

Redaktionelt

Dette første nummer af Matrix 2005 rummer fire artikler samt to boganmeldelser.

Tine Heede diskuterer i sin artikel de særlige problemer der er forbundet med terapeutisk neutralitet i forbindelse med i børneterapi. Hvordan skal man forstå neutralitetsbegrebet og hvordan kan denne terapeutiske position opretholdes i børneterapi hvor pres mod gratifikation og udadageren som oftest er synligt tilstede? Forfatteren ser det som opgaven at holde den terapeutiske aktivitet i spændingsfeltet mellem formløs driftsmæssig udleven i en ene yderlighed og stivnede forsvarsstrukturer i den anden og herigennem søge at finde et balancepunkt, der beforder den kreative symbolske proces. Vanskelighederne belyses ved eksempler fra en psykoterapi med en 9-årig pige.

Lone Frølund redegør for den historiske udvikling i forståelsen af den dyadiske relation som terapeutisk redskab. Forfatteren tager udgangspunkt i skiftet fra den neutrale objektive terapeut til terapeuten som aktiv medspiller i samspillet med klienten, der ses som en følge af den øgede vægtning af selvudviklingen frem for den psykoseksuelle udvikling i forståelsen af dannelsen af psykiske strukturer. Artiklen fremhæver nyere teorier om mentalisering som et centralt begreb i forståelsen af udvikling af psykiske strukturer. Neutralitetsprincippet har fortsat mening, nu som et vigtigt redskab i etableringen af et tilknytningsforhold. Herved muliggøres en fælles refleksiv proces omkring den måde hvorpå klienten organiserer og strukturerer sig selv og andre, hvor terapeuten tilbyder sin forståelse af klientens materiale på samme måde, som moderen tilbyder sin forståelse af det lille barns indre spændingstilstande.

Gunnel Jacobsen fortæller i sin artikel om der særlige aldersgruppe, de såkaldt unge voksne, der i dag er i stigende fokus, som en særlig udviklingsperiode med sine egne problemstillinger. Forfatteren har sammenholdt en normal gruppe unge voksne og de udviklingsproblemstillinger disse selv oplevede, med en gruppe unge voksne der søgte psykoterapi.

Artiklen diskuterer blandt andet vigtigheden af som terapeut at forstå den normale udviklingsproblematik for denne aldersgruppe, for bedre at forstå den psykoterapeutiske proces med unge voksne. For eksempel kan rammebrud i terapien i visse tilfælde være udtryk for den normale udviklingsproces i denne aldersgruppe, nemlig mod større autonomi i forhold til de indre forældrefigurer.

Moltu og Veseth ser på den relationelle drejning af psykoanalysen ud fra de motivationelle aspekter. Aktuelle selvpsykologisk forståelse af affektperspektivet udvider driftsperspektivet. Forfatterne ser psykoanalytiske teorier som en akse med to poler med den relationelle forståelse af motivationsaspektet som den ene pol og den klassisk freudianske som den anden.

I første anmeldelse tager Søren Lander læserne med på "En lang sydamerikansk rejse". I en omtale inspireret af bogen "Operative Groups. The Latinamerican Approach to Group Analysis" af Juan Tubert-Oklander och Reyna Hernández de Tubert, beskrives den argentinske psykoanalytiker og socialpsykolog Enrique Pichon-Rivières arbejde med grupper. Han er samtidig med gruppeanalysens grundlægger Foulkes, udgået fra den samme centraleuropæiske tradition, og stærkt inspireret af Kurt Lewins feltteori. Den kulturelle kontekst betydning for forskelle i udformning af arbejdet med grupper demonstreres. Desuden anmeldes Judy Gammelgaards nye bog "Mellemværende" af Michael L. Kaster.

Til sidst skal vi gøre opmærksom på at vejledning til forfatterne er ændret.

God fornøjelse med læsningen.

Anne Lindhardt

Susanne Harder

Terapeutisk position i psykoanalytisk børneterapi

Matrix 2005; 1, s. 3-13

Tine Heede

Spørgsmålet om neutralitet er særligt påtrængende i børneterapi, fordi gratificerende og udadreagerende elementer altid er synligt til stede. Med afsæt i det klassiske psykoanalytiske begreb om neutralitet og John Vitgers begreb om terapeutisk position skitseres en overordnet ramme for, hvordan den terapeutiske position kan opretholde den kreative symbolske proces i børneterapi, ved at holde den terapeutiske aktivitet i spændingsfeltet mellem det uacceptable og det påtagede. Den terapeutiske stræben går derfor ud på igen og igen at søge at finde det balancepunkt, der beforder symbolsk aktivitet. Vanskelighederne ved at finde en terapeutisk position, der kan holde terapien på et symbolsk kreativt niveau, belyses ved eksempler fra en psykoterapi med en 9-årig tidligt depriveret og seksuelt misbrugt pige.

Neutralitet og position

Udgangspunktet for psykoanalytisk psykoterapi er i den traditionelle forståelse, at terapeutens neutrale holdning muliggør, at patienten udvikler en overføringsrelation til terapeuten, der kan blive genstand for analyse. Gennemarbejdningen af overføringsrelationen udgør det kurative element i behandlingen. I klassisk psykoanalytisk teori blev modoverføring anskuet som noget, der alene hørte terapeuten til og som en trussel imod terapeutens neutrale holdning. Neutralitet indebærer dels, at terapeuten alene skulle bestræbe sig på at være nøgternt analyserede i forhold til klientens materiale og dels personligt uafhængig af klienten (Andkjær & Køppe, 1970). Siden er modoverføringens

Korrespondance: Psykolog Tine Heede, Åvendingen 20 B, 2700 Brønshøj, Danmark

Terapeutisk position i psykoanalytisk børneterapi

betydning for forståelsen af klientens materiale blevet er kendt og beskrevet (Heimann, 1950). Erkendelsen af modoverføringens indholdsmæssige relevans og dermed nødvendigheden af at indtænke denne i den terapeutiske proces har i bogstavelig forstand relativt analytikerens nøgterne observationer og analyse og skabt et behov for et overordnet begrebsapparat til at beskrive – eller et referencepunkt, fra hvilket analytikeren kan anskue – den samlede dialektik imellem overføring og modoverføring. Haydée Faimberg har i en artikel fra 1992 beskrevet dette som "modoverførings-position", som han beskriver som en "lytten til lytten".

Fra en lidt anden side har den objektrelationsteoretiske videreudvikling af psykoanalytisk teknik og metode betonet terapeutens betydning for klientens udvikling ikke blot som overføringsobjekt, men også qua en egentlig relation mellem klient og terapeut. (Killingmo, 1995). I denne tradition betones, at terapeuten bidrager til terapien med andet end ord (for eksempel engagement, sensitivitet, indirekte følelsesmæssige tilkendegivelser i form af åbenhed/afvisning/interesse/ ligegyldighed/(u)tålmodighed/irritation, accept og meget mere), og at dette andet er vigtigt for, at terapien skal lykkes. Det forhold, at der indgår sådanne gratificerende elementer i den terapeutisk relation gør forestillingen om den neutrale terapeut endnu mere kompliceret.

I sin artikel "Om neutralitet" fra 1999 gør Vitger, efter at have foretaget en historisk analyse af udviklingen inden for begreberne neutralitet og abstinens, sig til talsmand for en forståelse af begrebet neutralitet som udtryk for en konstant stræben efter til stadighed at bevare den balance mellem nærhed og distance, der faciliterer den terapeutiske proces. Vitger forstår neutralitet som en *position*, der hele tiden må søges og korrigeres. Som eksempel nævner han, at distancen sætter terapeuten i stand til at anerkende det nødvendige (jeg forstår det som: *hvad* der skal omtales), mens nærheden sætter terapeuten i stand til at udvise empati og respekt (jeg forstår det som: *hvordan og hvornår det skal siges*). Han nævner meget rammende, at "kun hvis man sætter neutraliteten på spil, kan den bruges terapeutisk". Hermed mener han, at man skal indleve sig så meget i patienten, at ens egen angst og konflikter aktiveres, da disse udgør en nødvendig (men ikke tilstrækkelig) forudsætning for at forstå patienten, men også en risiko for, at positionen ikke længere er optimal. Det, der bringer terapeuten i stand til at komme så tæt på patienten, er netop terapeutens neutralitet, der i samme proces bringer sig selv fare.

I forhold til patienter med "deficit" personlighedsstruktur (Killingmo, 1990) fremfører Vitger, at den neutrale position skal forstås som balancen mellem det at gratificere patientens behov for at etablere en relation (nærhed til at opleve) og det at verbalisere dette behov (afstand til at forstå og tænke). Det at finde, hvilket psykisk funktionsniveau disse patienter befinder sig på og opnå kontakt, udgør ligeledes en del af stræben efter den neutrale position.

Vitgers synspunkt er, at neutralitet skal opfattes som noget, man stræber efter, men som pr. definition er uopnåeligt – en idealtilstand eller et retningsgivende princip. Grunden til, at det er uopnåeligt, forstår jeg på den måde, at selve stræben efter denne position udgør en vigtig del af processen, som derfor går i stå, hvis stræben ophører.

Vitgers forsøg på at indfange de modsætninger på mange niveauer, der gør den terapeutiske situation flertydig og usikker, vækker intuitiv genklang. Imidlertid synes begrebet position snarere at udtrykke en cirkelslutning om, at man altid skal søge det terapeutisk optimale for at opnå det terapeutisk optimale, end et retningsgivende princip, der peger ud over sig selv. Denne cirkelslutning påpeges da også i en replik til artiklen i Matrix ved Dahlin (Dahlin, 1999).

Vitger henviser selv i sit gensvar til Dahlin (Vigter, 1999) til Alvarez artikel fra 1985 "The problem of neutrality: Some reflections on the psychoanalytic attitude in the treatment of borderline and psychotic children"

Alvarez har i ovennævnte artikel omtalt, at hun opfatter neutralitet som et indholdsmættet begreb snarere end en anvisning om ikke at gøre eller sige bestemte ting. Hun beskriver, at visse børn i perioder har brug for, at terapeuten aktivt forstærker nogle af dets fraspaltede følelser, mens andre patienter har brug for, at terapeuten evner at holde fast på sig selv under voldsomme følelsesudbrud (fortified neutrality). Idet hun inddrager Bions begreber om reverie, containment og digestion (Bion, 1961), vælger Alvarez at definere neutralitet som opnåelsen af en tilstrækkelig distance fra patienten, til at evnen til at tænke opretholdes, mens man stadig bevarer den sensitive indlevelse og modoverføringen.

Inddragelsen af Bions begreb om at bevare evnen til at tænke tilføjer umiddelbart et nyt niveau til beskrivelsen af en samlede situation, idet evnen til at skabe tanker forekommer at være en mere fundamental mental funktion, der kan beskrives uden for selve processen og dermed være et "mål" eller en "ledetråd" for terapeutens egen vurdering af den terapeutiske proces.

Terapeutisk position i psykoanalytisk børneterapi

Position og børneterapi

For en børneterapeut er ovenstående præcisering særlig velkommen, idet spørgsmålet om neutralitet er særligt påtrængende i terapi med børn. Den gratificerende eller udadreagerende dimension af relationen mellem barn og terapeut er altid synligt til stede i terapi med børn, hvilket gør diskussionen af begrebet neutralitet særligt vigtig og i udgangspunktet nært knyttet til selve den terapeutiske teknik.

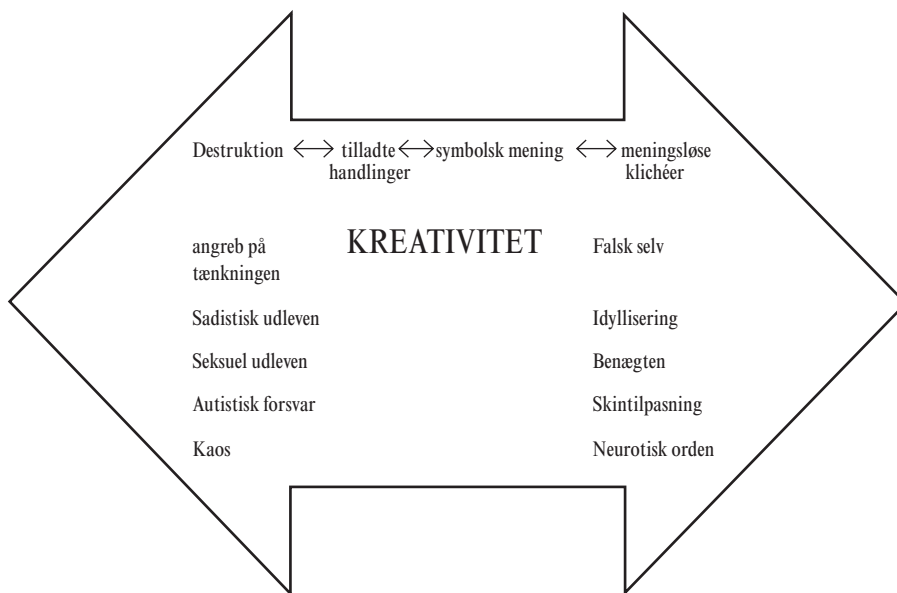
Traditionelt fremføres (Klein, 1975), at det materiale, der fremkommer i barnets leg, er analogt med det, der fremkommer i drømme, altså repræsentationer af det ubevidste, som kan gøres til genstand for analyse og blive tilgængeligt for bevidstheden. Børneterapi fordrer dog en række tekniske modifikationer i forhold til terapi med voksne. Dels er selve rammen anderledes end i voksenterapi, da barnet tillades, ja ligefrem endda opfordres til, konkret handling, dvs. lege med legetøjet. Dels kan der opstå situationer, der må håndteres ved, at noget af barnets adfærd begrænses, ligesom legetøj kan fjernes eller bibringes i løbet af terapien. Alvarez nævner i førnævnte artikel forskellige terapeutiske situationer, hvor en fleksibel og nuanceret terapeutisk holdning er afgørende for at bringe terapien videre – herunder holdningen til, hvad der tillades i terapien. Dette rejser spørgsmålet om, hvordan man kan vide, hvornår man er neutral dvs. faciliterer den terapeutiske proces, og hvornår man hæmmer den ved enten at være for rigid eller for fleksibel?

Inspireret af begreberne om position, neutralitet og tænkning kan man skematisk forestille sig, at terapien rent teknisk bevæger sig på et kontinuum mellem to yderpunkter, der kan tage sig vidt forskelligt ud afhængigt af barnets patologi m.m. Jeg har i nedenstående model forsøgt at opregne nogle af de modsætninger, der udgør yderpunkter for barnets psykiske funktionsmåde – ikke alle begreber udgør modsætningspar, men repræsenterer forskellige terapeutiske "dødbold-situationer" eller sammenbrud. I den ene yderlighed indgår forskellige former for driftsmæssig udlevelen og tanke- og kontaktmæssigt sammenbrud. ("Autistisk forsvar" repræsenterer det, Frances Tustin (1988) beskriver som det autistiske barns forsvar imod realiteten, ved hjælp af den sansemæssige stimuli, en stereotyp håndtering af en særlig type genstande fremkalder.) I den anden yderlighed indgår forskellige ritualer og klichéer, der tømmer terapien for indhold.

I kontakten med terapeuten vil barnets (og terapeuten) psykiske funktionsmåde svinge mellem disse yderpunkter. I modellen ligger yderpunkterne på et

kontinuum, med mere eller mindre kreativ aktivitet imellem. Eksempelvis kan vrede og panik over en intervention fra terapeutens side udmønte sig i direkte fysisk angreb på terapeuten i den ene yderlighed, eller ved at barnet klister alt i terapirummet til med tape, eller klister terapeuten mund til med tape, eller arrangerer en leg, i hvilken terapeuten lemlæstes på sørgelig vis, eller med et stift smil insisterer på, at terapeuten skal gætte (og hele tiden gætter forkert), eller skriver "Tine (terapeuten) er dum" på et stykke papir eller udførligt tegner piger med modetøj, eller lægger farverne i tvangsmæssig orden i den anden yderlighed. Den terapeutiske opgave er at fremme symbolsk kreativitet ved på forskellig måde at holde sig i spændingsfeltet mellem formløs driftsmæssig udlevning i den ene yderlighed og stivnede forsvarsstrukturer på den anden – eller sagt med andre ord: mellem det uacceptable og det påtagede.

Yderpunkter i den terapeutiske proces

I forhold til ovenstående model ligger balancen i på det rigtige tidspunkt og på den rigtige måde at fremme konstruktiv aktivitet uden på den ene side at komme til at tilskynde til et idealiseret "falsk jeg" og på den anden side i at tilskynde til regression og nedbrydelse af forsvaret uden at ende i destruktiv udlevning på impulsniveau. For at fremme den kreative aktivitet må terapeuten, samtidig med at kontakten med barnets funktionsmåde opretholdes, trække terapien ind imod

det kreative spændingsfelt, ved sin intervention og øvrige forholdemåde. Det, der sker i venstre yderpunkt, kan måske beskrives som indhold uden form og i det højre som form uden indhold. Det, der sker i feltet "kreativitet" på modellen, kan i denne sammenhæng udtrykkes som sammensmeltningen mellem form og indhold på den måde, at terapeutens ord på et bestemt tidspunkt med et bestemt tonefald og mimik kan vække billeder i barnet, der kan formgive dets indre, i og med at det bliver socialt/fælles/mødt.

For at kunne vide, om der skal tilskyndes til yderligere regression, eller om der udtrykkes noget, der skal hjælpes på vej, må terapeuten i sig selv have en fornemmelse af autenticitet/falskhed eller energi/kedsomhed på den ene side og tænkning/lammelse på den anden side som ledetråd for, om terapien er ved at bevæge sig ud imod et af yderpunkterne. Set i denne sammenhæng kan begrebet position udtrykke det forhold, at terapeuten ved at være lydhør over for ovenstående kan *regulere* sin intervention, med det sigte at holde terapien inden for det kreative spændingsfelt.

I de utallige teoretiske muligheder for fortolkninger på utallige mulige niveauer og tidspunkter må terapeuten altså forlade sig på sin egen fornemmelse af terapiens "rytme" eller "bølgebevægelse". Interventionerne kan på denne måde forstås som noget, der formgiver eller strukturerer noget mere u håndgribelig. Jeg forestiller mig, at position kan forstås som den særlige regulerende kontakt, der måske kan minde om begreber, der beskriver det tidlige mor-barn-samspil f.eks. "affektiv afstemning" (Stern, 1991).

Den klassiske psykoanalytiske målsætning om at gøre ubevidst materiale bevidst (Freud, 1973) skal måske i relation til ovenstående erstattes af et mål om at etablere et særligt samspil, som strukturerer det ubevidste.

Sofie

Jeg vil i det følgende forsøge at give nogle kliniske eksempler på vanskeligheder ved at opretholde en hensigtsmæssigt terapeutisk position og de yderpunkter, der let kommer til at kendetegne psykoterapi med svært forstyrrede børn, især i terapiens første faser.

Eksemplerne er fra en terapi med en pige på 9 år, som jeg i det følgende vil benævne som Sofie. Sofies omsorgssituation havde gennem hele barndommen været præget af følelsesmæssig deprivation, seksuelt misbrug og uklare græn-

ser mellem kærlighed og seksuel grænseoverskridelse. Det, at det netop var tilknytningsfigurerne, der foretog grænseoverskridelserne, gjorde det særligt svært at opretholde en terapeutisk position, hvor positiv omsorgsfuld interesse for hendes seksuelle forestillinger ikke i terapeutens eller barnets forestillinger forveksledes med forførelse eller grænseoverskridelse.

10. session

I denne session har Sofie fortrinsvis leget med dukkehusdukkerne. Emnerne har været toiletbesøg, snavs, kys og kram og lort. På et tidspunkt tager Sofie en westernhest med en saddelpind og spørger mig, om jeg ved, hvad en dildo er. Jeg svarer "ja". "Børstedrengen" skal herefter børste alle dyrene i skridtet. Herefter leger Sofie videre på gulvet, idet hun inddrager fortidsdyrene. Sofie ligger med spredte ben og prutter og vrider sig. Hun leger en leg, hvor nogle voksne dyr slås om ungerne. En af de voksne stinker og tisser de andre voksne væk. Dyrene kommer op og slås og sparker hinanden i "dildoen", som hun siger. Legen fortsætter med seksuelle temaer, mens jeg sidder passivt tilbage og ser på. Til sidst siger Sofie, at hun skal på toilettet, fordi hun skal slå en prut.

I dette eksempel kunne man argumentere for, at jeg indtog en neutral holdning, idet jeg tillod hende at præsentere sine seksuelle fantasier uden at fordømme eller begrænse hende. Sofies konkrete ønske om at gå på toilettet antyder dog, at der ikke i særlig høj grad har været tale om symbolsk eller kreativ aktivitet, men nærmere en udlevning på driftsniveau med mig som passiv tilskuer – måske endda medskyldig. Som jeg husker sessionen, forsøgte jeg løbende at kommentere legen, uden at jeg egentligt vidste, hvad jeg skulle stille op. Den mest sandsynlige udlægning er i mine øjne, er at det ikke lykkedes at holde processen inden for det kreative spændingsfelt.

I og med at jeg svarede "ja", da Sofie direkte spurgte mig, om jeg vidste, hvad en dildo var, satte jeg mig selv i en position, hvor vi befandt os på samme niveau. Hermed kom jeg til at fraskrive mig muligheden af en fælles udforskning af Sofies seksuelle fantasier med mig på tryk afstand, men måtte nøjes med hjælpeløst at bevidne hendes udlevning – måske ikke ulig hendes moders stiltiende accept af det seksuelle misbrug i hjemmet.

21. session

Sessionen finder sted dagen efter Sofies 9-års-fødselsdag. Sofie maler med maling – bl.a. et dannebrogflag. Hun presser striber af maling i forskellige farve ud på papiret og taler

Terapeutisk position i psykoanalytisk børneterapi

om drengefarver og pigefarver. Pludseligt råber hun "pinligt", og bagefter siger hun til sig selv: "Hvad sker der for dig?". Jeg spørger, om hun tænker, at det er pinligt, hvis drengene og pigerne kommer for tæt sammen. Sofie svarer ja, og jeg spørger hende om, hvad "pinlig" egentligt betyder. Sofie siger, at det ved jeg godt, det ved alle voksne, det ved hendes mor også. Jeg siger, at hun også ved noget pinligt, selv om hun er et barn. Sofie ser alvorligt på mig og siger "Jeg har selv prøvet det". Herefter laver hun sin stemme om og taler uforståeligt som en tegneseriefigur. Jeg nævner, at Sofie finder, det er svært at tale om, men at hun ikke behøver, hvis det er for svært. Sessionen fortsætter med at Sofie tegner ting relateret til fødselsdag, idet hun maler et 9-tal med malingen og spørger mig, om jeg havde regnet med det. Jeg nævner, at hun på en måde fejrer sin fødselsdag herinde i dag, hvorefter Sofie kort tid efter siger, at nu orker hun ikke male mere, og pakker malingen sammen.

I denne sekvens ser jeg bl.a., at Sofie udtrykker sin forvirring over, at hun som barn allerede har gjort noget alt for voksent, og hun angriber min forsøgsvisse udforskning af, hvad pinligt er, idet hun forholder mig, at jeg som voksen ligesom hendes mor deler skæbne med hende. Det lykkes mig til dels at skifte position fra at være udforskende i forhold til de seksuelle fantasier til at nærme mig hendes forvirring over at være voksen eller barn (dog uden helt at præcisere relationen til mig i denne sammenhæng). Imidlertid afholder jeg mig fra at forfølge emnet, efter at det er blevet svært for hende, selv om hun på en måde selv tager det op igen ved at understrege sin faktiske alder og spørge mig om min mening. Jeg kommer således til at fjerne mig for meget fra hende og fraskriver mig derved muligheden af at udforske hendes selvbillede som barn eller voksen i relationen i mig.

Teoretisk set kunne en mere præcis position i forhold til overføringsrelationen have givet mulighed for at arbejde videre med grænseområdet mellem en identificering med mig som "godt objekt", som forstår hendes tanker og følelser, og en angstvækkende fantasi om selv at være en voksen seksuelt aktiv kvinde, nemlig (ligesom) mig. En problematik, der må antages at være uhyre vigtig for hendes udvikling. Jeg tror, at man kan forstå det, at hun pludselig talte som en tegneseriefigur, som udtryk for, at evnen til tænkning momentvis var brudt sammen hos Sofie. Det kan have afspejlet sig hos mig på den måde, at jeg tabte evnen til en hensigtsmæssig position, måske især fordi jeg selv følte et behov for at distancere mig fra hende, når hun refererede til mig som seksuelt erfaren ligesom hende selv. Måske var det det, der fik mig til i stedet at bevæge terapien over i en alt for konventionel retning, der desværre satte en midlertidig stopper for den terapeutiske proces.

26. session

Tidligere i denne session har jeg præsenteret Sofie for et stykke papir, hvor jeg har opregnet gangene inden juleferien. Sofie har ikke kommenteret det og tilsyneladende ikke engang kigget på det. Hun går i stedet i gang med at tegne. Bl.a. tegner hun et hjerte og en stjerne, som hun klipper ud. Herefter tegner hun en stjerne inde i hjertet. Herefter følger en kaotisk aktivitet, hvor en svane (en saks) klipper brød (papir, hun har farvet brunt) i stykker. Sofie klipper vildere og vildere, uden at det lykkes mig at sige noget, som hun responderer på. Da jeg oplever, at jeg helt har mistet kontakten med hende, tænker jeg i stedet sessionen igennem fra starten og bliver inspireret til at spørge, om hun i virkeligheden har lyst til at klippe det papir i stykker, som jeg har lavet til hende om juleferien. Sofie svarer, at det kun er det andet papir, hun vil klippe i stykker. Herefter hakker hun videre – vildere og vildere og siger på et tidspunkt, at svanen er helt skør. Jeg siger, at den har så meget brug for maden, at den er bange for at blive helt skør. Sofie bliver pludselig helt rolig og tegner 2 små streger på papiret og siger, at de to unger også skal have. Så begynder hun at hakke videre, og jeg spørger om, hvad ungerne skal have. Sofie klipper et lille stykke ud til dem. Jeg siger, at de får ikke så meget. Så begynder den store igen at hakke, og jeg siger noget om at have brug for meget mad. Sofie svarer, at svanen har brug for meget. Så ser hun, at jeg kigger på uret, og spørger, hvad klokken er. Jeg siger, at vi skal stoppe om 1 min. Sofie viser mig, at hun har lyst til at klippe en farve i stykker, men tegner den i stedet på papiret og klipper det i stykker. Jeg siger, hun føler sig helt hakket i stykker indeni, når vi taler om julen, og at det er så slemt for hende, når hun har brug for så meget, og at vi kan tale videre om det næste gang. Sofie tager de to små svaner og siger, at de har brug for meget papir, og det må jeg sørge for til næste gang. Jeg siger, at jeg ved, at hun synes, at hun har brug for meget mere i dag. Tilbage på afdelingen siger jeg "Farvel, vi ses på tirsdag", Sofie fortsætter sætningen og siger: "og på torsdag og så ikke mere (og så noget jeg ikke hørte)".

I denne session taber jeg forbindelsen med Sofie, da hun hakker vildt i papiret. Ved at søge at give mig selv lov til at tænke fremkom en tolkning, der i bedste fald kan beskrives som upræcis, om ikke decideret forkert. Dog hører Sofie den, svarer på den og siger efterfølgende noget, der sætter mig i stand til at imødekomme hendes ængstelse, hvilket beroliger hende og befordrer hendes kreative udtryk (2 små unger). Den ydre ramme (tidspresset) tilskynder i dette tilfælde Sofie til at kommunikere mere med mig, hvilket til sidst sætter mig i stand til at finde ord for hendes indre tilstand. Dette vækker hos Sofie et ønske om at relatere sig til mig og viste sig at sætte hende i stand til at forstå og huske, hvornår det var, der var juleferie.

Terapeutisk position i psykoanalytisk børneterapi

Bestræbelserne på at finde en hensigtsmæssig position vanskeliggjordes måske af, at Sofie på symbiotisk vis havde sammensmeltet os, da hun tegnede hjertet og stjernen i samme figur. Måske var vi begge lidt forvirrede over, hvem der var hvem. Mit første tolkningsforsøg gik i retning af, at hun klippede mig i stykker. Måske var der nogen mening i det, men da jeg i hendes fantasi var indoptaget i hende (eller omvendt), var den primære mening, at hun følte sig klippet i stykker indeni. Selv om tolkningen manglede præcision, havde den den funktion, at den trak aktiviteten over i en mere symboliserende retning, idet den skabte kontakt mellem hende og mig og et ønske i hende om at meddele sig.

Balance eller paradoks?

Ovenstående eksempler viser, hvor vanskeligt det kan være at finde og opretholde en position, der sætter terapeuten i stand til at hjælpe barnet, og hvordan en upræcis position i forhold til barnet opløser det kreative spændingsfelt. Forhåbentligt viser eksemplerne også, hvordan barn og terapeut ved at blive ved med at prøve at mødes kan nærme sig noget meningsfuldt i fællesskab.

Den tidligere opridsede model er et forsøg på at visualisere og eksemplificere balancepunkter, der kan støtte børneterapeuten i at holde og regulere den rytme i terapien, i hvilken modsætningsfulde og usammenlignelige elementer bliver levende og får sammenhæng. Hermed opløses modsætningerne ikke, men terapeuten får et ståsted eller et metaniveau, i forhold til, hvilket hun kan afstemme sin og barnets stræben efter noget, de ikke på forhånd kan vide, hvad er.

John Vitger afslutter sit gensvar til Dahlins kritik af det paradoksale i synspunktet om, at neutraliteten på en gang både skal være et retningsgivende princip for terapien og noget, der sættes på spil i terapien, med at parafrasere Winnicots udsagn om, at paradokser ikke skal opløses, men accepteres.

Måske kan vigtigheden af at sætte noget på spil og engagere sig i en uvis stræben også udtrykkes i nedenstående Kierkegaardcitater om "Det absolutte Paradox" (Kierkegaard 1945):

Dog skal man ikke tænke ilde om Paradoxet; thi Paradoxet er Tankens Lidenskab, og den Tænker, som er uden Paradoxet, han er ligesom

den Elsker der er uden Lidenskab: en mådelig Patron. (...) Dette er da Tænkningens høieste Paradox, at ville opdage Noget, den ikke selv kan tænke.

Litteraturliste

- Alvarez, A (1985). The Problem of Neutrality: some Reflections on the psychoanalytic Attitude in the Treatment of Borderline and Psychotic Child. *Journal of Child Psychotherapy*, 11.
- Andkjær, O & Køppe, S. (1970). *Freuds psykoanalyse*. København. Gyldendal.
- Bion, W (1961). A Theory of Thinking. *International Journal of Psycho-analysis*. 43.
- Dahlin, O. (1999). Replik. *Matrix* 15.4.
- Faimberg, H. (1992). The countertransference Position and the Countertransference. *International Journal of Psycho-analysis*, 73.
- Freud, S. (1973). *Nye forelæsninger til indføring psykoanalysen*, København, Reitzel.
- Heimann, H. (1950). On counter-transference. *International Journal of Psycho-analysis*, 31, 81-4.
- Killingmo, B. (1990). Conflict and deficit: implications for technique. *International Journal of Psycho-analysis*, 70.
- Killingmo, B. (1995). Affirmation in psychoanalysis. *International Journal of Psycho-analysis*, 76.
- Kirkegaard, S. (1945). *Philosophiske Smuler*, 5. Udg. København, Nordisk Forlag.
- Klein, M. (1975). Personification in the Play of Children, *The writings of Melanie Klein 1921-1945*. London, Hogarth.
- Stern, D. (1991). *Barnets interpersonelle univers*, København, Reitzels.
- Tustin, F (1988). Psychotherapy with children who cannot play. *International Review of Psycho-Analysis* 15, 93.
- Vitger, J. (1999). Om Neutralitet. *Matrix* 15, 4.

Den dyadiske relation

Matrix 2005; 1, s. 14-33

Lone Frølund

Den dyadiske relation som terapeutisk redskab er gennem tiden blevet forstået og brugt forskelligt afhængig af udviklingen inden for psykoanalytisk teoridannelse. Med baggrund i nyere teorier om tilknytning og neurobiologi har artiklen til formål at beskrive sammenhænge mellem den dyadiske relation og udvikling af psykiske strukturer med henblik på at belyse intersubjektivitetens rolle i den terapeutiske dyade. Der gøres kort rede for skiftet fra den neutrale objektive terapeut til terapeuten som aktiv medspiller i samspillet med klienten. Dette skift ses på baggrund af den øgede vægtning af selvudviklingen frem for den psykoseksuelle udvikling i forståelsen af dannelsen af psykiske strukturer, hvor den dyadiske relation kommer i fokus frem for drifterne. Artiklen fremhæver mentalisering som et centralt begreb i forståelsen af udvikling af psykiske strukturer. Mentaliseringsevnen anses for at være et udtryk for integreringen af hjernens forskellige repræsentationsmønstre og en forudsætning for intersubjektivitet.

Indledning

Det er kendetegnende for psykoanalytisk teoridannelse, at den dyadiske relation indtager en nøgleposition i personlighedsdannelsen og udviklingen af psykiske strukturer. Det betyder for det første, at den psykoanalytiske metode ikke bygger på et sygdomsbegreb, men opererer med teorier om den normale psyke og dens udvikling samt fejludvikling. For det andet at metoden benytter den dyadiske relation som et afgørende terapeutisk redskab. Hvilken rolle og på hvilken måde den dyadiske relation spiller ind på psyken, har imidlertid ændret sig som følge af udviklingen inden for psykoanalytisk teori og metode.

Korrespondance: Lone Frølund, Øster Farimagsgade 7, 1 1353 København K.
e-mail: lonefr@tdcadsl.dk

Tilsvarende har dette fået betydning for, hvordan relationen mellem terapeut og klient kan forstås inden for moderne psykoanalyse. Med baggrund i nyere teorier om tilknytning og neurobiologi har artiklen til formål at beskrive sammenhænge mellem den dyadiske relation og udvikling af psykiske strukturer med henblik på at belyse intersubjektivitetens rolle i den terapeutiske dyade.

Fra ekspert til 'den gode nok terapeut'

Grundlæggende består den psykoanalytiske setting af en veldefineret ydre ramme omkring et strukturløst felt. Dette felt skaber et vist pres på klienten, som ud fra frie associationer strukturerer rummet på baggrund af sine psykiske strukturer.

Set ud fra den klassiske tradition etablerer den psykoanalytiske setting et rum for illusioner og fantasier som udtryk for klientens ubevidste infantile behov. Terapeuten er neutral og objektiv og forholder sig til materialet som noget, der tilhører klienten og ikke har noget med terapeuten at gøre. Klienten er en genstand med 'et psykisk apparat' i form af de psykiske strukturer id, ego og superego (Freud, 1923). Det drejer sig om at afdække, hvad der er inden i klienten, hvilke objektrelationer klienten vil genspille eller gentage i forhold til terapeuten fra tidligere begivenheder i sit liv, som er blevet fortrængt, med henblik på at få ubevidste infantile behov eller driftsbehov opfyldt. Dvs. materialet er der på forhånd og bliver aktiveret af den specielle setting, således at det bliver genstand for terapeutens overføringstolkning. Herigennem kan klienten få indsigt i egne ubevidste impulser. Strukturændringen består i at gøre det ubevidste bevidst, eller med andre ord, 'hvor id er, skal ego være'. Der er tale om en form for lukket energisystem i klienten, hvor terapien går ud på at ændre og regulere balancen mellem id, ego og superego gennem terapeutens tolkninger af klientens overførte objektrelationer på terapeuten.

Med udviklingen af objektrelationsteorien sættes der fokus på de indre selv- og objektrepræsentationer som psykiske strukturer. Hvor Freud med ødipuskomplekset vægter faderens rolle i den psykiske udvikling, vægter Melanie Klein (1952) moderens betydning og hermed det nyfødte barn. Mens Freuds barn er i sine drifters vold og gennem relationen lærer at tæmme sine drifter, så det kan tilpasse sig det omgivende samfund, er Kleins barn fra start del af en objektrelation. Hermed vægtes udviklingen af de indre selv- og objektrepræsentationer i den paranoid-skizoide og depressive position, som finder sted i barnets første leveår, som afgørende for udvikling af psykiske strukturer. Den måde, hvorpå

klienten ubevidst placerer terapeuten i sine selv- og objektrepræsentationer, dvs. hvordan terapeuten bliver anbragt på klientens 'indre scene', bliver et særligt fokus for terapeutens tolkninger. Hermed kommer modoverføringsbegrebet til at spille en central rolle i den psykoanalytiske metode, idet modoverføring ikke længere kun opfattes som terapeutens blinde pletter, men nu forstås som en form for ledetråd for terapeuten til at forstå klientens indre verden (Heimann, 1960). Det er gennem modoverføringsfølelser, at terapeuten kommer i kontakt med de selv- og objektrepræsentationer, som klienten ikke selv er i stand til at rumme, men projicerer over i terapeuten. Modoverføringsfølelserne stammer således fra klienten, men tillægges terapeuten. Der er tale om en illusion, hvor det er terapeutens opgave at give disse følelser tilbage til klienten i modificeret form, således at klienten bliver i stand til selv at vedkende sig disse som hørende til sig selv i en mere realistisk form.

Hvor terapeuten tidligere opfattedes som neutral og objektiv og i princippet ikke havde nogen indflydelse på, hvad der udspillede mellem klient og terapeut, bortset fra når han gennem sin tolkning kunne afsløre ubevidst materiale, sker der nu en opblødning af terapeutens påvirkning af forholdet mellem klient og terapeut gennem modoverføringen. Terapeutens evne til at opfange modoverføringen og analysere den samt hans måde at anvende den på i forståelsen af klientens indre selv- og objektrepræsentationer bliver afgørende for strukturændringer. Det er dog fortsat klientens indre objektrelationer med baggrund i klientens driftsdominerede ønsker og behov udtrykt gennem projektive mekanismer, som er genstand for terapeutens tolkninger.

Det er først med udviklingen af selvpsykologien (Kohut, 1977), at der skabes grundlag for et egentligt skift i den psykoanalytiske metode bort fra den neutrale og objektive terapeut. Med vægtningen af selvets udvikling frem for den seksuelle og aggressive driftsudvikling og indførelsen af selvobjektbegrebet vender Kohut fokus væk fra klientens 'indre scene' og retter fokus mod 'den ydre scene' med klienten og terapeuten som aktører. Hos Kohut er terapeutens evne til at indgå i en selvobjektfunktion med henblik på at opfylde klientens selvobjektbehov forudsætningen for, at strukturændringer kan finde sted. Behovet for tilknytning og mellemmenneskelig kontakt anses for at være en grundlæggende motivationel faktor i udviklingen af individets oplevelse af et sammenhængende og stabilt selv. Dvs. tilknytningsbehov og ikke driftsbehov anses for at være primære for psykisk strukturdannelse. Et nærende selvobjektmiljø er afgørende for, om individets behov for tilknytning, fællesskab og bekræftelse kan opfyldes og resultere i udviklingen af et modent og selvregulerende system.

Hermed åbnes der op for at fokusere på terapeutens og klientens interaktion som en helhed, hvor terapeuten indgår som medskaber af klientens indre verden. Det er en illusion, at terapeuten kan optræde neutralt forstået som en ren projektionsskærm, idet det er umuligt ikke at optræde som et tænkende og følende menneske, dvs. som realperson i menneskelig henseende. Ved at rette fokus på selvet frem for drifterne fremhæves psykisk eksistens ikke blot som en central psykisk struktur, men også som en variabel størrelse, der opstår og løbende udvikles og ændres i interpersonelle relationer. Dvs. selvet som psykisk struktur kan ikke ses uafhængig af interpersonelle relationer såvel fortidige som aktuelle.

Selvpsykologien ligger på linje med andre kritikere af den klassiske psykoanalyse såsom 'de uafhængige objektrelationsteoretikere' (Winnicott, Balint), den interpersonelle retning (Sullivan, Horney) og tilknytningsteorien (Bowlby), som fremhæver traumatiske livsforhold og ikke driftsdominerede ønsker og fantasier som afgørende i forståelsen af psykopatologi. Det er således fælles for de fire retninger, at de vægter 'det gode nok' samspil med de primære omsorgsgivere frem for driftsopfyldelse som afgørende i opbygningen af psykiske strukturer (Hartmann, 2001). Hermed udvides fokus på klientens indre objektrelationer til også at omfatte den konkrete ydre relation, dvs. interaktionen mellem terapeut og klient med vægtning på den gensidige vekselvirkning mellem det intrapsy-kiske og det interpersonelle.

Psykopatologi bliver ikke længere kun et resultat af, hvad der faktisk er blevet gjort mod individet i form af forsømmelser, mishandling og reelle traumer, men også hvad der *ikke* er blevet gjort i form af manglende empatiske reaktioner. Infantile fantasier og ønsker ses ikke primært som udtryk for menneskets medfødte drifter, men som følge af utilstrækkeligheder og mangler i de nære omgivelser. Ligeledes kan psykisk forsvar opfattes som rettet mod erindringer om smertefulde interpersonelle forhold og mod krænkelse af selvoplevelsen og ikke kun mod egne forbudte impulser. Dvs. klientens overføring forstås ikke længere kun som udtryk for projektioner af forvrængede erindringer i form af en gentagelse af tidlige egne angstfyldte og skyldbelagte seksuelle eller aggressive ønsker og fantasier i forhold til primære omsorgsgivere, hvor klienten som barn ikke turde vedkende sig disse ønsker af frygt for straf, men i stedet projicerede dem ud på sine omgivelser. Klientens overføring kan også forstås i en bredere betydning som udtryk for indlærte tilknytningmønstre, som aktiveres i bestemte former for relationer og dermed betinges af samspillet med en specifik anden. Begge parter i en relation bidrager til at etablere de tilknytningmønstre,

Den dyadiske relation

som karakteriserer relationen, og som er udtryk for den interaktion, der opstår på baggrund af begge personers intrapsykiske verdener. Tilsvarende betyder vægtningen af interpersonelle forhold, at modstand i terapien ikke længere kun opfattes som modstand mod at erkende egne forbudte seksuelle og aggressive ønsker, men også kan anses for at være udtryk for, at der er sket en form for retraumatisering i terapien. Dvs. modstand forstås ikke kun som udtryk for, at klienten modarbejder fremskridt i terapien, men kan også være et udtryk for, at terapeuten ikke 'er god nok', hvilket kan føre til brud i kontakten mellem klient og terapeut.

Vægtningen af objektrelationsteori og selvpsykologi inden for moderne psykoanalyse afspejler måske netop bestræbelserne på at beskrive og begribe kompleksiteten af den menneskelige psyke. De to teoriretninger skal således ikke ses som modsætninger, hvor objektrelationsteorien fokuserer på klientens indre objektrelationer, mens selvpsykologien fokuserer på den ydre objektrelation, men snarere anses for at være komplementære, idet psykiske strukturer ikke kan forstås adskilt fra den kontekst, som de indgår i. Det er en grundlæggende antagelse i artiklen, at selvet er en central psykisk struktur, som opstår og løbende udvikles og ændres i en social matrix livet igennem. Antagelsen om den neutrale og objektive terapeut er da også helt forladt i dag, hvor man i stigende omfang er optaget af, hvordan terapeuten indgår som aktiv medspiller for herigennem at udvikle velfungerende psykiske strukturer hos klienten. Sidstnævnte underbygges af nyere landvindinger inden for spædbørnsforskningen og neurobiologien.

Mentalisering

Sideløbende med udviklingen af selvpsykologien er der sket betydelige ændringer inden for psykoanalysens udviklingsteori takket være nyere spædbørnsforskning (Stern, 1985, Fonagy et al., 2002) samt nyere forskning inden for neurobiologien (Schore, 1994, Siegel, 1999). Spædbarnet indgår fra fødslen langt mere aktivt i samspillet med sine omgivelser end tidligere antaget og er hermed aktivt deltagende i samspillet med omgivelserne i opbygningen af sin indre verden. Dvs. opbygningen af psykiske strukturer sker i selve interaktionen mellem barnet og de primære omsorgsgivere i grænsefladen mellem hjernens neurobiologi og interpersonelle relationer (Schore, 1994). Psykiske strukturer står for individets organiseringsprincipper og skabes i interaktionen mellem indre neurofysiologiske processer og interpersonelle oplevelser, hvor hjernens struktur og funktion direkte formes af interpersonelle oplevelser (Siegel, 1999). Centralt

i denne proces står udviklingen af selvoplevelsen og dens komplementære modpart, oplevelsen af andre, hvor oplevelsen af selvet i interaktion med en anden i dag anses for at være et primært subjektivt organiserende princip i psyken. Som følge heraf er der i moderne psykoanalyse sket en nedtoning af drifternes betydning i udviklingen af psykiske strukturer og en tilsvarende vægtning af den dyadiske relations betydning for opbygning af psykiske strukturer.

Hvor den anden tidligere blev set som en forlængelse af barnets selv, fremsætter Fonagy og medarbejdere (2002) det synspunkt, at selvet oprindeligt er en forlængelse af den andens oplevelse. Dvs. hvordan barnet ses og opfattes udefra af de primære omsorgsgivere, bliver afgørende for dets måde at organisere sig selv og andre på. Barnet er således ikke primært narcissistisk eller styret af omnipotente fantasier fra fødslen, sådan som Freud og Klein beskrev det. Barnets perceptuelle system er rettet mod den ydre verden, og det bygger repræsentationer først og fremmest baseret på stimuli modtaget udefra og ikke som hidtil opfattet på indre stimuli.

Selvet udvikles gennem perceptionen af sig selv i den andens mentale tilstand som et tænkende og følende individ gennem det, Fonagy og medarbejdere har kaldt for affektspejling. Affektspejling består dels af respons-stimulus-sammenfald (contingency), dels af markering. En bestemt emotionel respons hos barnet udløser en bestemt emotionel stimuli fra moderen samtidig med, at moderens overdrivelse af stimuli afstedkommer en markering, som igen afstedkommer en dekopling fra moderens egen affektive tilstand. Affektspejlingen bevirker, at barnet både bliver set af moderen og kan genkende sig selv i moderens attitude. Gennem respons-stimulus-sammenfaldet sker der en regulering af barnets affekttilstand, mens der gennem moderens markering sker en opbygning af sekundære repræsentationer af barnets primære affekttilstande. Dette resulterer i en følelse af selvet som selvregulerende og udgør starten på det psykologiske selv, dvs. et mentalt agens. Opfattelsen af sig selv som både et Jeg, et mentalt agens, som kan påvirke omgivelserne, og Mig, de repræsentationelle aspekter af selvet, hvordan jeg ser mig selv, er således ikke genetisk givet, men udvikles i en social matrix.

Nyere forskning peger på, at organiseringen af mentale repræsentationer i kognitive-affektive skemaer udgør den vigtigste proces, igennem hvilken tidlige tilknytningserfaringer påvirker nuværende relationer (George & Solomon, 1996, George og Solomon, 1999). Det har ført til en fornyet interesse for tilknytningsteorien (Fonagy, 2001, Holmes, 2001). Bowlby antog, at de tidlige tilknytnings-

forhold dannede en form for skabelon for senere tilknytning, hvor man anså de tidlige tilknytningsforhold for at være afgørende i udviklingen af kvaliteten af senere tilknytningsforhold. Dvs. et kvalitativt godt samspil mellem barnet og dets primære omsorgsgivere ville medføre, at barnet selv blev i stand til at skabe kvalitativt gode tilknytningsforhold. Moderne tilknytningsteori har imidlertid reformuleret Bowlbys teori. Det er ikke tilknytningen i sig selv, som danner mål for udviklingen ved at 'overføre' den gode tilknytning til næste generation. I stedet har det vist sig, at de tidlige tilknytninger har en regulerende funktion bl.a. gennem affektspejling, således at de tidlige tilknytningserfaringer er afgørende for individets evne til at forstå og tolke psykisk indhold og dermed sociale omgivelser. Denne evne til at forstå og formidle psykisk indhold har Fonagy og medarbejdere (2002) beskrevet i form af mentaliseringsbegrebet. Mentalisering viser sig operationelt i individets evne til refleksiv funktion.

Refleksiv funktion er tæt forbundet med selvforfølelse (selfawareness) og intersubjektivitet og bygger på den internaliserede repræsentationelle verden, som skabes i samspillet med en anden gennem spejlingsprocesser. *Selvforfølelse* er ensbetydende med at kunne identificere sine følelser, tanker og impulser og sætte ord på dem, dvs. udvikle en symbolsk forståelse af sig selv og andre eller med andre ord kende sig selv og andre på et psykologisk plan. Det kræver udvikling af en repræsentationel verden at kunne forstå og tolke psykisk materiale, og det er kun gennem udviklingen af en repræsentationel verden, at affektregulering og selvregulering bliver mulig.

Med *intersubjektivitet* menes, at man kan skelne mellem egne og andres følelser, forstå den symbolske natur i tænkning samt er i stand til at dele mentale tilstande. Evnen til at forstå sig selv og andre som mentale agenser, som intentionelle, dvs. at man tillægger andre ideer og ønsker, det man inden for neuropsykologien omtaler som 'a theory of mind', er altså ikke medfødt, men resultat af komplekse udviklingsprocesser, hvor tilknytningssystemet i form af den dyadiske relation udgør konteksten for udviklingen af en relativ stabil selvstruktur og evnen til at forstå interaktioner mellem mennesker i psykologiske termer.

Den internaliserede repræsentationelle verden organiseres omkring modsatrettede poler såsom ydre/indre, selv/ikke-selv, lighed/forskellighed, nærhed/distance, gruppe/individ, hvor psykiske strukturer kan ses som et resultat af en vedvarende stræben efter at regulere balancen mellem disse poler og komme overens med brud i integrationen af disse. Regulering og integrering af disse modsatrettede poler sker gennem etableringen og opretholdelsen af en psykisk

dialektisk proces først gennem spejlingsprocesser i mor-barn-dyaden siden i form af en indre mental proces i form af mentalisering eller reflektiv funktion (Frølund, 1997).

Den dialektiske proces mellem to komplementære poler kan ses som et overordnet princip for udvikling af psykiske strukturer. Erkendelse og mening opstår på baggrund af forskelle, som er bærere af information. Et komplet homogent felt kan ikke generere mening, idet erkendelse af lighed ikke kan forekomme, hvis der ikke er et andet felt, en kontekst, at referere til. Uden forskelle, uden kontraster, ingen forandring eller udvikling. Den dyadiske relation repræsenterer netop et forhold karakteriseret ved relativ lighed og forskellighed. Den tidlige mor-barn-dyade er karakteriseret ved envejsintersubjektivitet, hvor moderen så at sige 'læser' og genkender barnet som lig sig selv, dvs. som et tænkende og følende individ, som man kan dele indre følelsestilstande med. Hermed grundlægges begyndelsen til en delt virkelighed (Frølund, 1997). Ved at spejle barnets emotionelle respons og samtidig markere, den tilkendegiver moderen, at det er den indre oplevelse, som er kongruent eller ens. Forskellen i form, nemlig overdrivelsen eller oversættelsen af barnets respons til en anden modalitet, fx fra bevægelse til lyd (stemmen), adskiller eller dekoiler moderens affekttilstand fra barnets (triadisk spejling), mens det emotionelle respons-stimuli-sammenfald mellem barn og mor samtidig gør lighedselementet klart (dyadisk spejling). Dvs. man kan dele indre spændings- eller følelsestilstande uden samtidig at befinde sig i dem.

Stern (1985), som især har interesseret sig for, hvordan indre følelsestilstande udveksles i den dyadiske relation, har i den forbindelse introduceret begrebet vitalitetsfølelser. Vitalitetsfølelser er i modsætning til kategorialfølelser såsom vrede, sorg og glæde følelser, der fremkaldes ved ændringer i de indre spændingstilstande, og som er iboende al adfærd og kommunikation. Det er via vitalitetsfølelserne, at vi opfanger den følelsesmæssige kontekst for det sproglige indhold. Det, som bevidst artikuleres, dvs. det sproglige indhold, udgør kun en mindre del af kommunikationen som helhed, hvor måden, tingene fortælles på, ligger som en affektiv understrøm, der giver det konkrete ord subjektiv betydning og mening. Sagt på en anden måde formidles ord (det kognitive aspekt) altid i en følelsesmæssig kontekst (det affektive aspekt) (Bech-Jessen et al., 2002).

Vitalitetsfølelser udtrykker oplevelsen, som den leves, mens ord udtrykker oplevelsen, som den fortolkes. Vitalitetsfølelser er til stede både med og uden

Den dyadiske relation

kategoriefølelser og ligger som en konstant understrøm i individets kommunikative form. De opleves såvel indefra som udefra i forbindelse med andres adfærd og er grundlæggende for følelsesmæssig udveksling. De gør det muligt 'at være med' en anden person i betydningen at dele eller deltage i den andens indre oplevelser og udgør det nødvendige fundament for, at en fælles symbolsk forståelse kan udvikle sig. Emotionel kommunikation og affektspejling bliver det medium, hvori barnets kognitive evner udvikler sig.

Selvet skabes af den anden og omvendt. Spædbarnet reagerer både på den andens mentale udtryk og spiller en aktiv rolle ved at øve indflydelse på, hvordan den anden reagerer. Der er tale om en gensidig proces, i hvilken individet i interaktion med en anden skaber begreber (symboler) om sig selv og den anden. Barnet kan forandre sin egen mentale tilstand ved at gøre moderen mere eller mindre stimulerende f.eks. ved at etablere eller afbryde øjenkontakt. Moderens genkendelse eller bekræftelse af barnets affektive tilstand udgør basis for barnets psykologiske selv. Omvendt er moderen til en vis grad også afhængig af barnets genkendelse eller bekræftelse af hende som mor. Er barnet mindre respondende på moderens stimuli, er barnet mindre bekræftende over for hende som mor. Dette kan medføre, at moderen reagerer med overstimulering af barnet eller tilbagetrækning fra barnet.

Mor-barn-dyaden er den første kontekstuelle enhed, i hvilken affektspejlingen mellem mor og barn – at se sig selv i moderen og at blive set og dermed genkendt af moderen – etablerer og vedligeholder en psykisk dialektisk proces mellem indre/ydre og selv/ikke-selv. Stern (2004) anser tilknytningssystemet og intersubjektivitet for at være to forskellige motivationelle systemer hos mennesket. Tilknytningssystemet udgør den fysiske kontekst, i hvilken relationen tager form ved at regulere og integrere barnets behov for nærhed og sikkerhed på den ene side og behovet for distance og udforskning på den anden side. Tilstedeværelsen af intersubjektivitet definerer den psykologiske kontekst, i hvilken relationen tager form, hvor moderens forholden sig til barnet som et subjekt regulerer og integrerer barnets behov for psykisk fællesskab på den ene side og psykisk individualitet på den anden side. Intersubjektivitet danner basis for oplevelsen af psykisk eksistens og hermed også for eksistentiel angst dels i form af isolation og psykisk ensomhed, når der sker forstyrrelser i stimulus-respons-sammenfaldet, dels i form af 'opslugning' eller 'oversvømmelse', når der ikke sker nogen dekopling fra den andens følelser.

Med den tiltagende begrebs- og sprogudvikling i andet leveår opnås en ny dimension i måden at relatere sig på (Stern, 1985). Sproget giver mulighed for sammen med en anden at finde frem til en fælles symbolsk forståelse ved at åbne op for at forstå sig selv og relationen på et abstrakt og bevidst kommunikerbart niveau. Det er i kraft af de internaliserede repræsentationer, at der etableres 'et tredje erfaringsområde' mellem fantasi og realitet, et rum mellem symbolet, det symboliserede objekt og det tolkende subjekt først udtrykt gennem legen sidenhen også via sproget (Ogden, 1985). Med sprogudviklingen sker der en form for 'fremmedgørelse', hvor barnet kommer på afstand af sig selv gennem et refleksivt forhold til sig selv. Barnet som det tolkende subjekt (jeg) observerer mor (den anden) og sig selv (mig selv) som symboliserede objekter. Så længe barnet ikke har udviklet symboler og begreber om sig selv og andre, er han heller ikke i stand til at skelne mellem det objektive og subjektive. Barnet er afhængigt af spejlingsprocesserne i mor-barn-dyaden for at 'et tredje erfaringsområde' kan etableres, udvikles og vedligeholdes med henblik på regulering og integrering af den interne (intrapsyriske) og eksterne (interpersonelle) realitet, en proces, som efterhånden delvis overtages af evnen til mentalisering.

Med den gradvise udvikling af evnen til symbolisering bliver barnet efterhånden i stand til at se sig selv såvel i sit eget som i andres perspektiv, dvs. både som et vidne til og som et objekt for sig selv og andre, repræsenteret i de verbale symboler, jeg, mig selv og den anden. Barnet har en ydre oplevelse af sig selv placeret to forskellige steder på samme tid både i sin egen perception af sig selv og i den andens spejlbillede af ham, som begge refererer til en og samme person. Herigennem etableres en mental dialektisk proces mellem privat og social selvopfattelse og mellem det subjektive og det objektive. Dermed bliver tovejsintersubjektivitet mulig i mor-barn-dyaden i form af gensidig 'læsning' og genkendelse af den anden til gengæld som et selvstændigt subjekt, forskellig fra én selv. Bevidstgørelsen af det psykologiske selv hos barnet etableres endeligt med begrebs- og sprogudviklingen og sker parallelt med erkendelsen af moderen som et subjekt.

Det implicitte og eksplicitte organiseringsprincip

Der er to forskellige måder at organisere eller indkode psykisk indhold eller materiale på (Siegel, 1999). Dels en implicit procedural hukommelse i form af eksistentiel relationel viden om, 'hvordan det er at være med en anden', refererende til noget funktionelt, dels en eksplicit hukommelse i form af sproglige symboler, som omfatter både den semantiske dvs. faktuelle og den episodiske

dvs. autobiografiske hukommelse. Udviklingsbiologisk set er den implicitte procedurale hukommelse til stede ved fødslen, hvor spædbarnet er i stand til at huske oplevelser. Den implicitte hukommelse består af mentale modeller, der omfatter adfærdsmæssig, perceptuel, emotionel og sandsynligvis også somatosensorisk hukommelse. Den implicitte hukommelse kræver ikke koncentreret opmærksomhed for indkodning, og den er blottet for den subjektive oplevelse af genkaldelse eller erindring. Dvs. der finder ikke nogen bevidst bearbejdelse sted hverken under indkodning eller genfindning. Den implicitte hukommelse udgør en del af grundlaget for selvfølelsen, hvor individet handler, føler og gør sig forestillinger uden at erkende, hvilken indvirkning tidligere oplevelser har på hans aktuelle virkelighed. I modsætning hertil kræver den eksplicite hukommelse fokuseret opmærksomhed for indkodning og indebærer en subjektiv følelse af genkaldelse eller erindring. Den semantiske eksplicite hukommelse udvikles først, når barnet er 1-2 år, mens den autobiografiske indledes efter andet leveår.

Helt fra fødslen er der en asymmetri i hjernens neurale kredsløbssystemer, som fører til en specialisering af funktionerne i henholdsvis højre og venstre hemisfære. Hukommelsen er lateraliseret på samme måde. De måder, hvorpå psyken frembringer repræsentationer af oplevelser, formes af denne lateralisering af funktionerne. Forskning tyder på, at den venstre hemisfære er involveret i mere udadrettede, selvhævdende motoriske aktiviteter og således er mere aktiv i social tilnærmelse, mens højre hemisfære er mere involveret i det prosodiske aspekt ved stemmen og i accepterende, modtagelig og selvregulerende motorisk aktivitet og således formidler tilbagetrækning i sociale situationer. I højre side forekommer der hurtigt forløbende parallelle holistiske processer. Den højre side er specialiseret i repræsentationer, der kan klassificeres som følelser, billeder og nonverbale polysemantiske betydninger af ord, som fx metaforer og humor, dvs. analoge funktioner. I den venstre side forekommer der langsommere fortløbende, lineære og sekventielt aktive, tidsmæssige processer. Den venstre side er specialiseret i verbale betydninger af ord, såkaldte digitale repræsentationer og er centeret for logisk, sproglig og lineær processering. Det, man kalder for 'tænkning', henviser ofte til den venstre hemisfæres bevidste verbale processering, mens bevidsthed om følelser og billeder oftest har deres udspring i den højre hemisfære. Evnerne til at udvikle eksistentiel relationel viden om, 'hvordan det er at være med en anden', dvs. føle et andet menneskes affekttilstand via ansigtsudtryk, kropslige udtryk, øjenkontakt og tonefald formidles hovedsagelig af højre hemisfære. Tilsyneladende er venstre hemisfære ude af stand til at aflæse nonverbale sociale signaler fra andre. Den

venstre hemisfære er imidlertid i stand til at formidle socialt acceptable regler for følelsesmæssig udfoldelse og kan til en vis grad vurdere komplekse sociale situationer.

Som følge af hjernens asymmetri er der en markant forskel på repræsentationsmønstrene i venstre og højre hemisfære. Den venstre hemisfære har en logisk 'fortolkerfunktion', der benytter syllogistisk argumentation for at deducere årsag-virknings-forhold fra de data, den har til rådighed. Den højre hemisfære er i stand til at registrere og udtrykke affektive ansigtsudtryk, udvikle 'a theory of mind', registrere og regulere kroppens tilstand samt have autobiografiske data. De to hemisfæres isolation fra hinanden er nødvendig, for at de to vidt forskellige repræsentationsmåder eller erkendelsesmåder kan udvikles. Imidlertid er det integreringen af de to erkendelsesmåder, som er afgørende for psykenes fleksibilitet og hermed for psykisk sundhed.

Genkendelse af emotionelle ansigtsudtryk, det at have kognitive repræsentationer af andre som mentale agenser og af selv-andre-relationer samt evnen til at reagere på andres affekttilstand udgør vigtige elementer i evnen til mentalisering og formidles af den højre hemisfæres socialt-emotionelle processering. Imidlertid er den højre hemisfæres processering ikke tilstrækkelig til at udgøre den refleksive funktion, idet det er selve integrationen af disse processeringsmoduler i en sammenhængende fungerende reflekterende modus, som udgør mentaliseringsevnen. Dvs. en velfungerende refleksiv funktion kræver en veludviklet koordination af såvel højre som venstre hemisfæres processeringsmåder, hvor den venstre hemisfære bliver dominerende i udviklingen omkring toårsalderen i forbindelse med sprogudviklingen. Tilknytningsundersøgelser tyder på, at interpersonelle oplevelser kan fremme eller hæmme udvikling af evnen til mentalisering:

Den højre hemisfære har sit eget nonverbale 'sprog', der fokuserer på kernen, konteksten eller den sociale mening i en oplevelse. Ligesom det er nødvendigt at udsætte den venstre hemisfære for lingvistisk baseret sprog, hvis den skal udvikle sig ordentligt, kan man antage, at den højre hemisfære for at opnå en lignende udvikling kræver emotionel stimulering fra omgivelserne. Tilknytningsforskningen viser klart, at kommunikationen mellem omsorgsgiveren og spædbarnet former de måder, hvorpå barnets sind lærer at processere information (Siegel, 1999, p. 214).

Siegel (1999) fremfører den lateralet/tilknytningshypotese, at de forskellige strukturer i tilknytningsrelationerne kan forstås som en form for kommunikation mellem en forælders ene hemisfære og den samme hemisfære hos barnet, idet forælders mere modne, voksne sindstilstand vil være tilbøjelig til at mobilisere lignende hjerneprocesser hos barnet. Man kan således forestille sig, at affektspejling, som synes at være den primære kommunikationsform med et spædbarn, har afgørende betydning for stimuleringen og udviklingen af barnets højre hemisfære i de første leveår, mens sproget har tilsvarende betydning for udformningen af den venstre hemisfæres funktioner ved at tage over og blive dominerende i kommunikationen, efterhånden som barnet bliver ældre.

Forskning tyder på, at forældre-barn-kommunikationen i de første leveår direkte kan forme lateraliseringen af hjernefunktionen. Sammenhængen mellem 'gode nok' eller traumatiske oplevelser og de naturlige svingninger i hemisfærernes modning kan føre til forskellige udfald af udviklingen. Højre hemisfære er som sagt dominerende med hensyn til aktivitet og udvikling i de første tre leveår. Børn, som lider under alvorlige følelsesmæssige afsavn i denne periode af deres liv, er således særlig udsatte for risikoen for at få svækket udviklingen i den højre hemisfære.

Antagelsen af, at manglende eller forstyrret integrering af de to hemisfæres forskellige erkendelsesmåder (dissociering) spiller en central rolle i forbindelse med emotionelle forstyrrelser, underbygges af den kendsgerning, at usikker tilknytning i barndommen udgør en risiko for senere psykopatologi. Interpersonelle relationer, der styrker udviklingen af hver af de to hemisfæres processeringsmåder og deres indbyrdes integration (association), kan således antages at fremme udviklingen af mentaliseringsevnen og hermed af psykisk velbefindende.

Intersubjektivitet

Selvet som psykisk struktur er for en stor del et produkt af samspillet med andre, hvorfor selvet altid vil forblive påvirkeligt over for social indflydelse. Det er netop denne påvirkelighed, som gør psykiske strukturændringer mulige gennem den terapeutiske relation. Personlighedsstruktur er ikke længere begrænset til Freuds triade, men er den måde, et psykisk indhold organiseres på i bestemte relativt konstante mønstre. Personlighedsstruktur defineres som summen af de systemer af organiserende principper i form af kognitive-affektive skemaer, som former og organiserer individets adfærd i bestemte mønstre og viser sig i individets evne til refleksiv funktion eller mentalisering. En vigtig del af tera-

pien går ud på at hjælpe klienten til at opdage, afgrænse og bevidstgøre nogle af sine organiserende principper. Klienten er muligt ikke bevidst om sin egen rolle som konstituerende og skabende subjekt i udformningen af sin personlige realitet. De oplevelsesmønstre og den tematisering af hændelser, som er særegen for hans indre verden, opfattes måske snarere som egenskaber ved ham selv og verden end som resultater af hans egen måde at organisere oplevelser på. Det er gennem øget refleksiv funktion, at klienten bliver klar over sin egen subjektive konstituering af sig selv og verden (Karterud & Island, 1997).

Skiftet fra den psykoekselve udvikling til selvudviklingen som det primære omdrejningspunkt for udvikling af psykiske strukturer inden for moderne psykoanalyse har medført tilsvarende ændringer inden for psykoanalytisk praksis, idet terapeutens varetægelse af klientens 'relationsbehov' er kommet i fokus. Det har som sagt ført til en øget interesse for, hvad der foregår på 'den ydre scene', dvs. hvordan terapeuten 'møder' klienten i terapien.

Som tidligere omtalt anses terapeuten ikke længere for at være en udenforstående ekspert, som forholder sig objektivt og neutralt til klienten, men for at være en aktiv medspiller i, hvad der foregår mellem terapeut og klient. Udviklingen af mentale funktioner sker gennem samspil med mere kompetente personer, som er i stand til at skabe en dialog, der er tilpasset individets følelsesmæssige tilstand, aktuelle adfærd og kognitive funktion. På denne måde omformes interpersonelle samspilsprocesser gradvist til intrapsyke, selvregulerende funktioner (Hartmann, 2001).

Affekt anses i dag for at være et overordnet perspektiv for lytning, idet det er gennem den affektive stimulation og medleven, den subjektive oplevelse får specifik mening (Killingmo, 1999). Det er både måden at kommunikere på og de fornemmelser og følelsesmæssige indtryk og stemninger, som dette vækker hos den anden, udtrykt via forskellige vitalitetsfølelser, som skaber grundlaget for et intersubjektivt forhold. En del af den terapeutiske kommunikation foregår således konstant på et ikke-bevidst plan i helheden af klientens og terapeutens vitalitetsfølelser, dvs. i det affektive felt i relationen (Bech-Jessen et al., 2002). Hermed er der kommet en ny dimension ind i forståelsen af interpersonel udveksling i den terapeutiske dyade, nemlig intersubjektiviteten.

Det er netop i det dialektiske spændingsfelt mellem det intrapsyke og det intersubjektive, at strukturændring finder sted (Benjamin, 1992). Intersubjektivitet refererer til, at den anden ikke kun er objekt/genstand for individets behov eller

opfattelse, men har et selvstændigt og uafhængigt psykologisk selv, et mentalt agens. Den anden må genkendes som et andet subjekt, for at selvet fuldt ud kan erfare sin egen subjektivitet i den andens tilstedeværelse. For at finde sig selv har individet brug for at blive genkendt, dvs. blive set udefra som subjekt, som et intentionelt, tænkende og følende individ, af et andet subjekt. Intersubjektivitet er i sig selv et dialektisk forhold, karakteriseret ved følgende dilemmaer eller paradokser (Benjamin, 1992):

- I det øjeblik individet realiserer sin egen uafhængige vilje, er han afhængig af en anden til at se eller bekræfte den. Man kan kun finde sig selv i kraft af et ydre referencepunkt.
- I det øjeblik individet kommer til at forstå betydningen af 'jeg' og 'mig selv', er han tvunget til at se begrænsningerne af sit psykologiske selv. Det er i mødet med sine begrænsninger, at man finder sig selv.
- I det øjeblik individet forstår, at den anden kan dele de samme følelser, går det op for ham, at den anden også kan være uenig og forskellig. Man kan kun finde sig selv i kraft af adskiltheden fra den anden.

Ovenstående paradokser, som kendetegner intersubjektiviteten i interpersonelle relationer indeholder spændingen mellem eksistens og ikke-eksistens, som kommer til udtryk i en grundlæggende eksistentiel angst, som individet hele tiden stræber efter at komme overens med: Psykisk eksistens er dels mulighed for fællesskab gennem ligheden med den anden med risiko for opslugning og tilintetgørelse, dels mulighed for selvrealisering gennem forskelligheden fra den anden med risiko for udstødelse og isolation. Psykisk eksistens forstået som en central psykisk struktur er således karakteriseret ved konstant bevægelse i et spændingsfelt af modsatrettede poler mellem eksistens/ikke-eksistens, selv/ikke-selv, indre/ydre, med andre ord mellem det intrapsykiske og det intersubjektive.

Vægtningen af intersubjektiviteten inden for nyere psykoanalyse, hvor to forskellige subjekter interagerer og mødes på baggrund af hver deres subjektive verden, har åbnet op for nødvendigheden af at anse den terapeutiske relation for at være en fælles refleksiv proces gennem dialogen. Udgangspunktet for terapien er respekten for klientens subjektive oplevelse og for, at terapeuten ikke har patent på sandheden, men både er uvidende og kan begå fejl. Terapeuten er vidende om teorier om menneskets psyke og har personlig livserfaring, men er uvidende om lige netop den specifikke klient, som træder ind ad døren. Det

er kun gennem klientens fortælling om sin oplevelse af sig selv og sig selv i relation til andre, at terapeuten begynder at få viden om og indblik i klientens måder at forholde sig til sig selv og verden på. Den omstændighed, at terapeuten i kraft af sin faglige viden og personlige ballast står et andet sted end klienten, betyder, at terapeuten kan tilføre klientens fortælling noget nyt, som klienten ikke selv har set om sig selv. Herved sættes en proces i gang, hvor klient og terapeut gensidigt indvier den anden i sin viden og begrænsningerne af denne, samtidig med at de gensidigt tilfører hinanden ny viden og nye perspektiver på klientens oplevelse af sig selv og af sig selv i relation til andre, med andre ord på klientens måder at organisere psykisk materiale på.

En vigtig ændringsfaktor består i, at interpersonelle samspilsprocesser mellem klient og terapeut gradvis omformes i psykiske strukturændringer ved, at klienten gennem terapeutens interventioner får mulighed for at se sig selv udefra og dermed får indsigt og indblik i sin subjektive måde at organisere sig selv og verden på. Hermed udvides perspektivet på udvikling og ændring af psykiske strukturer, idet fokus på overføringstolkning, det dynamisk ubevidste og fortrængning i den terapeutiske relation kun udgør et mindre udsnit af måder, hvorpå strukturændring kan finde sted. Vægtningen af intersubjektivitet i nyere psykoanalyse har åbnet op for større variation med hensyn til personlig stil og brug af forskellige teknikker, end hvad traditionel psykoanalyse og psykoanalytisk orienteret psykoterapi anbefaler.

Forudsætningen for, at de interpersonelle samspilsprocesser mellem klient og terapeut kan resultere i ændrede intrapsyriske selvregulerende funktioner, er, at terapeuten er i stand til at opretholde spændingsfeltet mellem det intrapsyriske og det intersubjektive:

- Terapeuten må etablere et tilknytningsforhold med klienten, hvor terapeuten tilbyder sig som et ydre referencepunkt ved at stille sig til rådighed både som subjekt og objekt.
- Terapeuten må opretholde rammerne for etableringen af et tredje erfaringsområde mellem fantasi og realitet ved at skabe en interpersonel kontekst, hvor forståelse af mentale tilstande bliver fokus.
- Terapeuten må genskabe en situation, hvor klientens selv genkendes som intentionelt og virkeligt af terapeuten, og denne genkendelse opfattes af klienten.

Den dyadiske relation

Udviklingen af et tilknytningsforhold bygger på terapeutens evne til at etablere 'en sikker base', hvorfra klient og terapeut kan udforske klientens måder at organisere sig selv og den anden på. At kunne skabe sikker tilknytning forbindes med omsorgsgiverens lydhørhed, sensitivitet, konsistens, pålidelighed, afstemning (attunement), evnen til at rumme protest, evnen til at se det stressede barn som et autonomt og følelsesmæssig modtageligt væsen med egne følelser og projektioner (Holmes, 2001). I en terapeutisk sammenhæng er vi her inde på det fænomen, som man inden for psykoterapiforskningen har kaldt for non-specifikke faktorer. Disse har vist sig at være centrale for udfaldet af alle former for terapi uanset metode. Disse faktorer er nonspecifikke ud fra en målemæssig betragtning, men set i lyset af intersubjektivitet som et centralt klinisk begreb, er der tale om en specifik evne hos terapeuten, nemlig evnen til mentalisering eller refleksiv funktion. Dvs. evnen til at forstå og tolke sig selv og andre på et psykologisk plan. Den refleksive funktion er afgørende for, om terapeuten er i stand til at etablere sikker tilknytning med lige netop den specifikke klient ved at skabe en dialog, som er tilpasset klientens følelsesmæssige tilstand, aktuelle adfærd og kognitive funktion. Dette svarer til, hvad moderen gør over for spædbarnet. Hun sætter sig selv og sine egne behov til side for at indstille sig fuldt og helt på barnets såvel fysiske som psykiske funktion og behov.

Set i denne sammenhæng kan neutralitetsprincippet inden for psykoanalysen fortsat give mening som et vigtigt redskab i etableringen af et tilknytningsforhold. Neutralitetsprincippet skal ikke forstås som 'den mimikløse og følelsesmæssigt distante terapeut', men er en form for parallel til moderens forhold til barnet som det primære, hvor terapeuten sætter sig selv som person til side for at give klienten rum. Som moderen over for barnet stiller terapeuten sig så at sige til rådighed for klienten både som subjekt og objekt. Terapeuten fremtræder ikke længere som eksperten, som afdækker og afslører klientens ubevidste infantile behov og impulser. I stedet stimulerer terapeuten til en fælles refleksiv proces omkring klientens måder at organisere og strukturere sig selv og andre på ved at tilbyde sin forståelse af klientens materiale på samme måde, som moderen tilbyder sin forståelse af barnets spændingstilstande.

Det terapeutiske rum, som skabes gennem tilknytningsforholdet mellem terapeut og klient, er et potentielt rum forstået på den måde, at der ikke er nogen sikkerhed for, hvad der vil ske hverken for terapeuten eller klienten. Begge bidrager til etableringen af dette rum med hver deres erfaringer og udgangspunkter. Klienten træder ind med sin lidelse og sit konkrete levede liv, terapeuten med sin uddannelse og erfaring som base for sin kreativitet, rummelighed og

begrænsning (Lunn, 1997). Rummetaforen lægger således op til et intersubjektivt perspektiv, hvor der med afsæt i klientens virkelighed leges med denne ud fra terapeutens forsøg på forståelse. Hermed bliver det muligt i fællesskab at skabe en ny version af klientens virkelighed, uden at den oprindelige går tabt. Dvs. forskellige versioner af klientens virkelighed kan eksistere side om side. Terapeutens tolkninger tager udgangspunkt i et narrativt perspektiv med henblik på at skabe sammenhæng i klientens virkelighed. Tolkningerne har ikke præg af at være absolutte og endelige, men tilbyder en mulig forståelse ved at pege i en retning, som klienten kan kommentere, udfylde eller begrænse. Terapeuten har ikke på forhånd færdiggjorte tolkninger til sin rådighed. I den kliniske situation konstruerer terapeuten løbende sine interventioner her og nu i et forsøg på at matche klienten såvel på det affektive (implicitte) som kognitive (eksplicitte) plan (Gullestad, 2003). Omvendt be- eller afkræfter klientens svar terapeutens intervention, hvilket bliver styrende for terapeutens næste intervention. Hermed etableres en løbende dialog, hvorigennem såvel klient som terapeut øger deres viden om klienten og hans forskellige måder at forstå og tolke psykisk materiale på.

Terapeuten gyldiggør klientens oplevelse og perspektiv på virkeligheden ved at sætte det ind i et narrativt perspektiv, hvor klientens oplevelser først og fremmest ses i konteksten af tidligere og nuværende tilknytningmønstre. Dvs. klienten forstås primært ud fra måder at indgå aktivt i relationer på og ikke som et passivt offer for ubevidste drifter og impulser. Fokus bliver klientens oplevelse af sig selv og måder at være i samspil med en anden på. De måder, hvorpå klienten forsøger at løse problemer, kan ses som gentagelse af mestrings- og selvbevarende strategier, som opstod og blev udviklet under opvæksten.

Hensigten er ikke længere kun at konfrontere klienten med ubevidst materiale, ej heller kun at spejle arkaiske objektrelationer ved at genvurdere dem, men at genkende klienten som en intentionel, tænkende og følende person og give dette tilbage til klienten. Gennem den refleksive dialog, som kendetegner intersubjektivitet, integrerer klienten nye måder mentalt at vurdere og tackle vanskeligheder på og modtager indimellem inspiration til at få helt nye erfaringer (Lotz, 2001). Ved løbende at forholde sig til klienten affektivt og kognitivt deler terapeuten en følelse, en tanke eller en handling med klienten samtidig med, at terapeuten viser, at han ser og oplever tingene på en lidt anden måde. Herigennem oplever klienten sig ikke bare taget alvorligt, men bliver også opmærksom på andre måder at føle, tænke og handle på. Det er i mødet med en anden, som aktivt forholder sig til klienten som subjekt ved at forsøge at forstå

og skabe sammenhæng i klientens virkelighed, at klientens refleksive funktion udvikles. Herigennem øges klientens psykologiske forståelse af sig selv og andre, hvilket viser sig i adfærdsændringer og ændringer i tilknytningsmønstre, som igen er udtryk for ændringer i de psykiske strukturer.

Referencer

Tidsskrift:

- Bech-Jessen J., Frølund L., Nielsen J. og Vitger J. (2002) Form versus indhold. *Matrix* 3, 225-245.
- Frølund L. (1997) Early shame and mirroring. *Scand. Psychoanal. Rev.* 20, 35-57.
- George C. and Solomon J. (1996) Representational models of relationships: Links between caregiving and attachment. *Infant Mental Health J.* 17, 198-216.
- Gullestad S.E. (2003) One depression or many? *Scand. Psychanal. Rev.* 26, 123-130.
- Heimann P. (1960). Counter-transference. *Brit. J. Med. Psychol.* 33, 9-15.
- Killingmo B.A. (1999) Psykoanalytisk lytning-perspektiv i en tid af pluralisme. *Scand. Psychoanal. Rev.* 22, 151-171.
- Lotz M. (2001) The moment and the next step. *Scand. Psychoanal. Rev.* 24, 64-74.
- Ogden Th.H. (1985) On potential space. *Int. J. Psychoanal.* 66, 129-144.

Bogkapitel:

- Benjamin J. (1992) Recognition and destruction. An outline of intersubjectivity. In N.J. Skolnik & S.C. Warshaw (eds.) *Relational perspectives in psychoanalysis*. (pp. 43-60). London: The Analytic Press.
- Freud S. (1923/1983) Jeg'et og det'et. In O.A. Olsen, B. Kjær og S. Køppe (eds.) *Metapsykologi II*. (pp. 153-202). København: Hans Reitzels Forlag.
- George C. and Solomon J. (1999) Attachment and caregiving. The caregiving behavioral system. In J. Cassidy & P.R. Shaver (eds.) *Handbook of attachment: Theory, research and clinical applications*. (pp. 649-670). New York: Guilford Press.
- Hartmann E. (2001) Fra drift til selv: Konsekvenser for dynamisk psykoterapi. In A. Holte, G.H. Nielsen og M.H. Rønnestad (eds.) *Psykoterapi og psykoterapiveiledning. Teori, empiri og praksis*. (pp. 17-43). Oslo: Gyldendal.
- Karterud S. og Island T.K. (1997/2000) Intersubjektivitetsteorien. In S. Karterud & J.T. Monsen (eds.) *Selvpsykologi. Udviklingen efter Kohut*. (pp. 164-201). København: Hans Reitzels Forlag.
- Klein M. (1952/1973) Nogle teoretiske konklusioner om spædbarnets følelsesliv. In D. Heurlin & S. Køppe (eds.) *Melanie Klein. Psykoanalyse af børn*. (pp. 201-243). København: Rhodos.
- Lunn S. (1997) Det psykoanalytiske rum. In J. Gammelgaard & S. Lunn (eds.) *Om psykoanalytisk kultur – et rum for refleksion* (pp.53-68). København: Dansk Psykologisk Forlag.

Bog:

- Fonagy P. (2001) *Attachment Theory and Psychoanalysis*. New York: Other Press.
- Fonagy P., Gergely G., Jurist E.L. and Target M. (2002) *Affectregulation, Mentalization, and the Development of the Self*. New York: Other Press.
- Holmes J. (2001) *The Search for the Secure Base. Attachment Theory and Psychotherapy*. East Sussex, UK: Brunner-Routledge.
- Kohut H. (1977/1990) *Selvets Psykologi*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Schore A.N. (1994) *Affectregulation and the Origin of the Self. The Neurobiology of Emotional Development*. New Jersey, USA: Lawrence Erlbaum.
- Siegel D.J. (1999/2002) *Sindets Tilblivelse og Udvikling – The Developing Mind*. Århus: Forlaget Klim.
- Stern D. (1985/1993) *Barnets Interpersonelle Univers*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Stern D.N. (2004) *The Present Moment in Psychotherapy and Everyday Life*. New York: W.W. Norton & Company.

Vad förändras av själva livet bland unga vuxna?

Matrix 2005; 1, s. 34-47

Gunnel Jacobsson

I YOUTH-projektet¹, på Psykoterapiinstitutet, Stockholm, undersöks hur berättelser om påfrestningar bland unga vuxna i allmänhet förändras över tid. Genom halvstrukturerade intervjuer med 21 unga vuxna vid två tillfällen med ett och ett halvt års mellanrum undersöks förändringar i berättelser om påfrestningar i livet. Resultaten visar att påfrestningar i relation till föräldrar minskar, istället upplevs relativt sett större påfrestningar i den egna generationen. Detta skiljer sig från unga vuxna i psykoterapi som berättar om mer av påfrestningar i relation till föräldrarna. I påfrestningar vid viktiga valsituationer sker en förändring från att valet är identitetsskapande till svårigheter att få ihop olika roller. Påfrestningarna är gemensamma för männen och kvinnorna, men förhållningssätten till dessa är genusspecifika. Över tid finns dock en tendens till att männens och kvinnornas förhållningssätt närmar sig varandra. Författaren diskuterar vilken nytta psykoterapeuter kan ha av kunskap om vanliga unga vuxnas livsuppgifter. En modifierad ram anpassad till unga vuxnas frigörelse från inre föräldraband förespråkas.

Psykoterapeuter som arbetar med unga vuxna vet att under åldersperioden sker, eller förväntas det ske, en frigörelse från inre och yttre föräldraband. Detta får ofta en direkt betydelse för överföringen som förstärks av att psykoterapeuten oftast hör till föräldragenerationen. Både takt och känslighet behövs för att avgöra när ett beteende är ett agerande mot ramarna och när det handlar om en åldersadekvat frigörelse. Kunskap sprungen ur gedigen erfarenhet och god intuitiv förmåga är till nödvändig hjälp i detta psykoterapeutiska arbete.

Korrespondance: Gunnel Jacobsson, Karlavägen 40, S-114 49 Stockholm, Sverige.
E-mail: gunnel.jacobsson@sll.se

Trots detta kan det vara lätt att bli villrådig över vad som är adaptiva respektive destruktiva strävanden från patientens sida. Det är inte heller så lätt att vara observant på utvecklingspsykologiska skillnader mellan adolescenter och unga vuxna, särskilt som den samlade kunskap som finns om den senare åldersperioden fortfarande är relativt begränsad. I syfte att öka kunskapen om utvecklingsuppgifter och den kontext som dessa finns inom för vanliga unga vuxna startade YOUTH-projektet år 2000. I projektet undersöks vilka påfrestningar som unga vuxna i allmänhet möter och i vilket sammanhang dessa påfrestningar upplevs.

Låt mig först stanna vid den flytande gräns som finns i teoretiska beskrivningar av adolescensen och tiden som ung vuxen (Adatto, 1980). Hur kan man förstå den glidningen? Ett svar är att det motsvarar hur det ser ut i verkligheten, där människor mellan 15 år och 25 år har skiftande psykisk mognadsgrad och där en uppnådd mognad tillfälligt kan brista i påfrestande situationer. Men det kan också bero på att olika forskningsstudier fokuserar perioden som ung vuxen på varierande sätt. Vissa studier fokuserar på perioden som en markör för slutet på adolescensen, med betydelsen att en tidigare utvecklingsperiod har tagit slut. Andra studier fokuserar på hela livsspannets olika utvecklingsperioder, en forskningsgren kallad "life span psychology". Ett specifikt forskningsintresse för ålderperiodens innehåll i sin egen rätt är relativt nytt. Det rör sig om ett nytt vetenskapligt intresseområde. Detta nya forskningsområde följer och fångar upp en förändring i samhället. I den meningen "skapas" begreppet *unga vuxna* av samhällsförändringar.

Motsvarande teoretiska förskjutningar har uppmärksammats av Johansson (1999). Han diskuterar den psykoanalytiska teorins förändring av fokus från faderns betydelse vid sekelskiftet, till moderns betydelse under senare delen av 1900-talet. Denna förändring knyter han till att samhällets karaktär har förändrats. Det samspelet kan förstås som ett uttryck för att psykoanalysen är en levande teori, som hela tiden är i nära kontakt med den empiriska/kliniska verkligheten. Det som patienten förmedlar i psykoanalys eller psykoterapi avspeglar också det samhälle denne lever i. Därigenom ges incitament till teoretiska förskjutningar. För att undersöka på vilket sätt de psykoanalytiska utvecklingspsykologiska teorierna har förändrats genom årens gång och för att sortera ut vilka processer som hör till vilken utvecklingsperiod kommer *adolescensen* respektive tiden som *ung vuxen* att diskuteras i det följande.

Vad förändras av själva livet bland unga vuxna?

Adolescensen. Anna Freud (1958) får tjäna som exempel på hur man i den tidiga psykoanalysen kunde se på adolescensen. Utgångspunkten var att adolescentens uppror är oundvikligt. Om adolescenten inte blev besvärlig under den här perioden så var det ett allvarligt tecken på att jaget och överjaget byggt upp för starka försvar. Tonårstiden sågs till sin natur som ett avbrott av den fredliga utvecklingen från föregående år och att upprätthålla en psykisk jämvikt ansågs i sig onormalt under tonårstiden. Anna Freud tänkte att tonåringen sällan behövde psykoterapeutisk behandling. Utvecklingsperioden ansågs som turbulent och skulle så vara. Adolescenten behövde tid och utrymme att hitta sin egen lösning enligt Anna Freud, som menade att det kanske snarare var föräldrarna som behövde behandling för att orka.

Blos (1962) har sin utgångspunkt i den tidiga psykoanalysen, samtidigt som han knyter an till Mahlers teorier om separations- och individuationsprocesser hos barn. Han betonar, liksom Mahler (1975), den tvåfaldiga utvecklingen av kroppslig och psykisk mognad. Han myntade begreppet "den andra individuationen" (som en fortsättning av den första individuationen beskriven av Mahler m.fl.). Blos beskriver adolescensens fem faser: preadolescens, tidig adolescens, högadolescens, sen adolescens och postadolescens, där varje fas utmärks av sin speciella konflikt, sin mognadsuppgift och sin lösning. Hotet mot jagintegriteten i tonåren kommer inte bara från det ökade driftstrycket utan lika mycket från benägenheten till regression, från styrkan i regressionen och från det minskade stöd som jaget erfar när jaget frigör sig från det dittills varande föräldrastödet. Det mest omfattande psykiska arbetet under adolescensen är en psykisk omstrukturering som sker med regressionens hjälp. Den fasadekvata regressionen leder till tillfälliga maladaptiva tillstånd, hälsorisker och till flyktiga passioner. Känslor av ångest väcks genom att regressionen, vars syfte är frigörelse från infantilt föräldrberoende, samtidigt väcker skrällen för ett ökat sådant beroende.

Erikson (1968) beskriver adolescensens huvuduppgift som ett sökande efter identitet, där adolescenten måste infoga sina barndomsidentifikationer under en ny slags identifikation. Processen äger rum i ett psykosocialt moratorium i tidsglappet mellan fysisk mognad, när köns- och muskelmognad har uppnåtts och tiden när familjebildning och yrkesutövande sker. Detta moratorium kan ta sig olika uttryck i olika kulturer och tider, menar Erikson, men under den tiden är samhällets bemötande av yttersta vikt och det är angeläget att adolescenten får gensvar i ett gradvis växande:

Härtill kommer slutligen att det tycks som om vårt samhälle håller på att acceptera psykiatrisk behandling som ett av de få tillåtna moratorierna för unga människor som annars skulle krossas av standardisering och mekanisering. Detta är verkligen något att beakta, eftersom den etikett eller diagnos man får sig tilldelad under det psykosociala moratoriet är av största betydelse för identitetsbildningen. (s. 135).

Risken är att den sociala fällan slår igen när samhället tvingar in adolescenten i ett tillstånd som blir en fast form allt för tidigt. Samhället har ett ansvar för att uppmärksamma moratoriet och att inte tvinga in adolescenten i en form, menar Erikson. Man kan se Eriksons tankegångar som förelöpare till socialkonstruktionismen genom det fokus han riktar mot samhällets identitetsskapande kraft. "Att unga vuxna lutar sig ut över branter är annars ett normalt experimenterande med upplevelser som på det sättet blir mer hanterliga för egokontrollen förutsatt att det inte möter ett alltför tidigt och allvarligt gensvar från överambitiösa eller neurotiska vuxna." (s. 141). Adolescensen är således inte en sjukdom utan en åldersadekvat identitetskris där samhällets bemötande får stor betydelse.

Laufer (1976) beskriver, liksom Erikson, adolescensen som en identitetskris, men på ett speciellt sätt. Utvecklingsfasens uppgift är att forma och fixera innehållet i sexuella fantasier till en irreversibel sexuell identitet. Till skillnad mot den oidipala lösningen i tidiga barnaår så innehåller lösningen nu att den vuxna kroppen inkluderas. Tonårstiden har tre uppgifter att lösa: att förändra relationer till de oidipala objekten, att förändra relationer till den samtida omgivningen och att förändra attityden till den egna kroppen. Dessa uppgifter kan sammanfattas i huvuduppgiften som är att etablera en slutlig sexuell lösning som inkluderar den sexuella kroppen och känslan av äganderätt till den egna kroppen. En viktig process är att integrera bilden av den fysiskt mogna kroppen i självrepresentationer, vilket också inkluderar bilden av att tillhöra *ett* kön. Masturbationen blir under adolescensen en hjälp att underordna regressiva fantasier under den genitala sexualiteten. Liksom Erikson betonar Laufer processer av rolltagning. Adolescenten experimenterar med försöksutprovningar där fantasins utrymme bestäms av överjagets reaktioner, såväl överjagskrav som jagidealets förväntningar, av driftstrycket och av de inre identifikationerna som bestämmer individens positionering i den oidipala triangeln, om han relaterar aktivt eller passivt, till exempel.

Vad förändras av själva livet bland unga vuxna?

Kestenberg (1998) är ett exempel på den fortsatta betoningen av identitetsutvecklingen under adolescensen. Hon beskriver, liksom Bloss, att regressiva och progressiva utvecklingsprång avlöser varandra. Identitetssökandet är stort och olika roller prövas på ibland utstuderat manér, vilket sker för individen såväl i medvetna som omedvetna rolltagningar. Kestenberg beskriver att frågan inte är "att vara eller inte vara" under adolescensen, utan "vem att vara". Adolescensens kris är att komma över besvikelsen grundad på en omedveten fantasi om att bli någon ny, vilket kommer på skam. Besvikelsen som väcks för med sig en underliggande depression som kvarstår i psyket genom livet.

Den psykoanalytiska beskrivningen av adolescensen har förändrats genom åren från Anna Freuds betoning av konflikt mellan drift och försvar till ett mer upplevelsenära fokus med betoning av konflikt i själv- och objektrelationer, vilket innebär att ur olika vinklar betona ett aktivt arbete med känslan av ett själv; den egna identiteten. Den teoretiska förskjutningen kan också bidra till ett ökat intresse för senare levnadsperioder. Den tidiga psykoanalytiska utvecklingspsykologin, med betoning av konflikt mellan drift och försvar, kan tänkas vara hårdare kopplad till den fysiologiska utvecklingen än upplevelsen av den egna identiteten som förutom de inre utvecklingsprocesserna även berörs av yttre kulturella och existentiella villkor. Att gå från tonårstid till vuxenlivet är en övergång som kan beskrivas som en existentiell kris. Det senmoderna samhället har i lägre utsträckning än tidigare epoker ritualiserade ceremonier för övergångar i livet och dessa tenderar istället att upplevas som identitetskriser (Giddens, 1991). Att bli vuxen är en sådan levnadsförändring och adjektivet "ung" kan uttolkas som att det rör en process innan en identitet som "vuxen" finns.

Ung vuxen. Tiden som ung vuxen är således en relativt nyavgränsad åldersperiod. Blickar vi tillbaka något decennium är det få som intresserade sig för perioden efter adolescensen inom utvecklingspsykologin. Det finns dock undantag. Både Bloss och Laufer har i beskrivningarna av adolescensen också intresserat sig för den efterföljande perioden, men mer som kontrast till adolescensen och som markering av att adolescensen övergår till något annat. Detta kan ha att göra med att slutet på en utvecklingsfas är svårare att urskilja än början (Staples, 1980). Laufer räknar tiden som ung vuxen vid 22-25 år. Han menar att karaktären nu är ganska fast. Den unga vuxnes sätt att handskas med ångest är mer förutsägbart än i adolescensen, kvalitén på objektrelationerna har satt sig och sättet att uppnå tillfredsställelse är mer stabilt och specifikt. Mycket av det kliniska arbetet med unga vuxna, menar Laufer, går ut på att arbeta igenom de erfarenheter de har från sammanbrott under adolescensen, vilket ofta är första

gången stor psykisk smärta har erfarits. Många unga vuxna och äldre vuxna har svårt att komma ihåg ungdomstiden för att den rymde så mycket psykisk smärta, det var en tid som var skrämmande och som man inte vill komma ihåg, menar Laufer. Men när man får möjlighet att förstå vad som hände under den tiden så blir det också en hjälp att känslomässigt förstå den egna livshistorian i stort. Bloss motsvarighet till ung vuxen-tid är det han benämner postadolescensen. Liksom Laufer menar Bloss att uppgiften är att arbeta igenom och befästa det som uppnåtts av psykisk mognad under föregående år. Den psykiska mognaden under 18-25 års ålder betonas också av Lewis (1980), som menar att en intellektuell mognad bäddar för att beslut kan tas och hållas på ett annat sätt än tidigare.

Andra teoretiker intresserar sig för utvecklingsperioder genom livet och fokuserar därmed tiden som ung vuxen som en unik tid bredvid andra unika perioder i livet. Erikson är en av dem som intresserade sig för utvecklingskriser genom hela livet. Vuxenblivandet, enligt Erikson, är en kris där en rörlighet behövs enligt trial and error för att hitta gynnsamma vägar för handling och självförverkligande. Erikson säger att akut identitetsförvirring uppträder när den unge vuxne känner sig drabbad av en mängd upplevelser som kräver av honom att han ger sig in i fysiskt intima kontakter, avgörande yrkesval eller intensiv konkurrens. Intimiteten kan väcka ångest för sammansmältning och identitetsförlust. Den utvecklingskris som hör åldern till som ung vuxen, enligt Erikson, handlar om intimitet och isolering och ett utprovande av det optimala avståndet till andra.

Isay (1980) räknar sen adolescens från cirka 17 års ålder och beskriver den som en andra separationsfas från föräldrarna. Separationen är kulturellt betingad med yttre förväntningar på ökad frigörelse, inte sällan sammanhängande med en fysisk flytt. Denna andra separation med ökat emotionellt avstånd till föräldrarna väcker känslor av depressivitet och ångest som skiljer sig från de föregående tonårens typiska humörsvängningar, menar Isay. Levinson (1978) ser tiden som ung vuxen som en period i sin egen rätt. Den är inte en förlängd adolescens, den har sin egen uppgift som är "the process of entering into adulthood".

Sammanfattningsvis kan tiden som ung vuxen sägas handla om att, i psykisk mening, återfinna sig själv och att gå mot ökad mognad (Roberts, Caspi, & Moffitt, 2001; Neyer & Asendorf, 2001; Tuulio-Henriksson, Poikolainen, Alto-Setälä, & Lönnqvist, 1997; Lewis, 1980) till skillnad mot adolescensen, där utvecklingsuppgifter tycks handla mer om uppbrott från en barnidentitet. Med de teoretiska beskrivningarna av perioden som ung vuxen som bakgrund kommer berättelser

Vad förändras av själva livet bland unga vuxna?

från unga vuxnas själva om vad de brottas med att presenteras. I det följande presenteras delar av resultaten från YOUTH-projektet. Fokus läggs vid förändringar under åldersperioden såsom de har framträtt ur en intervjustudie (Jacobsson, 2001; 2003; 2005). Förändringar över tid presenteras från intervjuer med 21 unga vuxna som intervjuats vid två tillfällen med ett och ett halvt års mellanrum.

Metod

Genom en halvstrukturerad intervju, PT-intervjun (Ginner, Werbart, Levander, & Sahlberg, 2001) har fyra psykologer intervjuat 21 informanter vid två tillfällen med ett och ett halvt års mellanrum. Frågor om påfrestningar i livet har fokuserats. Intervjuerna har kodats enligt en särskild kodmall med god interbedömarreliabilitet (Ginner m.fl., 2001). Modellen har fyra fasta kategorier: *påfrestningar*, *bakgrunden* till påfrestningarna, *förhållningssätt* vid påfrestningar och tankar om förhållningssätt om påfrestningarna skulle återuppstå eller finnas kvar i *framtiden*. Inom respektive kategori har återkommande teman för hela gruppen undersökts. Kodningsproceduren har utförts av två personer, varav jag varit den ena. Oberoende av varandra har kodarna tagit fram teman för varje individ inom varje kategori. Därefter har alla intervjuer samkodats till dess konsensus uppnåtts. Slutligen har alla informanters respektive kategorier sammanförts, så att endast fyra kategorier (påfrestningar, bakgrund, förhållningssätt och framtida förhållningssätt) återstått på gruppnivå. Detta har ägt rum vid två olika tillfällen och vid det andra tillfället har även informanterna berättat om vad de själva tycker har förändrat sig sedan föregående tillfälle. Dessa svar har, liksom de fyra kategorierna, bearbetats till teman på gruppnivå. Det som kommer att beskrivas i nästa avsnitt är förändringar av teman som framträtt inom respektive kategori samt informanternas egna berättelser om förändring på gruppnivå².

Resultat

Påfrestningar. De påfrestningar som de unga vuxna berättade om utspelar sig framför allt i *relationer* och i *viktiga val* som har med studier och arbete att göra. Den oftast förekommande påfrestningen utspelas i *relationer*. Vid första intervjun var påfrestningarna jämt fördelade mellan föräldrar och jämnåriga, medan det vid andra intervjutillfället hade förändrats till att framför allt utspela sig i relation till jämnåriga. Istället trädde en ny undergrupp fram som handlar om känslan av att vara ensam.

Det andra vanliga påfrestningsområdet *val*, rymde vid första intervjutillfället påfrestningar av två slag. För det första att det finns så mycket att välja på och det är inte så lätt att veta vad man vågar, kan eller vill. För det andra att valet har betydelse för identiteten, andras betraktelser av en får betydelse för hur man själv uppfattar sig. Vid det andra intervjutillfället är den identitetsskapande faktorn inte lika framträdande, istället handlar berättelserna om olika rollkonflikter.

Bakgrunden till påfrestningarna. Framträdande i berättelserna om påfrestningarnas bakgrund är att det beror på den egna personen, på omständigheterna, på föräldrarna, erfarenheter eller att man inte vet vad det beror på. Teman som handlar om bakgrunden till påfrestningar är de samma vid båda intervjutillfällena. Förändringen ligger i att variationen i svaren är fler, fler informanter berättar om flera olika bakgrundstankar till påfrestningarna vid det andra intervjutillfället.

Förhållningssätt inför livets påfrestningar. Förhållningssätten till påfrestningar skilde sig markant åt mellan kvinnor och män vid första intervjutillfället. Av det skälet analyserades kvinnornas och männens förhållningssätt var för sig. När kvinnornas förhållningssätt analyserats vid det andra intervjutillfället, så har de jämförts med både kvinnliga och manliga fenomen från den första intervjun. På motsvarande sätt har de manliga förhållningssätten undersökts i ljuset av både manliga och kvinnliga förhållningssätt från det första intervjutillfället.

Förhållningssätt bland kvinnorna. Nästan alla kvinnor beskriver teman av *vegetativt dagdrömmeri*, att man sover, ligger i sängen eller tänker en lösning på en påfrestning utan avsikt att förverkliga den. Det rör sig om flera näraliggande förhållningssätt som sammanfattats i begreppet "vegetativt dagdrömmeri", då de alla innebär en kortvarig, kraftfull mental avskärmning från omvärlden. Tillståndet skiljer sig från vuxnas avkopplande dagdrömmeri. Kvinnornas dagdrömmeri omgärdas av känslor av sorg och deppighet. Ett annat ofta förekommande sätt att förhålla sig till påfrestningar är att *prata med någon*, huvudsakligen för att reflektera över problemet. Skillnaden mellan de två intervjugångerna var att vid första tillfället var vegetativt dagdrömmeri vanligast, medan det vid det andra tillfället var vanligare att hantera påfrestningar genom ett reflekterande talande med någon. Dessutom har *tänka ut för att göra* tillkommit bland kvinnorna. Vid andra tillfället riktar sig kvinnorna mer utåt och drar sig mindre tillbaka.

Vad förändras av själva livet bland unga vuxna?

Förhållningssätt bland männen. De förhållningssätt som huvudsakligen återfanns hos de unga männen vid första intervjutillfället var att lägga upp *arbetsstrategier, rutiner, undvika att prata om problem efter som det kan förvärra problemet* och *fantisera i syfte att sedan göra det man tänkt*. Bland männen var det vanligaste förhållningssätten vid andra intervjutillfället att *genom handling avlägsna sig från påfrestningen* och att *genom handling lösa dem*, använda *arbetsstrategier och rutiner* eller *att prata* för att lasta av sig eller stärka sin uppfattning. Förändringen mellan de två gångerna kan vara svårare att se än bland kvinnorna då kategorierna är delvis annorlunda. De kan dock sammanfattas i att det vid andra tillfället hade blivit vanligare att lösa påfrestningar genom att göra något, medan de problemlösnande förhållningssätten var något färre. Attityden till att prata med någon om påfrestningar var mindre negativ, även om fördelarna med att prata snarare handlade om att lasta av sig och få bekräftelse än att reflektera. Nästan alla män beskrev förhållningssätt av att göra något för att undvika påfrestningen.

Sammanfattningsvis skiljer sig fenomenen på gruppnivå åt vad gäller förhållningssätt bland kvinnorna och männen. Det finns dock en tendens till att männens och kvinnornas förhållningssätt närmar sig varandra. Attityden till att prata vid påfrestningar är inte lika negativ bland männen jämfört med den första intervjun. Det finns mer av handlingsstrategier bland kvinnorna. De *problemlösande förhållningssätten* bland kvinnorna och männen har närmast sig varandra något, men är fortfarande genuspräglade. De *problemlösnande förhållningssätten* har minskat något inom gruppen av män respektive gruppen av kvinnor. Ett spektrum över förhållningssätten kan formuleras som: vegetativt vara – kreativt vara – problemlösande göra – undvikande göra.

Tankar om framtida förhållningssätt. De flesta unga vuxna andas tillförsikt vid den första intervjun. Antingen är man nöjd med sitt sätt att hantera påfrestningar och tror sig om att kunna fortsätta att hantera påfrestningarna bra även i framtiden. För dem som inte var nöjda med sitt sätt att hantera påfrestningar idag, fanns en tilltro till att kunna lösa påfrestningarna bättre i framtiden. De tänkte att de skulle kunna använda sina erfarenheter och med ökad mognad komma att förhålla sig till påfrestningar på ett sätt de är mer nöjda med. Inga nya kategorier har tillkommit eller har försvunnit vid det andra intervjutillfället, men informanterna beskrev fler olika möjligheter när de tänkte på olika sätt att förhålla sig till påfrestningar om de skulle återkomma senare i livet.

Informanternas berättelser om förändringar. Den största förändringen som informanterna själva kommenterade var förbättrade relationer till föräldrarna. Likaså att påfrestningar i relationer utspelade sig inom den egna generationen. Alla informanter beskriver en positiv personlig förändring. Det vanligaste är att beskriva en känsla av ökad mognad: *"Jag är mer medveten om min egen roll i mitt liv så att säga. Det ju faktiskt mina problem, mitt ansvar att ta hand om dem och det är jag mer medveten om idag än då."* Det som ytterligare kommer fram i informanternas berättelser om förändring är betydelsen av långresor eller längre vistelse i något annat land som man gjort under tiden som ung vuxen.

Diskussion

Förändringarna i påfrestningar visar att de unga vuxna har tagit ett steg hemifrån. Påfrestningar i relation till föräldrar är inte lika vanligt förekommande. Istället upplever man relativt sett större påfrestningar i förhållande till egna vänner, partners. Detta kan kontrasteras mot beskrivningar av påfrestningar bland unga vuxna i psykoterapi, där de som beskriver påfrestningar i högre grad brottas med relationen till föräldrarna (Wiman & Werbart, 2002). Förändringen att ta ett steg längre hemifrån kan kanske tyckas som en självklarhet, men pekar mot en viktig förändring som kan kontrasteras mot vad unga vuxna i psykoterapi har fastnat i.

Vid påfrestningar i viktiga val har en förändring skett från identitetsskapande faktorer till svårigheten att få ihop olika roller. Om det vid första tillfället huvudsakligen handlade om att inte vilja bli en sån som jobbar som revisor, där egna föreställningar projicerades ut på andra, så handlade det vid tillfälle två mer om hur man skulle få ihop olika roller, med en större medvetenhet om att det är olika aspekter av en själv, färgade av såväl egna som samhällets förväntningar. Detta är i linje med den utveckling Erikson beskriver. Rörelsen är från ett uppbrott från föräldrar med aktiva identitetsskapande processer till att "få ihop" sig igen och på ett nytt sätt hitta ett optimalt avstånd till andra. Samhällets "stämplande" åtgärder kan vara värre i de tidiga unga vuxna åren, då de identitetsskapande faktorerna är mer aktiva, men en försiktighet är eftersträvansvärd under hela perioden med att till exempel sätta diagnoser som istället för att beskriva ett tillstånd också skapar och förstärker tillståndet ifråga.

Skillnaderna mellan kvinnornas och männens förhållningssätt är påfallande. Kanske kan det förstås i ljuset av de starka identitetsskapande processerna som kan pressa individerna mot stereotypa bilder av hur man "ska" vara. Med tiden,

Vad förändras av själva livet bland unga vuxna?

när det i högre grad handlar om att återfinna sig finns en högre frihetsgrad och förhållningssätten blir inte lika genusspecifika som i början av åldersperioden. Det är också viktigt att uppmärksamma de likheter som finns mellan männen och kvinnorna. Rörelsen mellan problemlösande och problemavlägsnande förhållningssätt tycks vara betydelsefulla. Genom att på detta sätt backa och köra fram, backa och köra fram utforskas och utprovas sätt att hantera påfrestningar. Rörelsen kan tänkas ha betydelse för utvecklingen av förmågan att härbärgera olika typer av känslor.

Spektrumet över de fyra förhållningssätten, vegetativt vara – kreativt vara – problemlösande göra – undvikande göra, illustrerar olika sätt att förhålla sig till påfrestningar i livet. Dessa förhållningssätt har relevans för det kliniska tänkandet. Så skulle vetskapen om de genusspecifika aktiva förhållningssätten kunna göra det lättare för psykoterapeuten att tåla unga manliga patienters aktiva handlande, utan att misstolka detta som en bristande härbärgerande förmåga. Med de unga kvinnorna kan det vara viktigt att uppmärksamma att det åldersadekvata vegetativa dagdrömmet kan te sig depressionslikt och tillståndet måste differentieras från klinisk depression.

Det är intressant att betydelsen av långa resor förs fram av informanterna själva. Det för tankarna till de gesällvandringar som redan under medeltiden var vanliga i Europa bland unga gesäller. Pösteni (1994) har beskrivit driften att ge sig ut på vandring hos unga vuxna, något som han benämnt yttringar av nomadsjälen. Den ungerske psykoanalytikern Hermann (1976) intresserade sig för människans arkaiska drifter och har också skrivit om driften att ge sig ut på vandring, en drift särskilt stark under tonårstiden. Han tolkade att drivkraften till detta var en omedveten fantasi att vilja söka efter den förlorade modern. Detta sökande hade inte med den faktiska modern att göra, utan med en inre rörelse mellan två positioner: klängande – ge sig ut på vandring. Rörelsen aktiverades av en inre frigörelse eller känsla av tomhet. Att unga vuxna ger sig ut som back-packers i världen kan mot bakgrund av detta förstås som en åldersadekvat rörelse. Trots att fenomenet "ung vuxen" kan förstås som kulturellt skapat, så kan rörelsen ut i världen ses också i tidigare epoker. Tillåt mig att leka med tanken och lägga till en koppling till Freuds första driftsteori. Rörelsen att ge sig ut i världen kan då förstås som en överlevnadsdrift för att minska inavel, kanske förstärkt av sexualdriftens incestuösa önskan.

Inga förändringar träder fram i berättelserna om bakgrunden till påfrestningar eller i framtida förhållningssätt till påfrestningar. Tillsammans bildar tankarna

om bakgrund och framtid en inre tidsaxel som inte ändras lika lätt som upplevelsen av påfrestningar och förhållningssätt som på ett annat sätt handlar om aktiva möten med det pågående livet. Sådana förändringar i upplevelsen av bakgrunden till påfrestningar och framtidssyn kan dock förändras i psykoterapi. Kanske är det till och med så att ett aktivt fokuserande genom psykoterapi eller filosofiska samtal är en förutsättning för att sådana förändringar ska kunna uppnås? Den relativt svårförändrade inre tidsaxeln är betydelsefull att uppmärksamma, då den är bärare av omedvetna meningskonstruktioner, tankar om vad påfrestningar beror på och framtidstro, som är styrande för patientens relaterande och reagerande. Att på detta sätt noga lyssna på vad patienter berättar om skiljer den psykoanalytiska psykoterapin och psykoanalysen på ett avgörande sätt från många andra terapiformer.

Mycket har förändrats av själva livet i den intervjuade gruppen av unga vuxna. Betraktat på gruppnivå kan man tala om livets gång som psykoterapi. Betyder det då att man inte behöver psykoterapi som unga vuxen? Nej, det betyder det inte. Men det kan vara viktigt för oss som i vår profession möter unga vuxna att veta något om vad som förändras av själva livet för att kanske kunna ta hjälp av det, i det psykoterapeutiska tänkandet. För psykoterapeuten kan en ökad medvetenhet om åldersperiodens speciella predikament underlätta arbetet med unga vuxna. Patientens ageranden mot ramen som bemöts med tolkande och interventioner i syfte att dra patienten tillbaka är oftast adekvat i arbetet med äldre patienter. Men när ett sådant agerande förekommer hos den unge vuxne patienten kan det vara ett hälsosamt utvecklingssteg. Att då "tolkas tillbaka" kan få innebörden att förhindra rörelsen bort från föräldrarna. En gynnsam terapeutisk situation med en ung vuxen patient är att denne får söka aktivt efter det optimala avståndet och att psykoterapeuten är aktivt närvarande, men "stilla" i frågor som reglerar det psykiska och fysiska avståndet. Då kan den unga vuxna ta ett steg mot att söka efter den förlorade modern. Hon eller han kan ta ryggsäcken och driven av en känsla av tomhet ge sig ut för att leta i det fortsatta livets vindlande upp- och nedförsbackar.

Referenser

- Adatto, C. P. (1980). Late adolescence to early adulthood. In S. J. Greenspan & G. H. Pollock (Eds). *The course of life: Psychoanalytic contributions toward understanding personality development, vol. 2. Latency, adolescence and youth* (pp. 463-476). Adelphi, MD: NIMH, Mental Health Study Center.
- Blos, P. (1962). *On adolescence: A psychoanalytic interpretation*. New York: Free Press.

Vad förändras av själva livet bland unga vuxna?

- Erikson, H. E. (1968). *Identity: youth and crisis*. New York: W. W. Norton & Company. Sv. övers. 1969: *Ungdomens identitetskriser*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Freud, A. (1958). Adolescence. *Psychoanalytic study of the Child*, 13, 255-278.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity*. Oxford: Polity press.
- Ginner, H., Werbart, A., Levander, S., & Sahlberg, B. (2001). Tillförlitlighet i studier av subjektiva förklaringsystem: Ett kodningssystem för privata teorier om patogenes och kur. *Psykoterapi: forskning och utveckling*, 19. Stockholm: Sektionen för psykoterapi och Psykoterapiinstitutet.
- Jacobsson, G. (2001). Manliga och kvinnliga element hos unga vuxna. *Insikten*, 10:4, 34-39.
- Jacobsson, G. (2003). På tröskeln till vuxenvärlden: Unga vuxna berättar om påfrestningar och svårigheter i livet. *Psykoterapi: forskning och utveckling*, 25. Stockholm: Sektionen för psykoterapi och Psykoterapiinstitutet.
- Jacobsson, G. (2005). *On the threshold of adulthood; recurrent phenomena and developmental tasks during the period of young adulthood*. Stockholm: Pedagogiska institutionen. (Doktorsavhandling)
- Johansson, T. (1999). *Psykoanalys och kulturteori*. Lund: Studentlitteratur.
- Hermann, I. (1976). Clinging – Going-in-search. A contrasting pair of instincts and their relation to sadism and masochism. *Psychoanalytic Quarterly*, 45, 5-36.
- Isay, R. A. (1980). Late adolescence: The second separation stage of adolescence. In S. J. Greenspan & G. H. Pollock (Eds). *The course of life: Psychoanalytic contributions toward understanding personality development, vol. 2. Latency, adolescence and youth* (pp. 511-522). Adelphi, MD: NIMH, Mental Health Study Center.
- Kestemberg, E. (1998). A note on the crisis of adolescence. In M. Perret-Catipovic & F. Ladame (Eds). *Ur Adolescence and psychoanalysis, the story and the history* (pp. 103-112). London: Karnac Books.
- Laufer, M. (1976). The central masturbation fantasy, the final sexual organisation, and adolescence. *Psychoanalytic study of the Child*, 31, 297-316. Levinson, D. (1978). *The seasons of a mans life*. New York: Ballantine Books.
- Levinson, D. (1978). *The seasons of a man's life*. New York: Ballantine Books.
- Lewis, M. (1980). The phase of young adulthood, age eighteen to twenty-three years. In S. J. Greenspan & G. H. Pollock (Eds). *The course of life: Psychoanalytic contributions toward understanding personality development, vol. 2. Latency, adolescence and youth* (pp. 523-527). Adelphi, MD: NIMH, Mental Health Study Center.
- Mahler, M. S., Pine, F., & Bergman, A. (1975). *The psychological birth of the human infant*. London: Hutchinson. Sv. övers. 1984: *Barnets psykiska födelse*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Neyer, F. J. & Asendorf, J.B. (2001). Personality-relationship transaction in young adulthood. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81, 1190-1204.
- Pösteny, A. (1994). Muntlig kommunikation. *Svenska psykoanalytiska föreningens utbildning*.
- Roberts, B. W., Caspi, A., & Moffitt, T. E. (2001). The kids are allright: Growth and stability in personality development from adolescent to adulthood. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81, 670-683.

- Staples, H. D. & Smarr, E. R. (1980). Bridge to adulthood: years from eighteen to twenty-three. In S. J. Greenspan & G. H. Pollock (Eds). *The course of life: Psychoanalytic contributions toward understanding personality development, vol. 2. Latency, adolescence and youth* (pp. 477-496). Adelphi, MD: NIMH, Mental Health Study Center.
- Tuulio-Henriksson, A., Poikolainen, K., Alto-Setälä, T., & Lönnqvist, J. (1997). Psychological defence styles in the late adolescence and young adulthood: A follow up study. *Journal of American Academic Child and Adolescent Psychiatry, 36*, 1148-1153.
- Wiman, M. & Werbart, A. (2002). Unga vuxna i psykoterapi II. Hur uppfattar de själva sina problem? *Psykoterapi: forskning och utveckling, 23*. Stockholm: Sektionen för psykoterapi och Psykoterapiinstitutet.

Noter

- 1 *Young Adults' Own Understanding, Thinking, and Managing of Everyday Life*. Projektet finansieras med anslag från FoUU-kansliet, Stockholms läns landsting och bedrivs vid Psykoterapiinstitutet.
- 2 För en utförligare metodredovisning hänvisas den intresserade till Jacobsson (2005).

Den relasjonelle dreining i psykoanalysen

– en kritisk drøfting av motivasjonelle aspekter

Matrix 2005; 1, s. 48-64

Christian Moltu & Marius Veseth

I denne artikkelen foretar vi en teoretisk analyse av motivasjonelle aspekter ved den relasjonelle dreining i psykoanalysen. Med utgangspunkt i Mitchells relasjonelle teori konkluderer vi med at behovet for differensiering fra den freudianske driftstenkningen kan føre til en utilstrekkelig tematisering av viktige motivasjonelle og kroppslige sider ved det å være menneske. Andre postmoderne tilnærminger fokuserer imidlertid på affekter som grunnleggende for menneskelig væren, noe som gir en kontekstualisering av motivasjonelle aspekter. Slike nyere selvpsykologiske teorier gir eksplisitte definisjoner av det dynamiske og motivasjonelle i et fenomenologisk rammeverk, og vil helhetlig kunne besvare mange av de utfordringer det relasjonelle perspektivet møter.

Innledning

I psykoanalysen har det de senere tiår skjedd en bevegelse fra Freuds driftsteori til en relasjonell orientering (Binder, 2002). Mitchell (1988) dikotomiserer driftstenkningen med en relasjonell tilnærming. Drifter er mentale representasjoner av kroppslige spenninger – en konkret kroppsdel gir en uønsket indre spenning som man søker å redusere (Freud, 1905/1953). Freud lot driftsbegrepet være svaret på hvordan man kan utmeisle en teori som ivaretar det faktum at mennesker alltid allerede er engasjert i en meningsfull verden både som kropp og kulturvesen (Holgersen, Binder & Nielsen, 1999). I relasjonell psykoanalyse

Korrespondanse:

Marius Veseth, Christian Michelsensgt 5, N-5012 Bergen. E-mail: marius.veseth@student.uib.no

Christian Moltu, Kirkegaten 3, 5035 N-Bergen. E-mail: christian.moltu@student.uib.no

er fokus plassert på de meningssskapende samhandlingspraksisene (Mitchell, 1988). Dette vil si at det ikke postuleres et kroppslig driv som forklarende for menneskers personlighetsutvikling, men at de bevegende elementene, det vil si motiverende og igangsettende, ligger i den sosiale konstruksjonen. Drifter avvises her og menneskelig motivasjon plasseres i samhandlingen med andre. Ved å gi opp Freuds driftsbegrep etterlates imidlertid et tomrom. Vi mener at for å rettferdiggjøre en dreining vekk fra driftsbegrepet bør de nyere modellene kunne gi oss en helhetlig beskrivelse av de dynamiske krefter som ligger til grunn for menneskers motivasjon og personlighetsutvikling, den være seg normal eller patologisk. Utfordringen for en relasjonell tilnærming ligger altså ikke først og fremst i det å kritisere driftsbegrepet, men i å kunne gi et bedre alternativ. Vi vil i denne artikkelen drøfte de motivasjonelle aspektene ved henholdsvis freudiansk driftsteori, Mitchells relasjonelle teori og nyere selvpsykologiske teorier. Mennesker opplever å føle seg drevet eller trukket i ulike retninger. Hvordan kan dette forklares dersom man avviser driftsbegrepet?

Vi vil foreta en analyse og drøfting av sentrale dynamiske begreper innenfor den klassiske psykoanalysen, og vurdere om disse både kan beskrive og forklare de fenomener man finner i måtene mennesker fortolker seg selv og andre i dagens kultur. Det er blitt hevdet at oppbygningen av den freudianske psykoanalysen har mistet fokus på hva som virkelig observeres i menneskelig samhandling, da det har vært en for stor vektlegging av å opprettholde en helhetlig modell i en språkdrakt i tråd med 1800-tallets naturvitenskap (Mitchell, 1988). Har Freuds søken etter universelle modeller medført en neglisjering av de fenomener som faktisk synes å fremtre? For Freud var driftsbegrepet det dynamiske konseptet som kunne gi teorien en stringent logisk oppbygning, men begrepet utfordres fra mange hold. Mens Freuds teori var utmeislet innenfor modernitetens rammer, hvor man søkte å skape universelle forklaringsmodeller, er nyere teorier ofte modernitetskritiske eller postmoderne. Dette innbefatter en dreining mot lokale teorier, som gir kontekstuell betingete hermeneutiske modeller. Mennesket kan fra et postmoderne perspektiv kun forstås innenfor den sosiale meningskonstruksjon som danner dets selvfortolkning. Hvilke praktiske konsekvenser for teoridannelse medfører denne endringen i epistemologi?

Nyere psykoanalytiske tilnærminger har i sin teoridannelse flyttet fokus vekk fra driftsbegrepet (Mitchell, 2002). Dette betyr ikke at kroppslige drifter ikke anerkjennes å eksistere, men de gis ikke avgjørende vekt i teorier om personlighetsdannelse. I postmoderne relasjonelle teorier blir mennesket sett som grunnleggende sosialt og ikke-værende utenfor sosiale samhandlingspraksiser. Vi vil her undersøke to sentrale spørsmål: (1) Vil det være mulig og interessant å gi helhetlige fortolkningsmodeller av mennesket fra et perspektiv som primært

vektlegger at individet er konstituert gjennom sosial samhandling? (2) Hvilke fordeler oppnås ved å innlemme de sosiale praksiser som bevegende og i seg selv motiverende i teorier om mennesket?

I vurderingen av Mitchells relasjonelle alternativ til det freudianske driftsbegrepet, synes vi å finne et motivasjonelt tomrom. Hva som ligger til grunn for menneskelige motiver, synes å være uklart innenfor relasjonell psykoanalyse¹. Det finnes like fullt tilnærminger som hevder å ivareta dynamiske aspekter innenfor et postmoderne rammeverk. Affektteori, som utviklet av Stolorow, Atwood & Brandshaft (1987), kan være et alternativ som yter motivasjonelle aspekter rettferdighet. Med et eksistensialfilosofisk og hermeneutisk vitenskapsgrunnlag forsøker denne tilnærmingen å sette menneskelige motiver i sammenheng med affektiv kontekst gjennom utviklingsforløpet (Stolorow, Brandshaft & Atwood, 1987). Lichtenberg har utviklet motivasjonssystemteori, en tilnærming som også setter motivasjon i fokus. Motiver sees her som organisert i systemer (Lichtenberg, 2001). Retningene representerer i likhet med den relasjonelle tilnærmingen et brudd med det tradisjonelle dualistiske menneskesynet som har preget vestlig tenkning. Affektteori hevder å skille seg fra relasjonell psykoanalyse ved å kunne kontekstualisere alle aspekter ved menneskelig væren (Stolorow, 2002), og ved igjen å sette motivasjon på dagsorden (Lichtenberg, 2001). Vi vil trekke inn disse bidragene i drøftingen av Mitchells (1988) dikotomi mellom freudiansk og relasjonell psykoanalyse.

Driftsbegrepet i freudiansk psykoanalyse

Freud (1905/1953) definerer drift slik:

"an instinct is provisionally to be understood as the psychical representative of an endosomatic, continuously flowing source of stimulation, as contrasted with a "stimulus", which is set up by single excitations coming from without. The concept of instinct is thus one of those lying on the frontier between the mental and the physical. [...] The source of an instinct is a process of excitation occurring in an organ and the immediate aim of the instinct lies in the removal of this organic stimulus." (Freud, 1905/1953, s. 168)

Drifter kan slik sees som genetisk determinerte, psykiske størrelser som, når de er operative, produserer en tilstand av psykisk eksitasjon eller spenning. Denne spenningen krever utløsning og beveger derfor individet til aktivitet (Eidberg, 1968). Knyttet til de psykiske representasjonene er en mental energi som forbru-

kes til spenningsreduksjon. Energien som skaper bevegelsen er det dynamiske konseptet i freudiansk psykoanalyse.

For Freud var driftene grunnlag for all opplevelse – alle vesentlige aspekter ved det psykiske liv er derivert fra driftenes kontinuerlige tråling etter utlading. I dette ligger Freuds motivasjonsteori: all motivasjon oppstår i søken etter driftsgratifikasjon (Mitchell, 1988). Freud brukte lystprinsippet (the pleasure principle) som grunnleggende antagelse for hva som motiverer mennesket, som da sees som hedonistisk. Man søker behag gjennom gratifikasjon av driftsspenninger og minimering av ubehag gjennom unngåelsesatferd og forsvarsmekanismer. Gratifikasjon oppnås gjennom handling som gir spenningsreduksjon. Imidlertid kan ikke alle drifter oppnå gratifikasjon – de kan komme i intern eller ekstern konflikt. Den interne konflikten finner sted i forholdet mellom id, ego og superego, noe som leder til et ubevisst kompromiss. For eksempel kan vi tenke oss en mor som opplever sterke aggressive impulser mot sitt eget barn, og ikke kan akseptere disse på grunn av de internaliserte moralske kravene. Dette kan tenkes å føre til et ubevisst kompromiss i form av reaksjonsdannelse. Hun klarer ikke å uttrykke de negative følelsene, men reagerer heller med å være overbeskyttende overfor barnet. Eksterne konflikter fremkommer av at et objekt i den ytre verden står i veien for gratifikasjon (Eidelberg, 1968). Et eksempel på dette kan være det velkjente ødipuskomplekset. Gutten begjærer sin mor, men far står i veien for at denne impulsen kan leves ut. Dette sees som en konflikt mellom guttens impulser og far som eksternt objekt. Energien ved disse konfliktene vil konserveres i en eller annen form, og kan oppdemmes til gratifikasjon oppnås eller eventuelt reguleres av forsvarsmekanismer. Driftene og den tilhørende energi tenkes å være avgjørende for utviklingen av personlighetens struktur.

I sin toinstinktsteori (dual instinct theory) beveger Freud seg "hinsides lystprinsippet", hvor mennesket drives av det seksuelle livsinstinktet, og legger til dødsinstinktet med sin tilhørende destruktive kraft som sentral motivasjonskilde (Mitchell & Black, 1995). Freud viser hvordan mennesket i relasjon til andre motiveres av konstruktive så vel som destruktive lyster. En ektefelle kan for eksempel fungere både som objekt for seksuelle spenninger, samtidig som denne kan inngå i fantasier om undertrykkelse og eksplisitt aggresjon. Det bør imidlertid påpekes at dødsdriften er meget omstridt, også innenfor freudianske miljøer. De fleste nyere retninger, og til tider også Freud selv, gikk bort fra denne, og fokuserte heller på en fortolkning av begrepet som en aggressiv drift (Mitchell & Black, 1995).

De to driftene beskrevet i toinstinktsteori er den seksuelle (eros) og den aggressive (thanatos), hvis psykiske energi er omtalt som henholdsvis libido og

destrudo. Det freudianske barnet er født med disse to instinktene og et sinn som er strukturert for å inneholde, kontrollere og hvis mulig lade ut spenningene når de oppleves. Disse spenningene fremkommer altså fra forskjellige kroppsdelene som krever aktivitet for å avspennes. For eksempel tenkes et oralt libido dannet i munnhulen (kilden) å skape et behov for sugeaktivitet (målet). Aktiviteten blir rettet mot og tilknyttet noe utenfor barnet, for eksempel brystet (objektet), som er et krav for tilfredsstilling (Freud, 1905/1953). Freud mente at menneskelig motivasjon kan spores tilbake til en sammensmelting av disse to driftene. Tilværelsen blir således ut fra et freudiansk perspektiv beskrevet som gigantenes kamp, eros mot thanatos (May, 1983). Driftene er med dette Freuds fundament, en byggestein som utgjør det avgjørende dynamiske konsept for all videre teoretisering.

Drifter og motivasjon

Freud presenterer med sitt driftsbegrep en biologisk modell for utvikling av personlighet. Basert på modernitetens vitenskapsideal var teorien fokusert på å gi en helhetlig og entydig beskrivelse av mennesket. Modellen tar mål av seg å forklare individuell utvikling, patologisk så vel som normal, samt kulturens utvikling. Fra naturvitenskapen hentet Freud sine viktige begreper om termodynamiske lover og hydrauliske systemer, som han integrerte i sin personlighetsteori. På grunn av den naturvitenskapelige oppbygningen fikk teorien en streng logisk struktur som gjør den fordelaktig som et helhetlig forklaringssystem for menneskelig motivasjon og opplevelse.

Freuds syn på menneskets natur var imidlertid fundert i datidens darwinisme og metaforen om rovdyret som bebor de dypeste irrganger i menneskets sinn. May (1983) har påpekt at metaforen om udyret og driftsbegrepet gir et pessimistisk syn på mennesket og dets motivasjon, målet for driftenes spenningsreduksjon er oppnåelsen av en tidligere tilstand – et nirvana uten tilstedeværelse av spenning. Med viten om at livløse ting eksisterte før levende, vil dette føre til at driftenes endelige mål er å oppnå livløshet. Målet for alt liv i tidlig freudiansk tenkning vil således være døden. Dette menneskebildet er kontraintuitivt, og ikke forenlig med nåtidens generelle fortolkning av mennesket, som nettopp sees som fremadrettet utviklende og meningssøkende utover tidligere tilstander.

Freuds 1800-talls darwinisme vektlegger arven fra lavere arter, de antisosiale og aggressive instinktene som en moderne kultur må undertrykke. Nyere forståelse av evolusjonsteori vil derimot i større grad vektlegge kontinuerlig tilpasning og adaptasjon (Mitchell & Black, 1995). Som vi ser har det skjedd en endring i forståelse av naturen. Dette impliserer at beskrivelser og definisjoner

av natur paradoksalt nok vil være kulturelt betingete størrelser. Dette vil være et teoretisk ankepunkt mot Freuds modell, da de grunnleggende forutsetninger om menneskets natur er et produkt av den kultur de manifesteres i og tolkes gjennom. I postmoderne teorier vil dette være et av kardinalargumentene mot modernitetens store historier. Universelle teorier om mennesket vil innbefatte lokale kulturelle meningstilskrivelser til naturbegrepet, og må derfor avvises som generell forklaring. Dette har igjen ledet til argumentasjon om at det ikke vil eksistere noen spenning mellom natur og kultur, da naturen på sin side er et rent produkt av en sosial konstruksjon (Mitchell & Black, 1995). De opplevde spenninger mellom driftene og de ytre objekter blir i dette perspektivet i like stor grad en sosial konstruksjon som definisjonen av natur vil være, og spennin-gene vil således være spenninger mellom meningsstørrelser. Vil man ikke med en slik type argumentasjon nettopp ta vekk det dynamiske elementet i Freuds motivasjonsteori, da denne er bygget på forutsetninger om psykiske spenninger som oppstår mellom de interne driftene og deres eksterne objekter?

Universelle teorier kan imidlertid virke begrensende på hvordan man tilleg-ger mening til interaksjoner her og nå. Dette kan eksemplifiseres ved tilfeldig blikkontakt mellom en gutt og en jente på bussen. Interessen vekkes, og fra freudiansk perspektiv vil dette tolkes som uttrykk for libido. Fra relasjonelt hold, der en ikke opererer med universelle teorier, vil situasjonen åpne for et mangfold av fortolkninger. Kanskje er det en lekenhet som oppstår, kanskje ut-trykker blikket kåthet eller vennskapelighet eller kanskje er det spontan barnlig glede. Det sentrale poenget er at fraværet av en universell fortolkning åpner for en bredere tilnærming til det som faktisk skjer i interaksjonen. Fordelen er at man vil fortsette å undre seg - man blir ikke fastlåst i én pådyttet universell fortolkning: libidoforklaringen. Dette vil igjen få konsekvenser med tanke på å ha et åpent lytteperspektiv i terapi.

En sosialkonstruktivistisk tilnærming vil se spenningsforholdet som eksiste-rende mellom meningsstørrelser som har ulik nærhet til ens selv. Slik fokuseres det på andre typer spenninger enn den mellom natur og kultur – de tenkes å oppstå i en kompleks matrise av ens selv på tvers av relasjonelle interaksjoner (Mitchell, 2000, 2002). For eksempel vil et barn kunne oppleve et spennings-forhold mellom dets krav om autonomi og avhengigheten til mor.

En relasjonell dreining

Innenfor psykoanalytisk tenkning har man den senere tid sett en bevegelse fra fokusering på drifter som senter for menneskes væren, til relasjoner. Stephen Mitchells relasjonelle psykoanalyse står som en sentral modell innenfor nyere

psykodynamisk teoretisering. Mitchell (2002) prøver ut påstanden om naturen som gitt og utfordrer den tradisjonelle natur / kultur dikotomien. Han finner støtte til sin argumentasjon i nevrofysiologien, og påpeker at mennesket er født biologisk ufullstendig. Like fullt er den relasjonelle psykoanalysen sosialkonstruktivistisk i sin grunnleggende argumentasjon. Store deler av vår biologiske natur sees som skapt gjennom deltakelse i en sosial, lingvistisk, mellommenneskelig og nærende kontekst. Dette eksemplifiserer Mitchell (2002) ved å trekke frem fenomener som aktivering og harmoni, nivå for opphisselse og ro, og døgnrytmer. Disse har tradisjonelt blitt forklart som medfødte naturgitte størrelser, mens man nå ser de som formet gjennom de tidlige interaksjoner med betydningsfulle andre. Nervesystemet er ikke ferdig utviklet ved fødsel, men formes i møtet mellom biologi og kultur. Som følge av denne argumentasjonen blir natur en underkategori av kultur, og mennesket må sees som et kulturskapt vesen. Vi er dypest sett sosiale dyr (Mitchell, 2002). Hvordan kan imidlertid en slik teori forklare de kroppslige aspekter ved menneskelig motivasjon, det at vi kan føle oss kroppslig drevet?

For å kunne sammenstille hvordan relasjonell psykoanalyse grunnleggende beveger seg vekk fra den freudianske, kan det være hensiktsmessig å vurdere de ulike perspektivenes tilnærming til seksualitet. Freud tok utgangspunkt i en seksualitet som av natur er initiert fra kroppslige drifter, som en rå, uhemmet kraft fra menneskets indre uten gitt retning (Freud, 1905). Han så menneskets seksualitet som analog til hans oppfattelse av den dyriske natur. Freuds oppfattelse av dyret er blitt utfordret – også dyr viser seg å ha en variert, syklisk seksualitet som ikke bare er indre drevet (Mitchell, 2002). Et relasjonelt perspektiv vil slik ikke sette seksualiteten "som en størrelse *i* eller *underliggende* [menneskets] sosiale selv, men at seksualiteten *er* [mennesket]" (Mitchell, 2002, s 71, vår oversettelse). Seksualiteten inngår i menneskets fortolkning av seg selv og andre – og kan ikke vurderes atskilt fra denne fortolkningen. En mann vil for eksempel se sin kone *både* som et seksuelt vesen og som en trygg omsorgsgiver. For en annen mann vil denne tosidigheten være svært truende og han vil kunne splitte sin forståelse av henne. Kanskje blir seksualiteten fortolket som noe vilt og ukontrollerbart som må holdes atskilt fra den han ser som sin base for trygghet. Dette hore/madonna-komplekset vil kunne medføre at han vil kun ha én representasjon av henne tilgjengelig i en gitt kontekst. Enten er hun et seksuelt vesen eller så er hun omsorgsgiver for mann og barn. Hvis mannen representerer konen utelukkende som omsorgsgiver, kan dette føre til seksuelle problemer, og det kan tenkes at han må søke andre kvinner han utelukkende oppfatter som seksuelle for å få tenning. Mitchells (1988) relasjonelle psykoanalyse vil kunne fange opp mangfoldet av slike fortolkningsrammer – både seksualitetsbegrepet

og omsorgsbegrepet i dette eksempelet vil være fortolkede størrelser. For Freud må dette eksempelet imidlertid forklares som resultatet av forsvar mot en ødipal konflikt – han vil legge langt mindre vekt på fortolkningen. Fra Mitchells perspektiv vil seksualiteten mellom mann og kone dermed konstrueres kontinuerlig i meningsfellesskapet dem imellom. Den mening mennesket tillegger sin seksualitet vil i like stor grad være en sosial konstruksjon som for eksempel personens preferanser innen musikk og mat.

For Freud vil relasjoner mellom mennesker være resultat av at driftene i den enkelte søker utladning gjennom menneskelige objekt. Mennesket blir drevet til å søke samhandling med disse objektene. For Mitchell (2002) blir vi ikke drevet til å søke relasjoner; vi er relasjonelle av natur. Sosialitet er ikke en spesifikk drift, slik som behovet for næring vil være, men mye mer. Det å være sosial er menneskets eksistensielle helhet, dets væren. Mitchell (2000, 2002) sammenligner dette med mennesket som oksygenpustende organisme. Vi blir ikke drevet til å søke oksygen, like lite som vi blir drevet til å søke det sosiale. Det er bare slik vi er kastet inn i verden, slik vi er konstruert. Mennesket blir slik både en kroppslig og en sosial skapning, og vår seksualitet blir derav like dyptgripende kulturell som fysisk, en størrelse som oppstår innefor en relasjonell og lingvistisk diskurs. Atferdsmessig kan seksualitet uttrykkes både med og uten andre mennesker, men psykologisk vil meningen i seksualiteten kun finnes i sosiale strukturer, mellommenneskelige sammenhenger og lingvistiske kategorier (Mitchell, 2002).

Teoretisk tvetydighet og columbi egg?

Mitchells perspektiv kan synes å sammenstille fenomenologisk det som opplevs som seksuelt i kulturen og dets kroppslige substrat. Freud derimot, ser ut til å vurdere det biologiske utgangspunktet for den seksuelle motivasjonen. Dette sees altså atskilt fra den sosiale meningstilskrivelsen til manifestasjonen av seksualiteten. En viktig vurdering vil da være hvorvidt det relasjonelle perspektivet mister forklaringsstyrke i sin fenomenologiske tilnærming. Hva sitter man igjen med som det sentrale dynamiske konsept når deler av fenomenene blir forklart som en gitt del av menneskelig væren? For oss synes Mitchells teori å være uklar på de motivasjonelle aspekter. Ved å begrunne argumentasjonen sin i at *det er bare slik vi er*, det er slik mennesket er designet og konstruert, mener vi Mitchells teoretiske løsning kan sees som columbi egg. For mange grunnleggende elementer som trenger klargjøring synes å bli forutsatt gitt ved nettopp det å være menneske. Vil man, ved å unngå å forklare de motiverende

og drivende krefter bak de fenomener man ser, kunne miste like mye forklaringsstyrke som en reduksjonistisk og biologisk fundert teori?

Kritikken av klassisk psykoanalyse inneholder argumenter mot Freuds ensidige fokusering på de biologiske krefter som motiverer mennesker til handling. Vi mener imidlertid at Mitchell ikke lykkes i å skape en alternativ teori som kan forklare de fenomener Freuds teori har sin styrke i. Mitchell kan synes grunnleggende uenig i Freuds vitenskapelige prosjekt. Fra sitt modernitetsutgangspunkt tok Freud sikte på å kunne gi globale og tilsynelatende objektive modeller av mennesket. Et relasjonelt perspektiv inntar ikke en slik posisjon. Stolorow & Atwood (1984) hevder at en intersubjektiv tilnærming ikke kan forstå menneskelige fenomener utenfor den intersubjektive sammenhengen de fremkommer i. De hevder videre at den samme subjektivitet som omgir kliniske fenomener må gjelde teorier om utvikling også. Sett på denne måten kan Freuds meta-teoretiske forklaringsmodeller forkastes vitenskapsteoretisk av postmoderne tenkning. Dette medfører imidlertid ikke at alle de lokale delteoriene må lide samme skjebne. Kliniske begreper som overføring og forsvar anvendes også av postmoderne teoretikere som lokale interaksjonsbeskrivelser.

Mitchell hevder at begreper som drifter er en metafysisk størrelse og ikke brukbar i teoribygging. På samme grunnlag hevder Stolorow, Brandshaft & Atwood (1987) at kunnskap om biologiske krefter faller utenfor området som psykoanalytiske teorier kan si noe om, da det ikke kan beskrives intersubjektivt gjennom den empatisk-introspektive undersøkelsesmetoden. På bakgrunn av denne argumentasjonen kan det synes hensiktsmessig å ta i betraktning at det vitenskapsteoretiske grunnlaget for de ulike tilnærmingerne gir ulike mål for teoridannelse.

Motivasjon: Fugl Føniks?

Lichtenberg (2001) mener at fokuseringen på relasjoner som har preget postmoderne psykoanalytisk tenkning de senere tiår, har ført til en neglisjering av motivasjon som sentralt tema. Lichtenberg (2001) hevder at all motivasjonstenkning frem mot 1980 var utledet fra Freuds driftsbegrep: Driftene ble gjenstand for en bred diskusjon omkring menneskelig motivasjon, noe som resulterte i ulike tilnærminger innenfor psykoanalysen. Når driftsbegrepet så blir avvist av den relasjonelle tenkningen til fordel for en postmoderne skepsis til universelle begreper, kan det sies å oppstå et vakuum. Dynamiske konsepter blir tilsidesatt, og et kanskje noe ensidig fokus blir rettet mot sosiale meningskonstruksjoner (Lichtenberg, 2001). Andre generasjons selvpsykologer, som Lichtenberg, Brandshaft, Stolorow og Atwood, kan imidlertid sees som en viktig motvekt

til denne tendensen. Deres utvikling av motivasjonssystemteori og affektteori er et forsøk på å skape en psykoanalytisk tilnærming som nettopp ivaretar de sentrale motivasjonelle aspekter. Vil det være mulig å danne teorier om universelle motivsystemer som samtidig bygger på en modernitetskritisk kontekstuell forståelsesramme?

Stolorow (2002) postulerer en kontekstuell forankret affektteori. Affekt innenfor et selvpsykologisk perspektiv har et eksistensialistisk fenomenologisk meningsinnhold (Stolorow, 2002). Som et oppgjør med Descartes' dualisme setter Heidegger det kontekstuelle som grunnleggende dimensjon ved menneskelig eksistens gjennom begrepene *Stimmung* og *Befindlichkeit*. Denne tenkningen anvendes av nyere selvpsykologiske teoretikere for å ivareta et dynamisk konsept i en intersubjektiv systemtilnærming. Affektforståelsen til Heidegger vil slik videreutvikles innefor psykoanalytisk tenkning som en måte å være i verden på (Stolorow, 2002). Kan denne tilnærmingen føre til at motivasjon gjenoppstår som teoretisk fokus innefor psykoanalysen?

Eksistensiell tilnærming til affektbegrepet

Stolorow (2002) hevder at affektteorier vil holde et sentralt fokus på dynamikken i intersubjektive systemer. Han kritiserer det freudianske driftsbegrep, og påpeker at det kun kan eksistere innefor et descartiansk sinn som er atskilt fra det kroppslige. Affekt defineres som subjektiv emosjonell opplevelse som helt fra fødselen av reguleres i de relasjonelle systemene individet tar del i. Ved å bygge teorier rundt affekt, hevder han at man kan foreta en radikal kontekstualisering av alle aspekter ved den menneskelige væren (Stolorow, 2002). Stolorow vil med denne teoretiseringen kunne bevege psykoanalysen inn i en fenomenologisk kontekstualisme, uten å miste dynamisk forklaringssevne.

Stolorow bygger mye av sin argumentasjon på eksistensialistisk tenkning, og bruker begreper fra Heidegger i sin teoriutvikling. Heideggers begreper inneholder forståelsen av væren som værende i en verden. På grunn av at mennesket alltid sees som *værende-i-verden* vil hele dets fenomenologi være mettet av den omliggende kontekst, like fullt som den verden det er i vil bestå av den menneskelige meningsdannelsen og dets hensikter (Heidegger, 1927; ref. i Stolorow, 2002). Stolorows affektdefinisjon er bygget på Heideggers begrep *Befindlichkeit*. Dette kan på norsk denoteres som *hvordan-en-befinner-seg*. Med dette inneholder affektbegrepet både *hvordan en føler seg* og *situasjonen som en føler i*.

Stolorow (2002) viser til studier innen utviklingspsykologi og nevropsykologi som bekrefter den motivasjonelle betydningen av affektiv erfaring konstituert av tidlige mor-barn omsorgssystem. Gjennom utviklingen etableres de

affektive erfaringene som strukturliknende opplevelsesmønster og danner en dynamisk personlighet. Ved å bruke dette affektbegrepet i sin teoretisering oppnår Stolorow å kunne forklare viktige dynamiske begreper som kontekstuelle. Eksempelvis tenkes psykisk konflikt å oppstå når sentrale affekter hos barnet ikke kan integreres fordi de utløser mistilpasning i relasjonen til viktige andre (Stolorow, 2002). Et barn som opplever å ikke få artikulere tristhet i relasjon til sine foreldre, tenkes å beholde denne affekttilstanden usymbolisert. Senere vil viktige andres tristhet kunne oppfattes som truende og uforståelig, da relasjonen vil preges av den utryggheten barnet opprinnelig følte ved å ikke kunne integrere egen affekt. De uintegrerte affekttilstander inntar slik en strukturlik betydning fordi de oppleves som truende mot egen psykologisk organisering og livsviktige relasjonelle bånd. I dette ligger en forståelse av integrering som konflikten mellom autonomi og avhengighet i intersubjektive systemer. Dette forstås slik at konflikten ikke oppstår som en hemming i individet, men som en motsetning mellom forskjellige meningsdannelser i det intersubjektive. Et viktig element i affektteknningen vil derfor være kommunikasjon. I intersubjektive systemer må ens affekt prøves og forhandles for å kunne integreres. Stolorow (2002) hevder derfor at bevisstheten inntar form av symboler som kan utveksles, mens affekttilstander som ikke er tidlig kommuniserbare inntar en usymbolisert og derav underbevisst form. Fortrengning gjør uholdbare affekttilstander navnløse.

I vår kritikk av den relasjonelle psykoanalysen representert av Mitchell, la vi vekt på dens manglende dynamiske fokus. Vi påpekte at fenomener ved den menneskelige væren ikke blir innlemmet i teoribyggingen med den argumentasjonen at mennesker *bare er slik*. Det synes ved undersøkelse av Stolorows synspunkter at hans tilnærming på en mer integrert måte muliggjør teoretisering rundt de intersubjektive systemer. Gjennom affektbegrepet bevares også en dynamisk størrelse som ligger i overgangen mellom det individuelle mennesket og dets interpersonlige system. Samtidig som han oppnår dette holder han seg utenfor et dualistisk menneskesyn som gir overgangsproblemer mellom fysiske og psykiske størrelser. Stolorow (2002) angir flere konsekvenser av dette for klinisk praksis. For eksempel viser han til debatten omkring hvorvidt kognitiv innsikt eller affektiv tilknytning er avgjørende i den terapeutiske prosessen. Denne debatten bygger direkte på Descartes' dualisme, hevder han, og påpeker at tenkning, følelser, tolkning og relatering kun kan skilles fra hverandre i alvorlig psykopatologi. I teorier om mennesket er alle disse begrepene uatskillelige for den værende i intersubjektive systemer.

Lichtenbergs motivasjonssystemer

Lichtenbergs (2001) visjon er at psykoanalysen ikke skal være en teori om psykiske strukturer, men en teori om strukturert motivasjon. Han bygger sin teori på bakgrunn av spedbarnsforskning og moderne hjerneforskning. Lichtenberg hevder at barnet aldri eksisterer i en fase hvor de er passive mottakere av interne driv eller miljømessig press (Fosshage & Lichtenberg, 1997). Begrepet motivasjonssystemer vektlegger at det dreier seg om kontinuerlig pågående prosesser, ikke strukturer eller funksjoner. Disse prosessene, som alltid vil være i endring, er ved konstant sannsynlighet, men ikke fullt predikerbare, og vil være organisert i systemer. *System* impliserer organiseringene, men vil sammenstilt med *motivasjon* legge vekt på endring og plastisitet.

I Lichtenbergs motivasjonsteori sees altså de dynamiske strømninger som organisert i motivasjonssystemer. Disse sees som selvorganiserende og selvstabiliserende, med innebygd dialektisk spenning og hierarkisk reorganisering. Lichtenberg (2001) mener et slikt psykisk system må ha et behovs- og responsmønster som sitt grunnlag. Disse mønstrene er medfødte, men umiddelbart responsive til læring gjennom erfaring. Mønstrene vil bli sammen-skapt av spedbarn og deres omsorgsgivende miljø, og erfaringene som fører til mønstrene vil være affektive. Dette tematiseres på samme måte som Stolorows (2002) beskrivelser av den sentrale motivasjonelle viktigheten av affektiv erfaring konstituert av tidlige mor-barn omsorgssystem. Lichtenbergs motivasjonssystemer kan slik sees som en håndfast modell som er i samsvar med Stolorows teori om affektutvikling.

Opplevde erfaringer (lived experiences), et begrep Lichtenberg har adoptert fra Stern (1988), blir sett på som den fundamentale byggesteinen i menneskelig utvikling. Dette er en kontinuerlig strømning av erfaringer fra fødsel til død, hvis grunnleggende element er affekter. Slik vil motivasjonssystemene bli trigget av affekt og sansninger (Lichtenberg, 2001). Affekter – som kontekstuell begrep brukt av Stolorow (2002) – spiller en sentral rolle. De vil forsterke motivasjon, øke betydningen av funksjonelle aktiviteter og øke kommunikasjon (Fosshage & Lichtenberg, 1997). Mønstre av responser og behov kan grupperes ut fra hvor relaterte de er, og disse grupperingene vil kunne avsløre organiseringen av sammen-skapte opplevelser. Hvilke grunnmotiv synes mennesket på bakgrunn av dette å ha?

Lichtenberg fremholder fem motivasjonssystemer – (1) behov for psykisk regulering av fysiologiske forhold, (2) behov for tilknytning og etter hvert tilhørighet, (3) behov for utforskning og selvhevdelse, (4) behov for å reagere aversivt, og (5) behov for sensuell nytelse og seksuell spenning. Disse motiva-

sjonssystemene er organisert i forhold til underliggende behov. De har komplekse responsmønstre knyttet til seg, og er kontekstuelet forbundet med individets relasjonelle interaksjon i øyeblikket. På et hvert gitt tidspunkt vil et av systemene dominere bevisst eller ubevisst opplevelse, mens de andre vil være mer eller mindre aktive (Lichtenberg, 2001). Motivasjonssystemene eksisterer fra tidlig barndom og gjennom livsløpet, og vil karakterisere de observerbare endringer i motivasjonell dominans som man ser i terapeutisk sammenheng (Fosshage & Lichtenberg, 1997). Siden motivasjonssystemene kan observeres i tidlig barndom, indikeres disse å være delvis medfødte. Både mellom og innen motivasjonssystemene vil det være en dialektisk spenning, som vil være dynamisk virkende. Siden motivasjonssystemene fremkommer av affektiv erfaring med omsorgsgivende kontekst, vil de selv være forhandlede meningsstørrelser i enhver interaksjon. Lichtenberg klarer med dette å teoretisere på en måte som bevarer dynamisk spenning uten å anvende problematiske begreper som kroppslig drift. Spenning vil her være spenning i mening.

Lichtenberg (2001) kritiserer med dette relasjonstilnæringer til mennesket, da den relasjonelle opplevelsen i mange øyeblikk ikke vil være den mest betydningsfulle motivasjonskraft. Eksempelvis vil en mor som forsøker å trøste et urolig spedbarn (det aversive systemet dominerer) og ikke lykkes ved å trøste med øyekontakt og beroligende ord (tilknytningssystemet), kanskje finne frem en rangle og slik aktivere barnets behov for utforskning. Dette illustrerer at selv om motivasjonssystemene ofte er så sammenbundne at å utkrystallisere det dominerende systemet er vanskelig, vil skiftninger fra ett system til et annet ofte kunne være svært tydelig: man ser en markert forandring i affektene. Lichtenberg (2001) hevder videre at til tross for relasjonsteoretikers påstand om at relasjoner vil påvirke alle andre motivasjonssystemer, vil denne effekten ikke være enveis. Et barn med uttrygg tilknytning til foreldrene, vil for eksempel kunne ha gode evner til utforskning og selvhevdelse på skolen, og vil slik kunne oppnå intimitet til jevnaldrede og lærere (Lichtenberg, 2001). Et annet motivasjonssystem vil således kunne ligge til grunn for relasjonsbygging. Med dette avviser Lichtenberg (2001) perspektiver som anser mennesket som utelukkende relasjonelt motivert.

Lichtenbergs motivasjonssystemteori tar hensyn til mangfoldet i interaksjoner som kan fungere forklarende for den opplevde erfaringens kontinuerlige endringer. Teorien innehar også en betydningsfull vektlegging av kontekst og multidimensjonaliteten ved menneskelig eksistens. Kritikken av Lichtenbergs konkrete teori synes like fullt å være på sin plass. Et problem kan være at teorier om differensierte motivasjonssystemer ikke vil kunne gjøre rede for det paradoksale ved den menneskelige væren: Til tross for endringer fra øyeblikk til øyeblikk,

fra dag til dag, opplever man en form for kontinuitet og likhet i tilværelsen – et selv. Lichtenberg (2001) forsøker imidlertid å illustrere forholdet mellom selvet og motivasjonssystemene ved en analogi. Selvet kan sammenlignes med dirigenten i et symfoniorkester, hvor motivasjonssystemene er delene av orkesteret og musikerne. Noen ganger vil én del, for eksempel strykerne, spille solo, kanskje akkompagnert av noen få andre musikere. Fokuset kan i ethvert øyeblikk skifte fra dirigenten (selvet) til en gruppe av musikere (motivasjonssystemet) og tilbake. I drømmer eller spontan problemløsning, hevder Lichtenberg (2001), vil det eksistere et udirigert samspill, for eksempel med en kvartett, mens det formelle lederskapet likevel aldri er stilt spørsmål ved. Han viser til at musikk representerer lineære skalaer og beskrivelser, mens dens vitalitet kommer av ikke-lineære affektive tolkninger av samspillet i fremførelsen. Dirigenten er heller ikke fri til å gjøre spontane endringer. Stykket er innøvd basert på et noteskjema. I analogien kan man anta at de tidlige affektive interaksjoner danner slike tentative noteskjema, mens affektene spilles ut på forskjellige måter innenfor skjemaets rammer i forskjellige konsertsaler, ved ulike dagsformer og interne spenninger musikerne imellom.

Et videre problem med alle eksplisitte teorier vil være at de *per se* må representere en reduksjonisme. Enhver teori som postulerer en eksplisitt kvantifisering av menneskelig kaos trenger å utsettes for et skeptisk blick. Klinisk kan teorien kritiseres for å være deskriptivt kategoriserende for atferd og bevisste prosesser, men ignorerende i forhold til det ubevisste og det konfliktfylte, og derivat å være klinisk overforenkende. Hvordan kan en motivasjonssystemteori for eksempel forklare fenomener som lek eller religiøs lengsel? Det er kanskje et utforsknings-element i disse, men like fullt er fenomenene ofte forklart som selvmotiverte aktiviteter (Winnicott, 1971; Binder, 2002). Lichtenberg (2001) svarer på denne kritikken med å vise til sine motivasjonssystemers dialektiske egenskaper, ikke bare mellom systemene men også innefor systemene. Han hevder at en slik forståelse vil gi den komplekse spenningen som karakteriserer motivasjon den nødvendige dybde, og videre at tidlige psykoanalytiske teorier har overforenklet disse konseptene (Lichtenberg, 2001). Vi har tidligere referert kritikken mot driftsbegrepet angående overbetoning av seksualitet på den ene side og destruktivitet på den annen side, med et teoretisk mål om selvutsettelse mot en tilstand av spenningsfravær (May, 1983). Et dialektisk motivasjonsbegrep vil kunne beholde den vedvarende dynamiske kraft i alle kommende interaksjoner. Lichtenberg (2001) referer således til at han oftere er kritisert for å være teoretisk for kompleks til klinisk bruk enn det motsatte. Han fremsetter som motsvar til dette en påstand om at man ikke kan være for kompleks i tilnærmingen til menneskelig motivasjon, et argument som han hevder vil plassere teorien i en

postmoderne tradisjon. Muligens er Lichtenbergs motivasjonssystemteori mest nyttig når sett som en lokal teori for visse former for psykoterapeutisk arbeid. Selv synes han heller ikke å påstå noen universell gyldighet. Begrepene antyder like fullt en slik ramme ved å hevde at motivasjonssystemene kan sees som medfødte størrelser.

Avsluttende bemerkninger

Vi har i denne artikkelen forsøkt å sammenstille sentrale psykoanalytiske teorier med henblikk på de motivasjonelle aspekter som ligger til grunn. Nyere psykoanalytiske teories avvisning av Freuds driftsbegrep er ikke uproblematisk. Relasjonell psykoanalyse ved Mitchell kan synes å miste forklaringssevne for fenomener som det at mennesker opplever å føle seg kroppslig drevet og trukket i ulike retninger. Bevegelsen fra drift til relasjoner som har karakterisert utviklingen i psykoanalysen de senere tiår har imidlertid gitt rom for en større situasjonell fortolkning av de fenomener som synes å fremtre. Man blir ikke fastlåst i én universell forklaring, men kan vurdere mangfoldet av fortolkninger. Fordelen med å vektlegge de sosiale samhandlingspraksisene er at det muliggjør en bredere fortolkning, og slik kan man innta en deltakende fortolkningsrolle i den situasjonelle interaksjonen. Dette gir grunnlag for meningsfulle utforskninger.

Vi har vist at kroppslige fenomener, som det at mennesker opplever å føle seg drevet eller trukket i ulike retninger, kan sees som neglisjert av den relasjonelle tilnærmingen. Dette sporer vi tilbake til en vitenskapspolitisk motstand mot modernitetens grunnbegreper, og vi mener at det nå bør være mulig å utforme en psykoanalytisk hermeneutikk som gir fortolkninger av kroppslighet. Dette vil være en viktig utfordring for relasjonell psykoanalyse, da man ved ikke å innlemme slike forhold kan stå i fare for å miste forklaringsstyrke, slik som Freuds reduksjonistiske og biologisk funderte teori kritiseres for. Dette på tross av de fordelene en slik tilnærming åpenbart gir i forhold til dagens menneskers fortolkninger av seg selv og andre.

Affektteori synes å besvare disse utfordringene innenfor et kontekstuell hermeneutisk perspektiv. Med innføringen av affektbegrepet blir igjen en motivasjonsteori grunnlaget for den videre utformingen av psykoanalytisk tenkning. Affektbegrepet, som definert fenomenologisk og kontekstuell, tilfører psykoanalysen på ny et motivasjonskonsept, noe vi kritiserer den relasjonelle tilnærmingen for å mangle. Tilnærmingen ivaretar et erfaringsnært fortolkningsgrunnlag, samtidig som de nevnte fordelene ved postmoderne tenkning ivaretas.

Psykoanalytiske teorier kan med tanke på motivasjonsaspekter sees som en bipolar akse. Den freudianske tilnærmingen utgjør her den ene polariteten og den relasjonelle tilnærmingen den andre. Kontinuumet karakteriseres ved dikotomier: *universalisme / lokalitet, moderne / postmoderne og naturgrunnlag / kulturgrunnlag*. Denne kraftige bipolariteten tolker vi som et uttrykk for en nødvendighet. Vitenskapsteoretiske skiftninger forutsetter en sterk differensiering fra tidligere teorier. Postmodernisme og modernitetskritikk er nå anerkjent som etablerte retninger, og teoretikere synes igjen å kunne utforske nyansene i kontinuumet. Affektteori heller mot den relasjonelle tilnærmingen, mens motivasjonssystemteori, som representerer en håndfast videreføring av affektteori, i større grad fremmer universelle begreper om struktur. Slik posisjonerer motivasjonssystemteori seg nærmere modernitetspolen, og utsetter seg dermed for noe av den generelle kritikken vi har rettet mot moderniteten. Like fullt kan en reflektert bruk av teorien i lokale sammenhenger synes meningsfull og fruktbar.

Referanser

- Binder, P.E. (2002). *Individet og den meningsbærende andre: en teoretisk undersøkelse av de mellommenneskelige forutsetningene for psykisk liv og utvikling med utgangspunkt i Donald Winnicotts liv*. Oslo: Akademika
- Eidelberg, L. (1968). *Encyclopedia of Psychoanalysis*. New York: Free Press Ltd.
- Fosshage, J. L. & Lichtenberg, J. D (1997). Transference: A self and motivational systems perspective. In Moskowitz, M., Monk, C., Kaye, C. & Ellman, S. (eds), *The neurobiological and developmental basis for psychotherapeutic intervention, 4, 124-154*. London: Jason Aranson Inc.
- Freud (1905/1953). *Three essays on the theory of sexuality*. The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud. James Strachey (ed). Vol 3. London: Hogarth Press.
- Greenberg, J. (1991). *Oedipus and beyond: a clinical theory*. Cambridge: Harvard University Press.
- Holgersen, H., Binder, P.E & Nielsen, G.H (1999). Hinsides tilpasningsprinsippet. Refleksjoner over den psykoanalytiske psykologiens hermeneutikk. *Tidsskrift for norsk psykologforening*, 36, 636-646.
- Lichtenberg, J. (2001). Motivation: Sic transit Gloria? *Psychoanalytic-Inquiry*, 21, 589-603.
- May, R. (1983). *Kjærlighet og vilje*. Oslo: Aventura forlag AS.
- Mitchell, S.A. (1988). *Relational concepts in psychoanalysis*. Cambridge: Harvard University Press.
- Mitchell, S.A. & Black, M. (1995). *Freud and beyond..* New York: Basic Books.
- Mitchell, S.A. (2000). *Relationality. From attachment to intersubjectivity*. Hillsdale, NJ: The Analytic Press.

- Mitchell, S. A. (2002). *Can love last? The fate of romance over time*. New York: W.W.Norton & Company.
- Spezzano, C. (1993). *Affect in psychoanalysis: a clinical synthesis*. Hillsdale, NJ: Analytic Press.
- Stern, D (1988). Affect in the context of the infant's lived experience. *International Journal of Psychoanalysis*, 69, 233-238.
- Stolorow, R.D (2002). From drive to affectivity: Contextualizing psychological life. *Psychoanalytic Inquiry*, 5, 678-685.
- Stolorow, R. D. & Atwood, G.E: (1984). *Structures of subjectivity: explorations in psychoanalytic phenomenology*. Hillsdale, N. J. : Analytic Press.
- Stolorow, R. D., Brandshaft, B. & Atwood, G. E. (1987). *Psychoanalytic treatment: an intersubjective approach*. Hillsdale, N. J. : Analytic Press.
- Winnicott, D. W. (1971). *Playing and reality*. London: Tavistock Publications Ltd.

Note

- 1 Bredden innenfor relasjonell psykoanalyse er stor. Stephen Mitchells teoretisering representerer imidlertid et svært sentralt bidrag, og hans teori tydeliggjør det spenningsfeltet vi drøfter i denne artikkelen. For relevant teori som i større grad har i seg motivasjonelle aspekter, se for eksempel Greenberg (1991) og Spezzano (1993).

En lång sydamerikansk resa i tid och rum ... till den anglosaxiska (och europeiska) världen

Introduktion av en "ny"
psykoanalytiskt orienterad grupptradition
mot bakgrund av en nyutkommen bok

Matrix 2005; 1, s. 65-86

Sören Lander

Att börja en *introduktion* med ett långt citat (som dessutom inte kommer från den bok textens titel anspelar på) tillhör kanske inte vanligheterna. Här blir det dock ett sätt att låta läsaren kliva in i den undanskymda kontext, som åsyftas i rubrikens "långa sydamerikanska resa i tid och rum".

Den norska och överhuvudtaget nordiska psykiatrin, även dess psykoterapeutiska del, har i flera decennier varit orienterad mot USA. För att lära känna det som sker på psykoterapins och psykoanalysens område i vår egen tid måste vi emellertid vidga horisonten och ta del av utvecklingen i de fransk-, tysk- och spansktalande delarna av världen.

Men är det ändå inte lite väl långsökt att intressera sig för psykoanalysen i Latinamerika? Undrar kanske någon. Svaret blir att länder som Argentina och Brasilien inte bara är giganter då det gäller litteratur, filmkonst och fotboll utan också då det gäller psykoanalys. Minst en fjärdedel av den psykoanalytiska litteratur som skrivs idag författas av personer som har spanska, portugisiska eller italienska som modersmål. Länderna ifråga har kanske en kortare tradition än vi, men de har haft

Korrespondance: Sören Lander, Gulsparvsvägen 10 B, S-738 33 Norberg, Sverige
E-mail: ebaltzar@telia.com

En lång sydamerikansk resa i tid och rum ...

fördelen att ta emot idéer från flera kulturområden. Psykoanalytikerna där läste Hartmann, Rapaport och George Klein samtidigt som de läste Lacan och Bion på 1960-talet, vid en tidpunkt då vi i Norden på sin höjd kände till de båda sistnämnda namnen ... Argentinska analytiker har gett bidrag på många områden, speciellt barnanalys och barnets allra tidigaste utveckling, behandlingstekniska frågor, psykosor och metapsykologi ... (1/ sid 440).

Den situation citatet beskriver rör främst den "kultur (men också språk-) barriär" som på olika sätt tycks förhindra inflödet av tankar och idéer från andra delar av världen än främst den anglosaxiska sfären. Och genom att jag under de senaste tio åren översatt argentinska texter om psykoanalys och psykologi (och då främst av den schweizisk-födde argentinske psykoanalytikern Enrique Pichon-Rivières – han är ett av de riktigt stora namnen inom argentinsk psykiatri, psykoanalys och socialpsykologi) har jag med jämna mellanrum förvånats över bristen på översatta texter överhuvudtaget från just Argentina med sina mycket rikhaltiga och avancerade teoretiska bidrag inom framförallt det psykoanalytiska området.

Det var därför mycket glädjande att vid en Londonvistelse i december 2003 upptäcka en (av mig) länge efterlängtd bok i Karnacs bokhandel. Bokens titel är "Operative Groups. The Latinamerican Approach to Group Analysis" och skriven av två mexikanska analytiker, Juan Tubert-Oklander och Reyna Hernández de Tubert. Författarna vill med sin bok (utifrån ett gradvis växande intresse i den engelskspråkiga världen) introducera de "operativa grupper", vilka vuxit fram i Latinamerika som en självständig latinamerikansk gruppanalytisk gren baserad på ovannämnde Pichon-Rivières verk. Att de ser det gruppoperativa konceptet som gruppanalys framgår av de relativt täta jämförelserna med den engelske gruppanalytikern *S. H. Foulkes* och dennes gruppanalytiska ansats.

Några anmärkningar inledningsvis om mitt förfaringsätt när jag skrivit introduktionen. Den baseras delvis på ovannämnda bok av Tubert-Oklander etc, delvis på min egen introducerande text om operativa grupper och det pichonianska tänkandet "En argentinsk operativ gruppansats. Enrique Pichon-Rivières tankevärld, Ana Quiroga och det pichonska begreppet 'operativ grupp' " (7). I texten förekommer även hänvisningar till spanskspråkiga källor (se litteraturlista) och då främst Pichon-Rivières egna texter (översatta av mig). Sidhänvisningar i textens citat har endast satts ut när det rör sig om litteratur som är någorlunda lätt att skaffa sig och ta del av för en skandinavisk läsare.

Enrique Pichon-Rivière – en bakgrundsteckning

Enrique Pichon-Rivière (1907-77) föddes i Genève av franska föräldrar, som emigrerade till Argentina när han var mycket ung. Han växte upp i den glest befolkade nordöstra delen av Argentina, där inslaget av den indianska *guaraní*-kulturen var påfallande. Mötet mellan denna kultur och hans föräldrars europeiska bakgrund fick, enligt egen utsago, en stor betydelse för honom och hans framtida liv.

Man kan säga att min vurm för humanvetenskaperna har sin grund i försöket att klarlägga det dunkel som mötet mellan två kulturer gav upphov till. Allt från det att mina föräldrar emigrerade från Genève till Chaco blev jag från fyraårsåldern såväl vittne till som del i hur en europeisk minoritetsgrupp inympades i en primitiv livsstil. På så sätt inkorporerades i mig – och inte alls helt åtskilda – två nästan helt motsatta kulturer ...

Placerad i ett sammanhang där orsaksförhållanden sveptes in i föreställningar om ödets godtycklighet växer min analytiska böjelse fram som ett behov av att klargöra såväl familjemysterierna som att utforska de motiv som styrde beteendet inom både närstående och mer avlägsna grupper. Oupplärade mysterier i den närmaste omgivningen (vad Freud benämner "familjeromanen") samt magiska förklaringar till relationerna mellan människa och natur kom att bestämma min *nyfikenhet* – vilken utgör utgångspunkt för min böjelse för humanvetenskaperna.

Intresset för att observera de prototypiska personligheter, som i små samhällen får en särskild innebörd, kom att orienteras – ännu ej medvetet – i riktning mot att upptäcka de symboliska modeller genom vilka den sociala gruppens rollspel inom sin ekologiska miljö manifesteras.

Något av det magiska och mytiska försvann då inför avtäckandet av denna bakomliggande men förklarliga ordning – den dialektiskt ömsesidiga relationen mellan människan och hennes omgivning (4).

Han flyttade i vuxen ålder från landsbygden in till Buenos Aires och utbildade sig efterhand till läkare och psykoanalytiker. Under sin bana blev han en av de stora inom argentinsk psykoanalys, gruppteori och socialpsykologi (stundtals kan man få intrycket att det är nästan obligatoriskt att på något sätt hänvisa till honom i viss argentinsk psykoanalytiskt färgad litteratur). Vidare var han en av grundarna av APA (det argentinska psykoanalytikersällskapet) i början av 40-talet och länge verksam som ortodox psykoanalytiker med "kleiniansk" inriktning.

Ser man tillbaka på Pichon-Rivières utveckling kan den strängt taget delas upp i tre olika etapper. Den första handlar om *psykiatern* Pichon-Rivière, den

En lång sydamerikansk resa i tid och rum ...

andra om *psykoanalytikern* Pichon-Rivière och den tredje etappen om *socialpsykologen* Pichon-Rivière. Till sin karaktär har alla tre beröring med vad han definierar som det *epistemofiliska* i människans existens som varelse. Det epistemofiliska – som en "drift att upptäcka" – var centralt i Pichons tankeutveckling och hjälpte honom att inom det psykoanalytiska "schemat" konstruera en teori om lärandeprocessen.

Som följd av sin kliniska verksamhet blev han alltmer uppmärksam på psykoanalysens praktiska begränsningar som individuellt inriktad behandlingsmetod och inte minst då vilka människor som kan få tillgång till den. Pichon var i vissa avseenden även kritisk till några av psykoanalysens begrepp, bland annat driftsuppfattningen och dess blindhet för den historisk-sociala kontextens betydelse för människans formande. I takt härmed växte det fram ett allt större socialpsykologiskt inslag i hans tänkande. Dessa tankegångar, i vilka betoningen ligger på studiet av de interpersonella relationerna, utgjorde grunden till den *förbindelsens psykiatri*, som Pichon-Rivière utvecklade utifrån psykoanalytiska postulat.

Begreppet "förbindelse" (där den intrasubjektiva "objektrelationen" byggs ut till den intra- och intersubjektiva "förbindelsen") är ett av nyckelbegreppen i hans teoribyggnad. Förbindelsen utgör en interpersonell relationsstruktur inkluderande ett subjekt och ett objekt, subjektets relation till objektet och vice versa i vilken båda parter fyller en funktion inom en social situations kontext. I begreppet inryms även ett implicit inre multipersonellt nätverk genom det faktum att man som människa föds in i en grupp. I Pichons psykosociala tänkande är därför individens problematik alltid relaterad till ett nät av inre och yttre förbindelser.

I en serie föreläsningar i mitten av 50-talet förtydligade han sin förbindelse-teori. Här blir också närmandet till ett grupptänkande alltmer synligt. Han använder konceptet "den inre gruppen" för att tydliggöra den socialpsykologiska ansats han menar är antydd redan hos Freud – även om nu denne inte skrev om detta på något systematiskt sätt.

Vi förstår den inre gruppen som en samling internaliserade relationer, det vill säga de har gått från "det yttre" till den inre världen och de befinner sig i ständig interaktion. De är internaliserade sociala relationer som i Jagets miljö reproducerar ekologiska relationer (samspel organism-miljö) (5)

Individen internaliserar de personer han har relationer (förbindelser) till, de grupper han är medlem i, de institutioner han är del i samt samhället som helhet med sin kultur, sina värderingar, traditioner, roller och konflikter. Förbindelsekonceptet och den inre gruppen belyser det "inre drama" han tyckte

sig kunna identifiera i varje människas inre värld – ett inre drama som också via det intersubjektiva samspelet med andra människor i olika form tenderar att upprepa sig i de yttre relationerna (förbindelserna). Den fråga Pichon således kom att ställa sig när han mötte en patient och dennes problematik var: "Vad är det vi måste analysera? Varifrån kommer det som händer i den inre världen och som manifesteras i överföringsförbindelsen – förbindelsen till analytikern?".

Det är i samband med att Pichon-Rivière under en viss period av sin utveckling uppfattade att divanen och den traditionella psykoanalysen (som ett hinder) "stänger in" patienten som han mer tydligt lyfte fram gruppen som behandlingsform. Gruppen har, enligt Pichon, större möjligheter att komma fram till och avtäcka konflikterna; den utgör en scen och så gör också människans inre värld.

När Pichon-Rivière mot slutet av 60-talet startade *La Escuela de Psicología Social* (idag *Escuela de Psiquiatría Social, Dr. Pichon Rivière*, som leds av hans efterträdare Ana Quiroga) syftade den – förutom som forum för dialog – dels till att lära skolans elever konstruera ett konceptuellt, referentiellt och operativt schema ECRO/CROS (som ett sätt att systematisera sitt tänkande), dels till att utbilda så kallade "sambhällsoperatörer" (ett slags socialterapeuter, vilka genom sitt specifika kunnande om arbete med grupper ska kunna befria samhället från företeelser, som får alienerande effekter). En av Pichons öppna målsättningar var att "demokratisera psykoanalysen" – därav titeln på hans samlade verk *Del psicoanálisis a la psicología social* (Från psykoanalysen till socialpsykologin) (6). Tubert-Oklander etc. menar i sin bok dock att han misstog sig därvidlag och att hans arbete innebar något mer än så:

His work is really a breakthrough in psychoanalytic theory and practice. It is a major contribution towards the development of a new paradigm of the human being that we so sorely need (2/ sid 34).

En viktig tankegång bakom Pichon-Rivières socialpsykologiska institut (som lever kvar hos Ana Quiroga) var att personer med denna (operativa) utbildningserfarenhet kan utvecklas till att bli "förändringsagenter" i den egna sociala närmiljön. Av den orsaken accepterade hans institut människor från alla yrken och samhällsklasser – även sådana som inte hade några tidigare formella studier. Tanken var utbilda ett nytt slags "problemlösare", som kan hjälpa individer, grupper, familjer, institutioner m.m. att diagnosticera sina egna problem och undersöka sin "vardag", planera korrigerande interventioner, träna sina medlemmar att utföra sådana interventioner samt utvärdera dem i en "spiralformad utvecklingsprocess". Härvid blir interventionerna till en kombination av *undersökning, lärande och terapi*.

En lång sydamerikansk resa i tid och rum ...

The particular kind of research propounded by this school is the inquiry into the hidden meanings and sources of everyday life, in order to free the social actors from their ideological subjection. In this, Pichon-Rivières project was not only scientific and therapeutic, but also political. From his point of view, the greater development of the individual's personality is rooted in his participation in collective projects, and therefore requires a social change, in addition to the individual and the group change (2/ sid 59-60).

Utforskandet av det uppenbara eller vardagliga (det explicita) – som en mer eller mindre "kungsväg" för att nå fram till de mest determinerande sociala relationerna (det implicita) – utgör en av de grundläggande aspekterna i Pichon-Rivières socialpsykologiska tänkande (jmf. Freud och drömmen som en kungsväg till det omedvetna).

Han hade stöd från en yngre generation analytiker, som passionerat tog till sig hans teorier, vilka tar sin näring ur ett brett spektra av idéer och tänkare (11). Bland dessa kan följande (förutom den psykoanalytiska traditionen och då främst Freud och Melanie Klein) framhållas:

- Moreno med sina koncept *telé* och dramatisk scen;
- Kurt Lewin och T-grupperna; Gestaltteorin;
- G H Mead, nordamerikansk socialpsykolog;
- Bateson och hela Palo Alto-skolan, vilka Pichon skiljer sig från i synnerhet på grund av att han (liksom Foulkes) är psykoanalytiker, samt genom hur han hanterar teorin om det omedvetna och överföringen i ett grupperspektiv – men från denna riktning tar han också uppfattningen om familjegruppens sjukdom som patologisk enhet, den identifierade patienten som möjlig förändringsagent i familjegruppen, uppfattningen om familjehemligheten och "det grundläggande missförståndet" som "kortslutare" av kommunikationen etc.;
- från Levi-Strauss och kulturanthropologin vikten av att analysera familjegruppens olika generationer;
- från pedagogiken: Gastón Bachelard för koncepten *unlearning*, återinläring, undervisning (lära sig att tänka, lära sig att lära, lära sig att undervisa) och hinder (epistemologiska och epistemofiliska);
- från den sartreanska filosofin;
- från litteraturen (framförallt Isidore Ducasses (Conde de Lautréamont) "Maldorors sånger") i sina fördjupningar av "det kusliga" (för ytterligare fördjupning i detta ämne, se Freuds essä *The Uncanny*).
- från sociologin och filosofin: Marx, för användandet av den dialektiska metoden i tänkandet..

His omnivorous reading of, and references to, every possible book in science, technology, management, history, philosophy and literature, implied that psychoanalytic theory was not in itself enough to gain a full understanding of human affairs. This was unacceptable for a professional group that was struggling to find acceptance in a social environment that regarded it with antipathy and mistrust. His assertion that all scientific accomplishments stemmed from everyday knowledge, and that active life experience was essential for a true understanding, defied the assumption that science was based only on a detached, rational evaluation of facts ... Everybody in the Argentine Psychoanalytic Association respected Pichon-Rivière, but they did not know what to do with him. The fact is that he did not behave as is expected of a senior analyst and a founding member. He refused to be solemn, he insisted in discussing politics, and he always seemed to be putting into question the omniscience of psychoanalysis. In the end, this created a gap between the association and its founder (2/ sid 35-36).

Pichon-Rivière övergav aldrig psykoanalysen som individuell behandlingsform. Det gruppssliga fick emellertid allt större betydelse. Kollegerna från den egna psykoanalytikergenerationen såg hans idéer som misstag och avvikelser från de psykoanalytiska principerna och här blev han på sätt och vis marginaliserad inom den argentinska psykoanalytiska samfälligheten. Trots de konflikter som uppkom med kollegerna lämnade han dock aldrig APA som institution.

1977 går han bort efter en tids sjukdom.

Operativ grupp, gruppanalys, förändring, lärande och världsbild

De gruppbehandlingsinsatser Pichon-Rivière i slutet av 30-talet initierade inom psykiatrisk slutenvårdskontext (på *Hospicio de las Mercedes*) benämndes "operativa grupper". Dessa grupper var mycket influerade av Kurt Lewins Gestaltperspektiv och tog sig uttryck i att patienter, vårdare och läkare sågs som en helhet. Med detta som grund sökte Pichon-Rivière skapa ett mer operativt och konstruktivt behandlingsarbete. I slutet av 50-talet användes denna gruppoperativa teknik i utvecklad form i det så kallade Rosarioexperimentet. Det explicita syftet var att i en stad i det inre av Argentina (Rosario, vilken är Argentinas tredje största stad) genomföra ett samhällsarbete – ett socialt laboratorium som experiment där den som så önskade kunde delta; ett försök att analysera en hel stad genom intensivt tolkningsarbete i smågrupper – varvid vissa tekniker och interdisciplinär didaktik kom att tillämpas.

Rosarioexperimentet genererade flera nya grupper, vilka fortsatte att ägna sig åt stadens problem under handledning från Pichons institut IADES. Dessa operativa grupper – vars föregångare kan spåras just till Pichons gruppverksamhet på *Hospicio de las Mercedes* på 40-talet – bidrog till att grupper och psykoanalytiker

En lång sydamerikansk resa i tid och rum ...

kunde ta sig ut ur "kurens" kontext för att senare spridas till olika sektorer av samhälle och kultur. Experimentet nedtecknades i efterhand med bistånd av José Bleger, David Liberman y Edgardo Rolla (kända namn inom den argentinska psykoanalysen) och publicerades under titeln "Técnica de los grupos operativos" (De operativa gruppernas teknik) i *Acta Neuropsiquiátrica Argentina*, 6, 1960 (4).

Det viktigaste resultatet av "Rosarioexperimentet" var presentationen av Pichons "operativ grupp"-metodologi. Det grundläggande i denna är att en grupp – med betoningen lagd på att skapa ett för gruppen relevant konceptuellt, referentiellt och operativt schema (ECRO eller CROS) – kan reflektera över sina svårigheter med en viss uppgift. De operativa grupperna introducerades sedan snabbt i undervisningen på medicinska fakulteter, inom psykologi och andra utbildningar. Lärarna, som saknade pedagogisk träning, började få sådan genom att lära sig hantera grupper, genom att kunna reflektera över gruppens svårigheter med en viss uppgift och genom att förstå hur ett för varje grupp i sig relevant ECRO/CROS kan utvecklas. Såväl terminologin som tekniken populariserades sedan under 60-talet.

Många tycks vilja se operativa grupper som ett slags grupp som bör särskiljas från andra grupper i stil med terapigrupper, undervisningsgrupper etc. Detta är dock oriktigt. Namnet "operativ grupp" betecknar tvärtom en hel uppfattning om hur livet i grupper gestaltar sig och hur man bäst bör leda grupper. Pichon-Rivière gjorde därvid ingen större skillnad mellan undervisnings- och läroprocesser å ena sidan, terapiprocessen å den andra.

Den av oss – i form av så kallade *operativa grupper* – skapade grupptechniken får sin karaktär av att den explicit fokuseras på en uppgift. Uppgiften kan handla om lärande, bot (inbegriper då terapigrupper), diagnos av en arbetsorganisations svårigheter, reklamskapande etc. Under denna explicita uppgift vilar en annan mer implicit, vilken genom klagörande siktar på att bryta upp de stereotypa mönster som försvårar lärande och kommunikation – och som därigenom också innebär hinder i varje utvecklings- eller förändringssituation (4).

Tubert-Oklander etc. menar i sin bok att ovanstående definition ganska mycket liknar den standarddefinition av gruppanalys man kan hitta i S.F. Foulkes verk. De illustrerar med följande citat från Elizabeth T. Foulkes ("The Origins and development of group analysis" 1984):

Group analysis or more specifically, group-analytic psychotherapy, is an intensive form of treatment in small groups. The term group analysis also includes application of the principles both within and outside the therapeutic field. While fully based on psycho-analytic insights it is not an application of psychoanalysis to a

group but a method and technique based on the dynamics of the group. It is therapy *in* the group, *of* the group and *by* the group, the group providing the context in which the individual person is treated. Intra-psychic processes are seen as interacting within the mental matrix of the group as a whole (2/ sid 38).

Som didaktisk modell fokuserar det operativa gruppkonceptet på faktorer som underlättar lärande och hinder som försvårar ett sådant. Som instrument för terapi och handledning likaväl som för forskning m.m. betonar detta koncept *skillnaden mellan grupperfarenheten och det (teoretiska) gruppkonceptet* – därav den starka betoningen på praxis' betydelse för ECRO/CROS som teoretiskt schema. En teori är nämligen inte valid i sig själv, utan den ska alltid utvärderas i förhållande till konkreta mänskliga varelser i deras permanenta kommunikation med sin verklighet/omgivning (vilket Kurt Lewin på ett pregnant sätt berör i sin berömda formulering: "Det finns inget mer praktiskt än en bra teori!") (5).

En av Pichon-Rivières nära medarbetare, José Bleger, har i "Grupos operativos en la enseñanza" (1961) (Operativa grupper i undervisningen) givit följande definition av operativ grupp (enligt Tubert-Oklander etc kanske den mest koncisa definitionen):

... an operative group ... is a set of people with a common goal, which they try to approach by acting as a team (2/ sid 38).

En operativ grupp är dock inte en grupp som huvudsakligen kan definieras utifrån sina mål. Den utgör istället ett *perspektiv* – ett sätt att tänka om grupper och att handla i grupper – samt en uppsättning värderingar om vad som åstadkommer bättre fungerande och "produktivitet" i mänskliga grupper. Det handlar om *vilket slags läroprocess* man uppfattar som önskvärd, något som i sin tur är beroende av världsåskådning (se ECRO/CROS) och värderingar hos den som väljer form av läroprocess. Tubert-Oklander etc. (2) poängterar att samordnarens huvuduppgift i en operativ grupp knappast handlar om att "dela ut" information, utan snarast om vad Balint (1957) beskriver som att "bidra till en begränsad, men djup förändring i gruppmedlemmarnas personlighet" och att vägen därmed öppnas för att kunna tänka i nya banor.

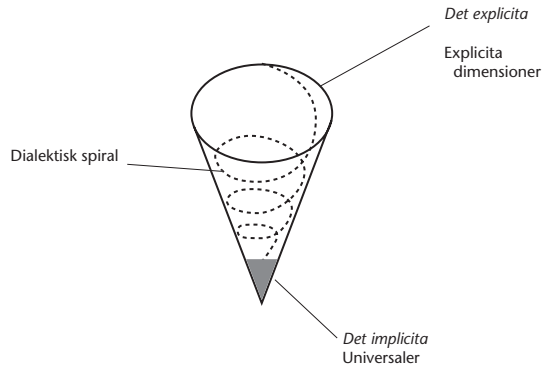
Pichon använde sig av psykoanalysens tanke om "manifest" och "latent" (men han benämner dessa "explicit" och "implicit") för att tydliggöra de processer som äger rum i en grupp. Om gruppen således diskuterar hur den ska utföra sin uppgift (sitt "arbete"), så genererar detta skeende också en möjlighet att observera och "läsa mellan raderna" vad som sker i gruppen – och att göra detta implicita explicit. Samordnarfunktionen som teknik består i att hjälpa till att tydliggöra "implicita" (hinder) för att gruppen ska medvetandegöras och gå framåt i arbetet med uppgiften.

En lång sydamerikansk resa i tid och rum ...

Denna utforskande process (från ytan mot djupet) uttrycks som en upp- och-nedvänd kon i vilken spiralen tecknar den dialektiska utforskande och klagörande rörelse, som går från det explicita (de yttre förbindelserna) till det implicita (de inre förbindelserna) i syfte att göra detta sistnämnda explicit. Ana Quiroga beskriver i en intervju tankegången:

... om vi exempelvis i ett gruppssammanhang ställs inför en serie handlingar eller händelser som är explicita ... om vi då gör en analys som följer denna linje (pekar på "den dialektiska spiralen" i figuren) kan vi nå fram till ett implicit element. Om detta implicita element tolkas – en hypotes, eller hur? – så kan det bli till en del av "det explicita" som finns här (pekar på konens bas) ...

... emergenten har aspekter här ... och aspekter här (pekar i tur och ordning på konens spets och bas). Jag registrerar något här ... en hypotes tar form och jag berör något ... någon konflikt eller associationskedja. Det jag säger – vad det nu månade vara – kan sätta igång en associationskedja, vilken tillåter något att bli explicit (7).

De framväxande *emergenterna* bildar det nya "explicita" (vilket också kan kallas "det existerande" som del av vad Pichon-Rivière benämner "grundläggande arbetsenhet: *existerande-tolkning-emergent*"). Emergenten "sammanfattar" det latent som framträder på det manifestas nivå.

I processen bör samordnaren vara något av en "medtänkare", följa gruppmedlemmarna på vägen och söka förstå deras egen bild – samt vid behov (om gruppprocessen fastnar i en stereotyp cirkel) intervensera (peka på de hinder som finns i processen att fortsätta upptäcka) samt gynna den "läsning" gruppen själv kan göra av de situationer den genomgår under processens gång. Att på detta sätt reflektera över erfarenheter och att i sin tur låta dessa korrigera teorin i en kontinuerlig cykel av "varseblivning-reflektion-handling-ny varseblivning" (anorlunda uttryckt "existerande-tolkning-emergent-nytt existerande" etc.) utgör det Pichon-Rivière benämner *praxis*.

Pichon-Rivière's operative technique aimed at integrating the false opposition between theoretical and practical work into a concrete praxis, understood as a perpetual coexisting of inquiry and operation, in a complementary and mutually enriching relation ... (2/ sid 44)

... this mutual regulation between theory and practice is what Pichon-Rivière calls *praxis*, and it takes the form of an ever-widening *dialectic spiral* (2/ sid 47).

"Den dialektiska spiralen" kan uppfattas som en expanderande kommunikations- och tankeprocess. Det operativa arbetssättet syftar till att hjälpa gruppmedlemmarna att "lära sig tänka" och "lära sig lära".

Gruppsamordnaren i en operativ grupp ska understödja utvecklandet av ett mer "vetenskapligt" förhållningssätt hos gruppmedlemmarna genom att bidra till ett grupptänkande som går från det vardagliga mot ett mer vetenskapligt utforskande tänkande. Något grundläggande väsentligt härvid (vilket också framgår implicit av själva termen "operativ") är tanken om att endast handling kan förändra verkligheten. En grupp, som är operativ, centreras således kring en uppgift vars yttersta syfte är förändring. I gruppen inbjuds medlemmarna att reflektera tillsammans kring de svårigheter som finns med att "äntra" en viss uppgift (vilken kan leda till förändring).

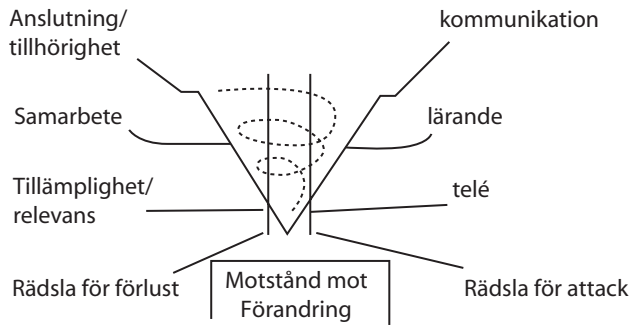
Pichon-Rivière modifierade senare den upp-och-nedvända konen och konstruerade en "vektorsmodell", där tanken om den dialektiska spiralen finns kvar. Syftet med nya modellen var att – utifrån sex olika tolkningsvektorer – söka "läsa" skeendet i en grupp. Medlemmarnas deltagande i gruppen tänks återspeglas i dessa vektorer.

"Anslutning" är vad som först karaktäriserar en individs grupptillvaro och handlar då om en rätt ytlig identifikation med gruppen och dess processer. "Tillhörighet" innebär att individerna i gruppen ser på såväl sig själva som övriga som tillhöriga gruppen istället för att – som under anslutningsfasen – bara "vara där". "Samarbete" är resultatet av att gruppmedlemmarna ömsesidigt internaliserat varandra. "Tillämplighet/relevans" betyder att de individuella medlemmarna har internaliserat gruppuppgiften, så att deras handlingar blir relevanta utifrån gruppens syfte.

I kommunikationsvektorn noterar man som samordnare inte endast olika budskaps innehåll utan även deras form och avsändare (om dessa hamnar i ett motsatsförhållande uppstår missförstånd i gruppen). "Lärande" innebär en kvalitativ förändring i gruppen genom att gruppmedlemmarnas information i ett visst moment sammanförs (en förändring som kan jämföras med ångestupplösning, aktiv realitetsanpassning, kreativitet, "projekt" etc.). "Télé" slutligen bildar en atmosfär som kan översättas till positiv eller negativ gruppöverföring

En lång sydamerikansk resa i tid och rum ...

såväl i förhållande till samordnaren och uppgiften som gruppmedlemmarna emellan. Attityden till förändring utgör här den operativa gruppens centrala situation. Denna attityd kan yttra sig i såväl ökning som minskning av depressiv (rädsla för att förlora en stabil trygg situation) och paranoid (rädsla för att bli "attackerad" i en ny förändrad situation) ångest.

Det finns ett syfte med vektorernas placering i ovanstående modell. Genom att följa vektorerna nedifrån och upp kan innebörden bli klarare. Det är ett slags "läsning" av gruppdynamiken, som man lite lekfullt kan kalla "hissleken", och som innebär att man följer vardera sida av konen nedifrån och upp. Om man således blir varse en brist i tillämplighet/relevans-vektorn alternativt en negativ tillämplighet/relevans (i gruppen kan man inte fokusera på uppgiften) innebär detta att något inte fungerar i den närmast ovanliggande vektorn, dvs. samarbetsvektorn. Det betyder i sin tur att krafter, som gynnar en tillbakagång, överväger. Och om det finns en störning i samarbetsvektorn måste vi titta på eventuella störningar i närmast ovanliggande vektor, dvs tillhörighets-vektorn. Om en sådan störning finns innebär det att man inte passerat från anslutning till tillhörighet (från "jag" till "vi"). Ofta befinner man sig då i "bedrägeri"-situationer i vilka gruppmedlemmarna betar sig som om de hade gått från anslutning till tillhörighet fastän det i sådana fall i realiteten rör sig om pseudo-tillhörighet.

Om man på konens andra sida finner en negativ telé, som stör grupputvecklingen så pass mycket att relationerna mellan gruppmedlemmarna paralyseras eller störs, betyder detta att något inte fungerar bra på nästa vektorsnivå, dvs. lärande-vektorn. Vi måste då fundera över hur de epistemofiliska hinder (dvs. känslomässiga hinder som gör att man inte kan närma sig viss kunskap eller lära sig vissa saker) ser ut, som motverkar att man finner andra sätt att relatera till varandra än de stereotypa varianter man dittills återvänt till och upprepar. I gruppen kan man alltså inte lära sig alternativa beteenden och man kan heller

inte förhålla sig annorlunda till varandra än tidigare. Vi behöver då förflytta oss uppåt till nästa vektor. Något fungerar med andra ord illa på kommunikationsnivån och därför måste vi söka upptäcka de kortslutningar och missförstånd, vilka stoppar upp och hindrar kommunikationen att flyta smidigt (och som också gör att gruppmedlemmarna regredierar och betar sig mer omoget). I den pichonianska tankemodellen går kommunikation och lärande hand i hand och varje störning i kommunikationsprocessen leder oundvikligen till förändringar i sättet att lära av verkligheten och av erfarenheter (vilket Pichon-Rivière ser som utgångspunkt för bland annat utvecklandet av psykisk sjukdom).

Uppgiftsprocessen: Förarbete, uppgift och projekt

Som framgång spelar begreppet "uppgift" en viktig roll i Pichons gruppoperativa koncept. Uppgiftens funktion är att skapa överblick i förhållande till det som framträder som problematiskt, patologiskt etc. Med denna kunskap gör man sedan upp en planering i syfte att åstadkomma en förändring. Uppgiften möjliggör och etablerar här delar av kontraktet, arbetsalliansen eller den ram inom vilken man "arbetar". Men uppgiften utgör också en metafor. I realiteten känner ingen till den fullständigt i och med att det som vid processens början framstår som uppgift inte är samma sak när det är dags att avsluta. Ana Quiroga beskriver relationen mellan uppgift, kontrakt och gruppförbindelsen på följande sätt:

Uppgiften har "installerats" i det inledande kontrakt som redan tidigare upprättsats ... Handlar det om en studiegrupp lägger man fast dagens tema – om det redan tidigare givits en lektion ... och så väntar man. Tema läggs inte fast varje dag i och med att det står i kontraktet att gruppens uppgift är att arbeta med den information som ges under lektionerna.

Man återvänder ofta till kontraktet i och med att det gradvis "tas" i spiralform fram tills att det integrerats; att det förstås och accepteras ... tills ett psykologiskt kontrakt finns som "installerar" en fungerande förbindelse mellan samordnare och gruppmedlemmar – en förbindelse som gör det möjligt för en (som samordnare) att "operera" ... att tolka exempelvis (7).

I Pichon-Rivières gruppoperativa koncept kan gruppuppgiften sägas ha en såväl explicit som implicit dimension där sistnämnda till en början är uppenbar endast för samordnaren. Det är dock inte möjligt att uppehålla sig vid bara en av dimensionerna, utan uppgiftens båda dimensioner behöver utföras för att gruppen ska kunna bli ett arbetande team. Att stanna vid att utföra den yttre (explicita) uppgiften – utan en samtidig inre (implicit), det vill säga något som gör den meningsfull – gör att gruppens aktivitet snart mattas av med minimal

En lång sydamerikansk resa i tid och rum ...

produktion som följd. Omvänt kan man inte heller ha bara en inre uppgift utan att en sådan blir till tom ritual. Den inre uppgiften får mening endast i förhållande till en yttre. Tubert-Oklander etc. gör följande liknelse med kroppens fungerande:

The difference between the internal and the external task could perhaps be better clarified if we compared the internal task with the organism's basal metabolism – i.e. that continuous work that our body has to carry out, just to keep on living, even when it is in repose – and the external task with the additional energy expended by our organism whenever it starts to "do something" (2/ sid 40).

I en grupp kan uppgiften sägas beskriva en *cykel* i vilken följande moment ingår:

- 1) *Förarbetet.*
- 2) *Uppgiften*, som kan delas in i a) dilemma-fasen; b) problem-fasen; c) beslutsfasen.
- 3) *Projektet.*

I förarbetsmomentet finns ett slags omedveten "konspiration", som syftar till att bibehålla status quo; det handlar om ett regressivt moment präglad av fragmentering, förnekande, omnipotens, idealisering, nedsvärtning och primitiva former av projektion och introjektion. Den bakomliggande drivkraften är rädsla för förvirring (konfusionell ångest); rädsla för att bli skadad av ny kunskap, nya vanor eller nya relationsmönster (paranoid ångest); samt rädsla för att förlora tidigare kunskap, vanor eller relationsmönster (depressiv ångest). Dessa omedvetna konflikter måste genomarbetas antingen i form av i gruppen uppkomna spontana insikter eller genom samordnarens tolkande interventioner som syftar till att påvisa underliggande ångest och försvarsmekanismer.

Uppgiftsfasen inleds när gruppen börjar kunna arbeta med problemet att nå det manifesta målet. I början går gruppmedlemmarna här till väga på ett dissocierat sätt. Frågeställningen framställs i form av absoluta motsatser i vilka det som sammanbinder dessa inte synliggörs. Diskussionen blir därför av "antingen-eller"-karaktär och det blir ett omöjligt val mellan två "delinsikter". Denna fas kallas för dilemma-fasen. Emellertid är inte gruppuppgiften längre frånvarande i diskussionen (som under förarbetsfasen); däremot genomgår den en inre fragmentering som blockerar framsteg. I detta läge söker samordnaren via tolkningar visa på fragmenteringsprocessen och dess motiv samt hjälpa gruppen att bli varse det partikulära och komplementära i de motsatsförhållanden som manifesteras.

När man lär sig överger man nödvändigtvis, fast inte helt medvetet, andra sätt att betrakta världen, verkligheten eller vad det nu är som upplevs som förlorat. Detta ger också vårt arbetes inriktning. Genom att den operativa gruppen tillåter ett lärande görs den till en grupp som är lika terapeutisk som om någon annan teknik tillämpats. De tidigare defensiva teknikerna ... överges och individen (subjektet) kan lära sig nya realitetsaspekter – som är den konkreta verkligheten – vilka korrigerar dennes tidigare uppfattning om världen (8.)

När gruppen tagit sig förbi denna fragmentering går man vidare in i problemstadiet. Här kan gruppen ta sig an uppgiften från nya och varierande synvinklar. En ny kreativitet uppkommer. Medlemmarna förmår formulera frågan i bearbetningsbara termer genom att använda sig av all tillgänglig information och genom att samarbeta i diskussionen istället för att slösa energi på sterila konfrontationer. Man kan identifiera olika variabler och möjligheter, avväga dessa mot den egna förmågan och slutligen komma fram till beslut som öppnar väg mot den avslutande projektfasen. Detta är vad Pichon kallade "den vetenskapliga metoden".

Projektfasen vidtar när gruppen tar ut en ny handlingskurs baserad på realistisk analys utifrån nyfunna delade intressen. I och med detta tar en cykel slut i gruppaktiviteten och öppnar väg för en ny vars genomförande kan överskrida gränserna för de formella sessionerna med samordnaren (vanligtvis händer detta när man jobbar med en *real life group* som en familj, organisation eller ett arbetsteam eller när de medlemmar som ursprungligen bildat gruppen kommer överens om att formera sig till en permanent grupp).

"En apparat för att tänka verkligheten".

Det konceptuella, referentiella och operativa schemat (ECRO/CROS) och Weltanschauung

Pichon-Rivière ser individens (subjektets) ständiga dialektiska interaktion med världen som enda möjlighet att konstruera en adekvat "läsning" av sin verklighet. Förlust av detta dialektiska samspel leder till att referensramen – sättet att varsebli, särskilja och "operera" i världen – antar en anakronistisk prägel, varvid möjligheten till ett ömsesidigt omvandlande samspel med världen försvinner. Att "stänga till" om de egna referenterna gynnar därför framväxt av gamla "spöken" som läggs över nuets sociala relationer.

Dessa tankegångar fick Pichon att formulera det begreppsliga "verktyget" ECRO/CROS (ECRO = *Esquema conceptual referencial y operativo*; CROS = *Conceptual referential operative schema*) eller konceptuellt, referentiellt och operativt schema, vilket kan ses som en flexibel "tankeapparat för att tänka verkligheten".

En lång sydamerikansk resa i tid och rum ...

I denna understryker han såväl de begreppsliga elementen (det ytstrukturella) som den egna "livsresan" (det djupstrukturella).

Den *referentiella* aspekten i ett ECRO/CROS pekar mot det område av verkligheten (fenomenvärlden) man funderar över och vill påverka. Att schemat refererar till en viss bestämd sektor av verkligheten är något fundamentalt i och med att inget begreppsligt schema kan täcka in hela verkligheten. Det *operationella* kriteriet (eller handlingskriteriet) representerar här det som i andra referentiella scheman benämns sanningskriterium, det vill säga *vad* i det tänkta – eller *konceptuella* (begreppsvärlden) – som motsvarar verkligheten.

Att schemat alltid refererar till en konkret situation samt att det används som "handlingsguide" i den bestämda sektor av världen där vi "opererar" fungerar också determinerande för att det alltid ska testas av mot verkligheten – vilket i sin tur befördrar en attityd av självkritik. Av betydelse är exempelvis inte bara hur pass "sann" en tolkning är. Det är även viktigt hur pass adekvat den är i praktiken (det vill säga *timing*). I en operativ grupp är därmed effektivitet det enda kriterium som kan sägas gälla. Man kan göra liknelsen med ett fotbollslag; det avgörande för dess effektivitet är om det vinner sina matcher. På samma sätt är en operativ grupps effektivitet beroende av vad den uppnår för resultat, det vill säga hur pass effektivt den tar itu med sin uppgift.

Det är det ömsesidigt omvandlande (dialektiska) samspelet med omgivningen som styr verifiering respektive falsifiering av den "referensram" en människas ECRO/CROS utgör. "Upptäckter" möjliggörs av hur pass adekvat undersökarens begreppsliga schema är satt i förhållande till karaktäristika hos de fenomen som undersöks. Därför bör ett ECRO/CROS också vara förändringsbart – inte för att det skulle vara bra eller dåligt i sig utan för att det behöver kompletteras med nya kunskaper. Det fungerar då som ett öppet modifierbart system. Varje tidigare erfarenhet inlemmas i schemat och bildar en del av det perspektiv som påverkar tolkningen av senare erfarenheter – men också omvänt så att senare erfarenheter/kunskaper förändrar tolkningen av tidigare erfarenheter.

I en operativ grupp bryts nödvändigtvis olika referensramar eller världsåskådningar mot varandra. Bara det faktum att andra människor varseblir, tänker och handlar annorlunda än en själv och utifrån andra antaganden är något som kan öppna vägen för att utveckla ett kritiskt tänkande (i vilket det finns utrymme för *unlearning*, omlärning och nyinläring).

Konkret går denna gruppprocess till så att till en början har varje gruppmedlem sin egen uppfattning om saker och ting (sin egen "kod" eller ECRO/CROS). Vad som försvårar "mötet" i gruppen är att stora delar av varje medlems ECRO/CROS är omedvetet. Gruppssamordnarens uppgift är här att "uttolka" dessa och bidra till att skapa en explicit formulering av något som dittills dags varit en uppsätt-

ning implicita antaganden (personliga tankar om hur saker och ting förhåller sig, vilket inom parentes sagt befordrar dogmatism). Pichon-Rivière talar om hur det förflutnas "bilder" implicit ligger kvar som ett "som om". Tendenser till missförstånd uppstår således när vars och ens personliga ECRO/CROS möter de övrigas. Tubert-Oklander etc. understryker att missförstånd utgör en allvarligare kommunikationsbrist än brist på förståelse i och med att en människa som missförstått egentligen tror att hon förstått – och därför också saknar skäl att ytterligare undersöka det som kommuniceras till henne.

Gruppsamordnaren visar på förekomsten av möjliga missförstånd för att på så sätt underlätta för gruppmedlemmarna att gå vidare i utforskandet av vars och ens referentiella "koder" eller "scheman". Syftet i slutändan är att komma fram till en gemensam "kod" som möjliggör effektiv kommunikation i gruppen. Därför blir också en av gruppens huvuduppgifter att bygga ett gemensamt ECRO/CROS. I processen att konstruera ett gemensamt ECRO/CROS i en operativ grupp kan de ursprungliga missförstånden omvandlas till förståelse. Detta skapande av ett "gemensamt språk" utgör emellertid också en partiell och temporär förlust av gruppmedlemmarnas "individualism", vilken istället underordnas behovet av att skapa ett effektivt *team* kapabelt att lösa det som är gruppens uppgift (vare sig denna är av lärokaraktär eller har mer av behandling över sig). Förlusten implicerar en känsla av sorg; att ge upp något av sin individuella särprägel blir också en del av vägen in i gruppen.

Noteras kan för övrigt att även Foulkes hade liknande tankegångar i det att han konstaterade att en grupp – för att nå en tillfredsställande funktionsnivå – behöver utveckla en gemensam grund och ett gemensamt språk. Han beskrev detta (*Teaching, study and research, 1964*) i termer liknande Pichon-Rivières:

... basic differences of personality make-up ... creates a further problem for every group as to whether sufficient common ground or language can be found to render full cooperation possible, while making allowances for the individual personalities involved (2/ sid 93).

Avslutande reflexioner

Pichon-Rivière skapade (i likhet med Foulkes) en öppning mot sociologin, filosofin och andra discipliner. Detta tillät honom att berika den vision han som psykoanalytiker hade om att konstruera ett ECRO/CROS (konceptuellt, referentiellt och operativt schema) med möjlighet att skapa förståelse och förklaring av mänskligt grupp beteende. Möjligen var denna attityd av öppning något gemensamt för de båda grupp-pionjärerna Foulkes och Pichon-Rivière (11).

En lång sydamerikansk resa i tid och rum ...

Pichon-Rivière rörde sig dessutom inom flera områden samtidigt – psykiatri, psykoanalys, konst, tidningsskrivande. Man kanske till och med kan gå så långt som att säga att Pichon-Rivière tillhör gruppen avantgardistiska intellektuella i Argentina från början av det förra seklet och framåt – med namn som Borges, Roberto Arlt, Cortázar etc (författare som var del av den latinamerikanska litterära *boom* som benämnts "magisk realism").

Olika publikationer hade turen att kunna räkna med artiklar från Pichon. De sträcker sig från skrifter utgivna inom det psykiatriska området till intressanta reflexioner över vardagslivet i mer tidningsliknande publikationer. Det tycks som om Pichon kunde fungera som psykoanalytiker och utarbeta officiella rapporter till internationella kongresser, samtidigt som han också var en krönikör som berättade om vardagshändelser i ett förvandlat Buenos Aires mitt inne i snabba och viktiga förändringar (9).

Delvis kan man se detta återspeglas i den heterogena blandning människor som firade Pichons 70-årsdag 1977. Här fanns psykiatrer, psykoanalytiker, psykodramatiker, psykologer, sportkommentatorer, historiker, antropologer, skådespelare, dramaturger, konstnärer, tangopoeter, musiker etc.

Stundtals kan man vid läsning av hans texter få en känsla av att det är först nu vid skiftet mellan det tjugonde och tjugoförsta århundrandet som samtiden hunnit ifatt Pichon-Rivière i hans interdisciplinära tänkande, vilket i mycket kan beskrivas som en tendens att låta interfererande kreativa aspekter uppstå i såväl teorin som praktiken (något som enligt psykoanalytikern Marie Langer skapade en viss olust och desorientering bland hans psykoanalytikerkolleger).

Pichon rör sig från en grupp till en annan ... han får vissa grupper att framträda i andra, han gör fotbollsspelare av oligofreniker, vårdare av sjuka, öppnar terapeutiska "rum" inom utbildningsinstitutioner på samma gång som han ser terapi som en läroprocess (9).

I Syd- och Mellanamerika har Pichon-Rivière "givit upphov till" morenianer, freudianer, kleinianer, lacanianer, systemiker, gestaltiker, analytiska psykodramatiker etc.; inte bara professionella utövare från olika strömningar inom den dynamiska psykologin, utan också representanter för discipliner som omfattar de mest skilda samhällsområden: utbildning, arbete, förströelse, hälsa etc. (11).

Vissa i Argentina verksamma gruppterapeuter – mer trogna det traditionella sättet att utbilda endast läkare och psykologer till gruppbehandlare och terapeuter – har tenderat att ta avstånd från det revolutionerande projekt Pichon-Rivière inledde (och som efter hans död 1977 fortsatts av Ana Quiroga). Tubert-Oklanders etc. uppfattning är att Pichon-Rivières begrepp och tekniker definitivt

förtjänar att uppmärksammas även om man inte delar de implicita politiska tankar och målsättningar han hade. En framträdande argentinsk gruppterapeut, Ana María Fernández (10), reflekterar över om man kanske snarare borde karaktärisera Pichon-Rivière som "någon som förrirrar sig utanför det institutionella" än som en "gruppolog".

Det bör tilläggas att namnet Enrique Pichon-Rivière tidigare – såvitt jag vet – endast förekommit i svenskspråkig text hos den som vanligt välinformerade Svein Haugsgjerd (bland annat i dennes "Den nya psykiatrin"):

Pichon-Rivière är känd för det psykoterapeutiska arbete han bedrev med psykotiska patienter på 40-talet och för att tillämpa psykoanalysen i grupp- och miljöterapi, bland annat genom att inrätta ett institut för socialpsykologi (1/ sid 441).

Han är dock inte helt okänd i Sverige. För de som kommit i närmare kontakt med Göteborgs Psykoterapiinstitut är namnet välbekant i och med att man från detta institut alltsedan dess start på 70-talet haft nära kontakter med den argentinska grenen av psykoanalysen och då framförallt med "lärjungar" till Pichon-Rivière.

Bokanmälan:

Tubert-Oklander, J. & Hernández de Tubert, R.
Operative Groups. The Latinamerican Approach to Group Analysis
Jessica Kingsley Publishers. London and New York. 2004.
International Library of Group Analysis 24.

I ovanstående text har vid ett flertal tillfällen refererats till boken "Operative Groups. The Latinamerican Approach to Group Analysis" skriven av de mexikanska analytikerna Juan Tubert-Oklander (född i Argentina och utvandrad till Mexiko 1976) och Reyna Hernández de Tubert. Jag kommer nu att som avslutning till introduktionen av Pichon-Rivière göra en kortare anmälan av boken.

Författarna vill, som redan nämnts, med sin bok utifrån ett undan för undan växande intresse i den engelskspråkiga världen introducera de operativa grupper, vilka vuxit fram i Latinamerika som en självständig latinamerikansk gruppanalytisk gren (utlöpare finns även i Spanien och Italien).

Syftet med boken är enligt författarna trefaldigt: 1) att introducera Pichon-Rivières koncept "operativ grupp" för engelskspråkiga läsare; 2) att presentera författarparets egna tankar och erfarenheter (vilka kommer från och inkluderas i den gruppoperativa traditionen, men där det också finns starka influenser från

En lång sydamerikansk resa i tid och rum ...

S. H. Foulkes och dennes "följeslagare") inom detta område; 3) att tydligt illustrera hur den operativa gruppens teoretiska och tekniska koncept kan användas i praktiskt arbete med grupper.

Författarna har bemödat sig om att göra boken användbar för engelskspråkiga läsare genom att skapa konceptuella "överbryggingar" mellan den gruppanalytiska och gruppoperativa traditionen. Med jämna mellanrum berörs likheter och olikheter mellan Pichon-Rivières operativa grupper och Foulkes' gruppanalys. Vad man här – som ett kuriosum – kan notera är påpekandet att Pichon-Rivière faktiskt inledde sin "gruppanalytiska" verksamhet redan 1938 – två år innan Foulkes inledde sin (annars är det kanske främst Foulkes vi tänker på när det talas om gruppanalysens "pionjärer").

Författarnas bestämda uppfattning är att de två grupptraditionerna har mycket att lära av varandra. Hittills har dock ett utbyte dem emellan försvårats av språkbarriären. Endast ett fåtal översättningar av Foulkes finns på spanska; till yttermera visso är några av dem bristfälliga. Och Pichon-Rivière finns inte på engelska. Om man ska döma av Malcolm Pines i bokens förord tycks begreppet "operativ grupp" trots detta genom åren ha spridits i olika gruppterapeutiska kretsar och därmed väckt ett intresse som hittillsdags inte varit möjligt att tillfredsställa genom litteraturstudier:

For many years my Latin-American colleagues in psychoanalysis and group analysis have frequently told me that in Latin America Enrique Pichon-Rivière was the great pioneer in our field, that his "operative groups" – to me a mysterious concept that was never properly clarified – were closely related to Foulkes' group-analytic groups, as were their basic idea. The few papers set out to illustrate Pichon-Rivières work were stimulating but insufficient, snacks rather than a substantial meal. Now we can feast on the substance of this remarkable, important book (2/ sid 9).

Vad beträffar vissa koncept och intressefokus finns mindre väsentliga skiljaktigheter (som troligen kan hänföras till de båda uppfattningarnas olika uppkomstbetingelser). Annars delar dessa två gruppanalytiska skolor en gemensam uppfattning om människan, gruppprocesser och gruppanalytisk psykoterapi. I bokens förord reflekterar den engelske gruppanalytikern Malcolm Pines över detta förhållande på följande sätt:

Pichon-Rivière was a radical reformer who studied and influenced social organisations at one time even attempting to work with a network of a whole city, Rosario. The Latin-American lifestyle of meeting in cafés late into the night with ardent discussions is in marked contrast to Foulke's more conventional London lifestyle.

What is fascinating is the convergence of their ideas, part of the developing network of psychoanalytic and socio-psychological knowledge of the mid-twentieth century (2/ sid 10).

Det finns dock *en* väsentlig skillnad mellan dessa båda tidiga gruppanalytiska "pionjärer". Pichon-Rivière betonar alltid "uppgiften" som huvudsaklig "organisatör" av grupprocessen. Foulkes däremot menar att det inte finns någon formell uppgift i gruppanalytisk psykoterapi i och med att ett sådant medvetet förfarande skulle fungera som motstånd.

Det korta avslutande kapitlet blir till en betraktelse över operativa grupper och gruppanalys i förhållande till psykoanalysen. Här torgför författarna uppfattningen att gruppanalysen utgör en naturlig utveckling av psykoanalysen. Tankegången här är dels att gruppanalys- och psykoanalyskoncepten (beroende på sina ursprung i skiljaktiga erfarenheter) skiljer sig åt i stor utsträckning; dels att koncepten ändå förenas på grund av att de såväl söker utforska dolda innebörder i mänskligt beteende och erfarenheter som att det rör sig om ett speciellt sätt att lyssna. Resonemanget utmynnar i följande "slutsats":

... perhaps, instead of being sometimes psychoanalysts and sometimes group analysts, we are just analysts, working with people in an attempt to understand them, as well as ourselves, and using whatever concepts we may find useful in this endeavour (2/ sid 229.).

Sammanfattningsvis kan man således säga att Juan Tubert-Oklander och Reyna Hernández de Tubert med sin bok gjort den första ingående beskrivningen på engelska av såväl operativa grupper som av det tänkande som ligger till grund här för. Genom att de publicerat sig på engelska har därmed också tillgängligheten till denna tanketradition betydligt ökat. Förhoppningsvis kommer boken att bidra till ökad kunskap om en argentinsk (och latinamerikansk) grupptradition som i stort sett är okänd i Europa och den anglosaxiska världen (som man ibland frestas misstänka att åtminstone Sverige tillhör) – men delvis också i det egna landet, vilket framgår av nedanstående citat:

In the twenty-five years that have passed since his death, he has been largely forgotten in the world of psychoanalysis. Even though his name still rings a bell for young psychoanalysts, his works are rarely read or quoted in psychoanalytic papers. His books on groups and social psychology are ignored by many analytic group therapists, even though they are mandatory reading for those with a social bent (2/ sid 36).

Litteraturförteckning

- 1) Haugsgjerd, S. *Den nya psykiatrin: bakgrund och utveckling*. Stockholm. Prisma, 1988.
- 2) Tubert-Oklander, J. & Hernández de Tubert, R. *Operative Groups. The Latinamerican Approach to Group Analysis*. Jessica Kingsley Publishers. London and New York. 2004. International Library of Group Analysis 24.
- 3) *Actualidad Psicológica. Diálogo con Ana Quiroga. Pichon-Rivière entre la psicología social, el proceso de aprendizaje y Lacan*. (Samtal med Ana Quiroga. Pichon-Rivière mellan socialpsykologin, läroprocess och Lacan. No 133, Junio de 1987).
- 4) Pichon-Rivière, E. *El Proceso Grupal*. Del Psicoanálisis a la Psicología Social I. (Grupprocessen. Från psykoanalysen till socialpsykologin). Buenos Aires: Ediciones Nueva Visión, 1995.
- 5) Zito Lema, V. *Conversaciones con Enrique Pichon-Rivière. Sobre el arte y la locura*. . (Samtal med Enrique Pichon-Rivière. Om konst och vansinne). Buenos Aires: Timerman Editores, 1976.
- 6) Pichon-Rivière, E. *El Proceso Grupal*. Del Psicoanálisis a la Psicología Social I. . (Grupprocessen. Från psykoanalysen till socialpsykologin). Buenos Aires: Ediciones Nueva Visión, 1995 / *La psiquiatría. Una nueva problemática*. Del Psicoanálisis a la Psicología Social II. . (Grupprocessen. Från psykoanalysen till socialpsykologin). Buenos Aires: Ediciones Nueva Visión, 1983. / *El Proceso Creador*. Del Psicoanálisis a la Psicología Social III. (Den skapande processen. Från psykoanalysen till socialpsykologin III). Buenos Aires: Ediciones Nueva Visión, 1982.
- 7) Lander, S. *En argentina operativ gruppansats. Enrique Pichon-Rivieres tankevärld, Ana Quiroga och det pichonska begreppet "operativ grupp"*. Uppsats på legitimeringsgrundande psykoterapiutbildning med gruppanalytisk inriktning, Psykoterapisällskapet, Stockholm, 2003.
- 8) Pichon-Rivière, E. *Diccionario de términos y conceptos de psicología y psicología social*. (Ordlista med psykologiska och socialpsykologiska termer och begrepp). Sammanställd av Joaquín Pichon-Rivière med flera). Buenos Aires: Ediciones Nueva Visión, 1995.
- 9) Manero Brito, R. *Las "locuras" de Pichon-Rivière*. (Pichon-Rivieres 'egensinnigheter') Internet: *Biblioteca Grupal*. (Internetadress www.campogrupal.com)
- 10) Pavlovsky, E. & De Brasi, J. C. (Antologi) *Lo grupal*. Devenires. (Ana Fernández: *El dispositivo grupal*. (Det gruppsliga. Tillblivelser). Gruppanordningen). Historias. Buenos Aires: Galerna – Búsqueda de Ayllu, 2000.
- 11) Kesselman, H. *La psicoterapia operativa I*. Crónicas de un psicoargonauta. (Den operativa psykoterapin. En "psykoargonauts" krönikor). Buenos Aires: Editorial Lumen-Humanitas, 1998.

Boganmeldelse

Judy Gammelgaard:
"Mellemværende"
Akademisk Forlag, København

Matrix 2005; 1, 87-93

Anmeldt af Michael L. Kaster

'Denne bog handler om, hvordan vi skal forstå de analysander, som ikke kan lege, og hvad vi kan gøre for at bringe dem derhen, hvor de kan lege', skriver Judy Gammelgaard i indledningen af *Mellemværende*.

I *Mellemværende* leger Gammelgaard med læseren. Det er ikke en orakelfortælling, hvor man passivt kan læne sig tilbage i håbet om at blive gjort klogere. Man skal i allerhøjeste grad lege med og tage stilling for at få bogens fulde udbytte. Det er en af bogens absolutte styrker, men er også en svaghed for den læser, som ikke har sit psykoanalytiske teoretiske fundament i orden. Gammelgaard forudsætter, at læseren kan sin psykoanalytiske (især objektrelationsteoretiske) ABC, og det er formentlig et valg, man må foretage som forfatter, når man skal beskæftige sig med et så komplekst fænomen som

borderline-patologi. Det ville blive et uoverskueligt og for læseren langtrukket projekt, hvis forfatteren indgående refererede de anvendte teorier, inden de bragtes i spil. Faren ville være, at de refererede teorier ville ende med at stå ved siden af hinanden – uintegrerede, og læseren ville ikke nå meget videre i forståelsen af patologien. Det sker fx i Anders Evangs underligt tomme bog *Borderline* (1986/1999, da. udg.), men det sker ikke for Gammelgaards *Mellemværende*.

Mor-barn-relationen: Det første mellemværende

Mellemværende tager udgangspunkt i borderline-begrebets fødsel i dialektikken mellem psykiatrien og psykoanalysen og sekundært

Korrespondance: Michael L. Kaster, FamilieHjælpsCentret, Rømersgade 11, 1., 1362 København K. E-mail: mlkaster@hotmail.com

mellem de to store patologiske enheder, psykoserne og neuroserne. Et traditionelt og for læseren godt udgangspunkt for at kunne fornemme og placere patologiens nosologiske rødder.

En diskussion af det tidlige mor-barn-forhold indleder bogens egentlige teoretiske arbejde. Og det er en kraftpræstation. Her får man indtrykket af, at al relevant objekt-relationsteoretisk litteratur om det tidlige mor-barn-samspil samles i essentielle sentenser og diskuteres. Gammelgaards forkærlighed for driftsteorien, og især den franske psykoanalyses integration af drifts-aspektet, mærkes tydeligt, det objekt-relationsteoretiske fokus til trods.

Kapitlet anvender Laplanches forførelsesteori og Ferenczis *The Confusion of Tongues...* (1933) som pejlemærker for den primære omsorgspersons mellemværende med barnet: Den normale, nødvendige interaktion over for den patologiske interaktion præget af neglekt eller grænseoverskridelser¹. Forståelsen, man bibringes, er, at det potentiale, der ligger i den primære omsorgspersons legende interaktion med barnet, er det, der støtter barnet i opbygningen af et sandt selv og en sund jeg-organisering. Og dette bliver ifølge Gammelgaard også grundlaget for den terapeutiske praksis med patienter med en borderline-struktur.

Det psykiske traume

I kapitlet om betydningen af det psykiske traume uddybes forståelsen af den patologiske og den almene, nødvendige forførelse – med særligt fokus på forståelsen af tidslighed, herunder *nachträglichkeit*.

'I mine forsøg på at forstå borderline-patologi har jeg måtte bevæge mig hinsides en forklaring, der begrænser sig til reelle samspil i det tidlige mor-barn-forhold og hinsides en teori om traumet, der definerer dette som en ydre hændelse', skriver Gammelgaard (p. 94).² Betydningen af *nachträglichkeit* kan ikke undervurderes, mener Gammelgaard. Den trækker forestillingerne om forskellene mellem objektiv og psykisk realitet med sig, som for læseren igen leder tanken hen på overgangen fra Freuds affekt-traume-teori til den topiske model, hvor teorien om nødvendigheden af et objektivt traume forlades til fordel for forståelsen af traumet som en 'privat' realitet. Kapitlet åbner for en grube af associationer og leder til kapitlet, der bærer bogens titel, og som man derfor ikke kan undgå at have høje forventninger til.

Mellemværende

For anvendelsen af begrebet mellemværende argumenterer Gammelgaard således: 'Jeg har ønsket at udnytte den konnotative flertydighed, der kan læses ind i betegnelsen mellemværende. Dels refererer ordet til, at vi har no-

get for med hinanden: vi gør krav på hinanden; vi ønsker noget af den anden, når vi indgår i en relation. Dels refererer ordet til en særlig værensform i det felt, der er imellem os, som er dimensioneret i både rum og tid.' (p. 101). Men som læser kan det være noget vanskeligt at blive helt overbevist om begrebets universelle brugbarhed i forhold til forståelsen af borderline-patienter. Det er et udmærket begreb, argumentationen for det forstås, og det er, som om at man som læser lærer at holde af det undervejs, men samtidig er det, som om at det taber noget af den dynamik, der fx findes i forestillingen om det potentielle rum, som Gammelgaard også lader sig inspirere af.

I kapitlet *Mellemværende* beskrives det, hvordan borderline-patienter har vanskeligt ved at indgå i forpligtende og nydende forhold, idet de ikke evner at udholde spænding og frustration. De evner ikke, som neurotikerne, driftsforsagelse. Gammelgaard indfører på baggrund af sine kliniske erfaringer en opdeling af borderline-patienter i to grupper: De, som opererer på baggrund af indifferensens logik, og de, som opererer på baggrund af desperationens logik. For sidstnævntes vedkommende gælder det, at de indgår i passionerede og intense relationer, hvor der ikke er plads til separation og individuation. Der er tale om en parasitisk klyngen sig til den anden. For de patienter, der opererer på baggrund af indiffe-

rencens logik, gælder, at de afbesætter objektet, således at det fremstår uden værdi. Gammelgaard diskuterer ikke muligheden af, at den enkelte patient kan skifte mellem logikkerne indifferent og desperat. Dette kunne have været interessant.

Kastration, spaltning, forkastelse

I kapitlet *Mellem neurose og psykose*, søger Gammelgaard at belyse borderline-patologien ud fra tre fokusområder: 1) Forskellen mellem forsvaret hos den neurotiske og den psykotiske patient. 2) Den neurotiske og psykotiske patients forhold til realiteten. 3) Forståelsen af splittelsen i jeg'et.

Gammelgaard belyser grundigt, hvori forskellen består mellem neurotikerens fortrængning, som et forsvar mod en indefrakommende trussel (de forbudte seksuelle impulser), og den psykotiske patients forkastelse (som kun vanskeligt lader sig skille fra fornægtelsen), som optræder som et forsvar mod en oplevet trussel fra det ydre. Gammelgaard leder læseren til at forstå, at det ikke kræver en egentlig psykose at anvende forkastelsen, men at den netop tjener en væsentlig funktion som forsvar hos borderline-patienten. Forkastelsen træder i stedet for det, der ikke kan symboliseres af borderline-patienten, nemlig kastrationen.

Siden indleder Gammelgaard diskussionen mellem spaltning (Spal-

tung) og splitting; en diskussion, der videreføres i kapitlet *Det spaltede jeg*. Grundlæggende er pointen, at spaltning og splitting *ikke* er ekvivalerende. Spaltning refererer til en intrasystemisk splittelse i jeg'et, mens splitting refererer til en splittelse mellem selv- og objektrepræsentationerne, hvor opmærksomheden især henledes på forholdet mellem den indre og ydre verden; mellem projektion og introjektion. Begge mekanismer forekommer hos borderline-patienten, men Gammelgaard viser, at spaltningen fortjener en større opmærksomhed i forståelsen af borderline-patienterne, end den har fået hidtil, hvor den kleinianske splitting-mekanisme med relationen til den paranoid-skizoide position har været svært dominerende. I forståelsen af spaltningen ligger, at der kan eksistere 'to ligeværdige forestillinger, som strider mod hinanden, uden at denne modsigelse giver anledning til nogen form for korrektion, endsige bekymring.' (p. 157). Dette knyttes til oplevelsen af, at jeg'et aldrig er blevet tilstrækkeligt konsolideret. Oplevelsen af manglen – kastrationen – er aldrig blevet symboliseret, fordi det tidlige mor-barn-samspil ikke har været tilstrækkeligt trygt til, at det kunne forekomme. Der har ikke været adgang til et overgangsobjekt. Forkastelsen af realiteten iværksættes af barnet som

kompensation. Og herefter må der forekomme en spaltning, fordi en accept af manglen er lig undergangen, intetheden.

Når fraværet ikke kan symboliseres

Gammelgaard fortsætter i *Det mellemliggende områdes psykopatologi* bevægelsen ind i forståelsen af positionen *mellem* subjekt og objekt: det potentielle rum, som ikke indfanges af en traditionel vesterlandsk, kartesiansk dualistisk forståelse. Det er dette mellemliggende område, 'som er så vanskeligt for borderline-patienter at være i', skriver Gammelgaard og lægger sig ud med en kleiniansk opfattelse, der iflg. Britton (1998) snarere vil hævde, at borderline-patienter tilstræber at være kun dér – i det mellemliggende. Dette er ikke stedet at videreføre diskussionen, men det forekommer, at Gammelgaard lidt hurtigt får fejlet den kleinianske tænkning af vejen, hvor det kunne have været spændende at få diskuteret, hvordan kleiniansk tænkning kunne gå i dialog med hendes egen tænkning, der er inspireret af Winnicott.

Overgangsobjektet – det transitionelle – skabes af barnet i området mellem barnet selv og mor. Ikke som et fetischistisk partialobjekt, men som et objekt med en særlig oplevelseskvalitet, der i illusionen muliggør genskabelsen af mødet med moderen. Og herigenem opstår muligheden for selvberoligelse. Dette står i modsætning til det

fetichistiske partialobjekt, der hallucinatorisk forkaster fraværet af moderen, kastrationen. Gammelgaard ser forståelsen af kvaliteten ved overgangsobjektet som afgørende for forståelsen af borderline-patienterne, idet disse netop ikke har haft muligheden for at skabe overgangsobjektet, og derfor ikke evner selvberoligelse. Borderline-patienter bruger objekter addiktivt eller, som McDougall (1995) også skriver det, transitorisk (forbigående/flygtigt) frem for transitionelt (overgangsskabende).

At borderline-patienter forsværer sig ved en addiktiv anvendelse af objekter, dækker over en patologi, hvor oplevelsen af at mangle et indre godt objekt til selvberoligelse skaber ubeskrivelig rædsel. Fraværet kan ikke symboliseres. Det forkastes gennem en ageren i hallucinatorisk addiktiv objektanvendelse. Derfor skal der leges med borderline-patienten, for patienten kan ikke selv danne symboler. Eller som Gammelgaard skriver det – med henvisning til Killingmo (1989, 1995): '...i modsætning til det arbejde, der foregår med neurotiske patienter, og som lidt forenklet sagt består i at afdække mening, er der her tale om det modsatte: at skabe mening' (p. 191).

Drømmenes betydning

Bogen næstsidste kapitel *Om forudsætninger for at kunne lege og drømme* er på den ene side et kapitel, som

næsten ikke kan andet end at begejstre, fordi det både er teoretisk inspirerende og velskrevet, men på den anden side er det sine steder lidt hurtigt overstået, og visse diskussioner synes undladt.

Gammelgaard beskriver, hvordan børn i deres leg udviser en fascinerende selvforglemmelse og demonstrerer en helt unik adgang til det illusoriske rum. I dette mellemliggende område mødes barnets indre verden med den ydre verdens realitet. Det er et farligt møde, hvor hverken barnets omnipotens eller den ydre realitet må vinde i sidste ende. Illustrativt låner Gammelgaard beskrivelsen fra Winnicott (1963), at det for barnet er en fryd at gemme sig, men en katastrofe aldrig at blive fundet. Mødet er altså nødvendigt, desuagtet at det er farligt. Men Winnicott føjer til, at det også kan være en katastrofe *netop* at blive fundet. I dette ligger, at vi alle har en urørlighedszone, som er hellig. Adgangen til urørlighedszonen er lig med adgangen til selve psykens kerne, hvor vi er allermost skrøbelige. Som den mordtruede konge i Zhang Yimous formidable, drømmende æstetiske film *Hero* fra 2002 udtrykker det: 'Den, som virkelig forstår mig, er min farligste fjende'.

Gammelgaard beskriver, at det er i paradokset, at moderen skal rumme barnet gennem sin *holding*. Hun skal være et værn om barnets skrøbelighed, men også bringe virkeligheden

ind på det rette tidspunkt. Denne kontakt har borderline-patienter typisk ikke haft i deres tidlige barndom, hvilket gør, at verden må opleves som en trussel, som kun kan overkommes ved, at man trækker sig fra den eller kontrollerer den. I analytikerens møde med borderline-patienten skal mødet mellem patientens indre verden og den ydre realitet etableres, men med stor forståelse for, at patienten higer efter forståelse (at blive fundet), men samtidig vægrer sig mod det. Hvis borderline-patienten begynder at opleve sig forstået, vil dette være en lettelse, men også så angstprovokerende, at det kan blive uudholdeligt, fordi den psykiske kerne, urørlighedszonen, er blottet. Med dette får Gammelgaard skabt stor forståelse for borderline-patienternes lidelse og samtidig manet til forsigtighed i behandlingen af borderline-patienter.

Kapitlet berører borderline-patienternes brug af dagdrømme, som et fetichistisk forsvar mod den ydre realitet. Atter lader Gammelgaard sig inspirere af Winnicott (1971), der skriver, at dagdrømme er uden symbolsk værdi, hvilket står i modsætning til de almindelige natlige drømme, som i øvrigt ofte er læderede for borderline-patienternes vedkommende. Det vil føre for vidt at gå yderligere i detaljer her, men det er indtrykket, at Gammelgaards overvejelser over borderline-patienternes

ternes dagdrømme og drømme lader noget tilbage at ønske for læseren. Der er utvivlsomt en sandhed i dagdrømmenes manglende symbolske værdi, fordi de ofte har en rigid og omnipotent kvalitet (Segal, 1991), men hele komplekset omkring sammenhængen mellem bevidste/ubevindste processer, primær/sekundær processer, drømme og dagdrømme, evnen til at lege og eksistere i det potentielle rum står noget udiskuteret hen. Og endelig er det, som om at Gammelgaard i kapitlet helt undgår brugen af det mellemværende. Det må undre, når begrebet netop – få kapitler inden – er introduceret som særligt beskrivende for borderline-patienternes patologi.

Begrebet borderline

I bogens afsluttende kapitel søger Gammelgaard at samle de temaer, der er blevet behandlet i de forudgående kapitler. Ambitionen er forståelig, da det næsten ikke er til at bære at rumme den kompleksitet, som borderline-begrebet kræver, men samtidig er det bogens styrke, at den langt hen ad vejen afholder sig fra at samle, hvad der ikke kan samles. Men det afsluttende kapitel bliver et kapitel præget af henvisninger som 'se kapitel 6' og '[s]om vi så i kapitel 3...'. Og det er lidt ærgerligt.

Måske bliver bogen mere helstøbt af den type afrunding, hvor trådene søges samlet. Personligt ville jeg

have foretrukket et efterskrift, hvor vejene til videre forskning og forståelse blev antydet, dvs. hvordan vi som teoretikere og klinikere fortsat kan arbejde med at forstå, hvordan det tidlige samspil mellem barnet og dets omverden ender med at blive til indre strukturer i barnet.

Men samlet betragtet er *Mellemværende* en bog ud over det sædvanlige. Den taler til såvel klinikeren som teoretikeren. Gammelgaard forsøger at formidle, hvordan patologien af patienten må opleves indefra, og hvordan vi som professionelle gennem denne forståelse må behandle den udefra. Og det lykkes. Bogen er dybt anbefalelsesværdig for alle med interesse for borderline-patologi.

Referencer

- Britton, R. (1998) *Belief and Imagination*, Routledge, London
- Evang, A. (1986/1999 da. udg.) *Borderline*, Hans Reitzels Forlag, København
- Ferenczi, S. (1933) The Confusion of Tongues Between Adult and Children: The Language of Tenderness and of Passion. I: *Int. Journal of Psycho-Analysis* (1949) 30: No. 4 (engelsk oversættelse)
- McDougall, J. (1995) *The Many Faces of Eros – a psychoanalytic exploration of human sexuality*, Free Association Books, London
- Gammelgaard, J. (1997) *Psykoanalysens guld*. I: Gammelgaard, J. & Lunn, S. (red.) (1997) *Om psykoanalytisk kultur – et rum for refleksion*, Dansk psykologisk Forlag, København
- Gammelgaard, J. (2002) *Mellem mennesker – træk af indfølelsens psykologi*, Gads Forlag, København
- Killingmo, B. (1989) Conflict and deficit – implications for technique. I: *International Journal of Psycho-Analysis*, 70:65-79
- Killingmo, B. (1995) Affirmation in psychoanalysis. *The International Journal of Psycho-Analysis*, 76:503-518
- Segal, H. (1991/2000) *Dream, Phantasy and Art*, The New Library of Psychoanalysis, London
- Winnicott, D. W. (1963/1990) *The Maturation Processes and the Facilitating Environment*, Karnac, London
- Winnicott, D. W. (1971/2003) *Leg og virkelighed*, Hans Reitzels Forlag, København
- Yimou, Z. (2002) *Hero (Ying Xiong)*, film

Noter

- 1 For en mere uddybende forståelse af kompleksiteten af Ferenczis forståelse af interaktionen mellem mor og barn henvises til Gammelgaard (1997) *Psykoanalysens guld* i *Om psykoanalytisk kultur*.
- 2 Betonningen af forståelsen af *Nachträglichkeit* er et velkendt Gammelgaard-tema, som man blandt andet også møder i hendes bog *Mellem mennesker* fra 2002. En bog, som endda kan ses som en præambel til *Mellemværende*. Alene titlen giver anledning til at se en sammenhæng med *Mellemværende*.

Abstracts

Tine Heede: Therapeutic position in psychoanalytic psychotherapy with children. Matrix 2005; 1, 3-13

The question of neutrality is particularly pertinent in child psychotherapy due to the obvious presence of gratifying elements and elements of acting-out in therapy. Setting out from the classical psychoanalytic concept of neutrality and John Vitger's concept of therapeutic position, an over-all frame of how the therapeutic position maintains the creative symbolic process in child psychotherapy by keeping the therapeutic activity in balance between the unacceptable and the unauthentic is sketched. Thus the therapeutic striving aims at seeking the exact point of suspense between the un-therapeutic extremes, in order to encourage symbolic activity. The difficulties of finding an appropriate therapeutic position which keeps the therapy on a symbolic level is demonstrated by clinical examples from a psychotherapy with an emotionally deprived and sexually abused 9-year old girl.

Keywords: Child psychotherapy, neutrality, therapeutic position.

Lone Frølund: The dyadic relationship. Matrix 2005; 1, 14-33.

Over the years, the dyadic relationship as a therapeutic tool has been understood and used differently within psychoanalytic theory. In the light of recent theories about attachment and neurobiology, this article attempts to describe correlations between the dyadic relationship and the development of psychic structures with a view to examine the role of intersubjectivity in the therapeutic dyad. The shift from the neutral and objective therapist to the therapist as an active partner in the interaction with the client will be explored briefly. This shift will be seen in the light of the increased emphasis on self-development rather than on psychosexual development in the understanding psychic structures, where the dyadic relationship comes into focus as opposed to the drives. The article emphasizes mentalization as a central concept to understand the development of psychic structures. The ability to mentalize is considered to be an expression of the integration of the different patterns of representations of the brain and a precondition for intersubjectivity.

Key words: self-development, attachment, mentalization, patterns of representations, intersubjectivity.

Gunnel Jacobsson: What is changed by life itself among young grown-ups? Matrix, 2005, 1, 34-47.

The aim of this study is to investigate the narratives told by young adults aged 18 to 25 years concerning changes of strains in life. The study is based on the narratives of 21 informants. A qualitative analysis was carried out, and central themes are presented at group level. The informants were interviewed again after eighteen months. In the first inter-view, strains were as common in relation to parents as to friends and partners, the most common strains being in relation to friends and partners and less frequently in relation to parents. This is different compared to a group of informants who have sought psychotherapy. Prior to entering psychotherapy, these young adults mainly talked about relationship problems with the parents. Initially, the strain about choices to be made in life was mainly about not wanting to *become* a person working as e.g. an accountant, where the informant's own conceptions were projected onto others. Eighteen months later, the struggle concerns how to merge several roles with greater awareness of them being different aspects of oneself, coloured both by one's own expectations and those of society. A spectrum of both *problem-solving* and *problem-distancing attitudes* is formulated: vegetative being – creative being – productive doing – warding-off doing. These attitudes differ between men and women, but there is a common movement between the problem-distancing and the problem-solving attitudes. Over time, the problem-solving attitudes of men and women move closer to each other. Important journeys are a feature that emerges from the informants' narratives about change. The problem-distancing attitudes decrease, both for women and men. The relevance for clinical thinking of these findings is discussed. A modified containing frame is suggested in order to match the young adults' emancipation from inner parental boundaries.

Keywords: Young adults, gender, developmental tasks, psychoanalytic theory.

Christian Moltu & Marius Veseth: The relational turn in psychoanalysis – a critical evaluation of motivational aspects. Matrix 2005; 1, 48-64.

A shift in psychoanalytic thinking from the primacy of drive to the primacy of relations is seen in the past two decades. In this article, we analyze the theoretical concepts of motivation in Mitchells post-modern relational theory and conclude that the need for differentiation from Freudian psychoanalysis leads to insufficient emphasis on important motivational aspects to human existence. However, other phenomenological theories locate affect at the centre of human existence and thereby entail a radical contextualization of motivation. These theories manage, from a post-modern viewpoint, to define explicitly dynamic and motivational forces, and so offer a vital theoretical alternative to the relational perspective.

Keywords: psychoanalysis, motivation, relational turn, affect.

Forfatterliste

Tine Heede, cand. psych., Psykoanalytisk
børneterapeut, Danmark

Lone Frølund, cand. psych. Specialist i kli-
nisk psykologi. Privat praksis, København,
Danmark

Gunnel Jacobsson, psykolog, psykoanalyti-
ker- og forskarutdannelse, ph.d. Projektledare
för YOUTH Psykoterapiinstitutet og privat
praksis, Stockholm, Sverige

Christian Moltu, stud.psychol, Institutt for
klinisk psykologi, Universitetet i Bergen,
Norge

Marius Veseth, stud.psychol, Institutt for
klinisk psykologi, Universitetet i Bergen,
Norge

Sören Lander, leg psykolog och leg psyko-
terapeut med gruppanalytisk inriktning,
Basenhet Psykiatri Sala-Fagersta, Sverige.

Michael Lukas Kaster, klinisk psykolog, cand.
psych., Familiehjælpscentret, Danmark.